DR. JOSIP MATASOVIĆ

IZ GALANTNOG STOLJEĆA



STJEPAN KUGLI
ZAGREB

Zabavna knjižnica

DOSTOJEVSKIJ: BIJELE NOĆI. Sentimentalni roman.
N. D. AHŠARUMOV: NOĆNI DOGAĐAJI. Pripovijest urara.
L. N. TOLSTOJ: GRIJEH EVGENIJA IRTENJEVA. Jedna od najuspjelijih radnja pisca.
ADELA MILČINOVIĆ: NEDINA LJUBAV. Novela.
JOZA IVAKIĆ: ROMAN GOSPODJE SLAVKE. Humoreska.
FRANCUSKE NOVELE. Novele Maupassanta, Daudeta i Mirbeaua.
J. P. JACOBSEN: HITAC U MAGLI. Pripovijest.
IVAN BUNIN: VELGA. Humoreska.
TALIJANSKE NOVELE.
ADELA MILČINOVIĆ: NOĆI. Novele.
D. P. BOBORYKIN: MILIJUNI. Pripovijest.
MARCEL PREVOST: ŽENSKI LISTOVI. »Ženski listovi« obradjuju samo grijeh žene i prikazuju ga u onom svijetlu, u kom ga gledaju žene same, u raznim slučajevima, promatrajući taj grijeh sa svog stajališta.

U pripremi

BEGOVIĆ M.: DUNJA U KOVČEGU. Pripovijest iz dalmatinskoga života.
DRAŽENOVIĆ J.: PRIPOVIJESTI.
MILČINOVIĆ A.: NOVELE.
IVAKIĆ J.: HUMORESKE.
IVAKIĆ J.: POUZDANI SASTANAK.

Hrvatska biblioteka:

BALZAC: VESELE PRIČE. Broširano K 15.—.
BALZAC: POVIJEST TRINAESTORICE. K 28.—.
ČEHOV: IZABRANE PRIPOVIJESTI. K 28.—.
ČEHOV: UBIJSTVO. K 8.—.
DOSTOJEVSKIJ: DEMONI. I. i II. svezak à K 50.—.
DOSTOJEVSKIJ: MLADIĆ. Sv. I. K 33.—.
FLAUBERT: TRI NOVELE. Broširano K 14.—.
GOGOLJ: SABRANA DJELA. Knjiga III. K 50.—.

DR. JOSIP MATASOVIĆ

IZ GALANTNOG STOLJEĆA

KULTURNOHISTORIJSKI FRAGMENTI

KNJIGA PRVA

TISAK I NAKLADA:
ST. KUGLI
KNJIŽARA KRALJEVSKOG SVEUČILIŠTA I JUGOSLAVENSKE
AKADEMIJE. ZAGREB.
1921.

Crteži i vignette Vladimira Kirina. — Naznaka literature u posljednjoj knjizi.

PRVO POGLAVLJE.

Talleyrand o slastima ancien regima. I o premoći kulture francuske i o pauperizaciji zadnjih dana Louisa XIV. U isto doba bigoterija gospođe de Maintenon. Posljednji bljesak u sjajnoj audienciji, pa iza kratke štednje »regence« orleanskog vojvode nastavak dvorskog sjaja neumornom rasipnošću. Sve je veća prevlast francuske mode u Evropi. Karakteristika gospodskoga društva. Mladolikost, igre u prirodi, zabave i raskoš. Onda preobrat, zasićenje. I u Hrvatsku dopiru odjeci. Lugete Veneres Cupidinesque!

U Talleyrandovim memoarima ima jedna bilješka, koja kaže, da slatkoću i delicije života nije i ne će niko okusiti, ko nije živio prije 1789. I zbilja, nema sumnje, nije tek puki slučaj, da je upravo u Francuskoj dozorilo umještvo rafinirana života i draškast ukus, kojim su bile prožete i bolne refleksije ovog starog diplomate.

Osim »reda«, koji tada u prvenstvu dođe na Francusku, bješe uzrok i sretno pomiješana keltsko-rimsko-germanska krv i onda »nenačetost« rase. Pasmina je čekala na svoje vrijeme i dočekala ga eto slavno i slavično. A uza sve paradoksne činjenice, da su vladali u stvari tek umni mediokriteti i žene, politička je podloga najviše kapitalizirala svojim uspjehom. U politici bilo je to oduvijek glavno, kao i u društvenom životu. Narod i država Francuska bijahu dakle na svojoj kulminaciji, i XVIII. stoljeće odista je »njihovo«! Kukurijek galskog kokota stade se razlijegati svijetom. Sve zašuti, sve

stade slušati, diviti se i oponašati. Iza renaissance pojaviše se novi stvaraoci, nikakvi imitatori.

Više no jedno stoljeće prije toga otimala se Francuska prevlasti habsburgovačke politike, i to joj je kondenziralo snagu. U to se najednom izmače tudoj prevlasti sasvim, osovi se, i nakon sretnih ratova i još sretnijih intrigua posta odmah zatim prvom monarhijom Evrope. Okolišne zemlje padoše politički, a potom i kulturno na najniži stepen, što se tiče originalnosti. Francuska se kultura naprotiv neizmjerno digla. Borbenost ju je oplodila i osnažila. Ko joj mogaše nakon pobjeda i smještavanja u miru konkurirati u novoj književnosti, u znanosti, u umjetnosti i u finom društvenom tonu? Razvila se industrija, razvio umjetnički obrt. Svi ti produkti strijelimice poplaviše svjetska tržišta, a s robom zagospodova po svijetu kupaca malo po malo i francuski ukus, počevši od stadija Colbertove ere, godina Louisa XIV., epohe orleanskog regenta pa do razdoblja Louisa XV., koje je za ukus XVIII. stoljeća tako odlučno, te onda sve do predvečerja Revolucije u ono podrug decenija.

Nije u Evropi bilo gotovo nijednog vladarskog dvora, gdje nije zagospodario francuski jezik, pa ako ne odreda baš sam jezik, a to francuske kulturne tečevine bar vanjskoga karaktera. A i »umještvo kraljevanja« naučiše svi serenissimi od Louisa XIV., koji prekide svaki kontakt sa feudalnim povlasticama, ne trpeći uza se ni »divan«, ni »sovjet«, već samo činovnike i, kao u oživjelom Bizantu, lakajske velikodostojnike, kojima će biti čast i služba, ako uz liepe »penzije« dnevno pomažu kralja pri toiletti.

Ali i opća pauperizacija srednje Evrope iza vjerskih ratova XVII. stoljeća (a pauperizacijom u neku ruku i resignacija prema dosadašnjim vredno-



Louis XIV. prima deputaciju u Parisu.

tama), pa prezasićenost renesansne epohe, koja se preživjela strogim oponašanjem stare klasičnosti, te napokon opći uzlaz jedne nove, ove naše dojakošnje moderne civilizacije (umiranje Španije, zbiranje novih kulturnih vrednota slobodnom štam-

pom u Nizozemskoj, filosofijski kriticizam i porast Engleske) dovede u potrebi svog posebnog izražaja, u potrebi vodiča najprije Francusku do njenog prvačkog stajališta evropske kulturne mode u svakom smislu.

I dok se tako iza katastrofa XVI. i XVII. stoljeća formiraju osnovke novomu društvu, stvara se, pored tihog i podmuklog filosofijskog revoltiranja kulturnih radenika, kao ironičan i jedar kontrast apsolutistička državna mašinerija, koja uposli gdje i gdje i tu kulturnu čeljad, te joj od vremena do vremena takvom izolacijom onemogući bržu demokratizaciju kulture. A masa se sve više upokojila, zablenuta prekrasnim razvojem dvorskoga i plemenitaškog sjaja, zauzlana birokracijom, vojskom, crkvom i nada sve monopolom pismenosti, koji sebi pridržaše ta četiri vladalačka faktora. Jedino »epidemiji igre« dade vlast svoj blagoslov.

Što se ovako zbivalo, sasvim je prirodno, jer se poslije osnovnih napora tražilo plodonosno osiguranje mira. Jačaše želja za igrom i odmorom. Svijet htjede užiti plodove pobjede, koje izvojeva država. Međutim, kako već biva, do kamata dospijevaše samo malešan krug po vrhu. Napokon, i tu se razračunavalo, jer on odštećivaše budućnost plebsa tim, što narudžbama za svoj luksus udari temelje radničkome sloju porastom industrije.

Stadoše trošiti kapital po devizi, da već minuše stroga vremena »velikih ljudi«, a s njima i smisao za naporne socijalne dužnosti. Lahka Francuska posta srcem i strašću evropskom. Paris i Versailles bijahu ta Francuska, odmijenivši Madrid kao Novi Babilon i gostinjac Evrope. Sve se za njima povede...

Još prije smrti »sunčanoga kralja« umriješe vojskovođe, koji osiguraše vlast, Condé, Turenne, Louvois, Vouban* i Vendôme. Rekoše, što imađahu reći: Corneille, Racine, Molière. Na reformatorska nastojanja Colbertova, inače niskog bizantinskog dvoranina, nije više nitko ni mislio. Uza to, poslije Louisa XIV. (1643.—1715.), zasjede na francusko prijestolje u umnom pogledu inače još veći slabić, koji je kao pravi pasivist i čulni uživalac prepustio sve državne poslove ministrima, dotično volji svojih favoritkinja, kako je uobičajila »regence« perioda njegova tutora, koji skrenu i dvorski život intronizacijom pustopašnosti u vode sve većeg i općeg fraterniziranja (najprije dakako sa lijepim ženskim plebsom) bar u spolnim ekscesima i tada čestim epidemijama te vrste. Ta sam orleanski vojvoda nazivaše sebe i družbu »roués« (t. j. oni, koje bi trebalo na kolesu razdrijeti), dok ih ulica nazivaše »Pendards« (ptice vješala).



Chasteau de Versailles veu de la grande place.

* »Vaubon — kaže Vitezović 1702. — iz med Franczuzov naj mudressi Ingenieur«.



Tip tzv. Allonge-vlasulje. (Minijatura u Hrv. Nar. Muzeju u Zagrebu, odio za umjetnost i umj. obrt).

Tako se s kulminacije počelo sklizati sjajno i blistavo, dok iza otkrita bankrota onog ženski spiskanog kapitala ne pojuri sve skupa strmom padinom sasvim brzo za Louisa XVI. Žuđenoga u vrtlog revolucije... I tada se zbi, te Monsieur Talleyrand zajeca, ne mogavši prežaliti slatke dane ancien regima...

Monarhija je bila sklop toga razdoblja, monarhizam, što no ga naivna historiografija okrsti »prosvijetljenim apsolutizmom«, gdje posao kralja bijaše — zabava! Moćnici jedva dočekaše takav signal. Trebalo je oduška. I doista, već za prvih dana Louisa XV. povede se za njim sva aristokracija, tim više, što se nastojanjem gdje Maintenon pred smrt Četrnajstoga stala zadnjih godina uvlačiti na dvor i neka bigoterija, od koje aristokracija bježaše, te se počela vidljivo zanimati slobodoumnim idejama, koje dolažahu iz Engleske. Dotadašnji razvratnik prekrio se naime maskom bigoterije. Gospođa de Maintenon zahtijevaše pobožna lica, pro-



Karikature Louis XIV. i potkraj veoma pobožne gospode de Maintenon.

pisivaše molitvenike, držaše mnogo do ukočenih ceremonija iza Bossuetovih prodika. Pa ipak, nije bila zadovoljna s ovom dosadom u Versaillesu, te kliče: Quel supplice! d'avoir à amuser un homme qui n'est plus amusable! (Kakve li kazne! zabavljati čovjeka, koga više ne možeš zabaviti!) A i blagajne bjehu prazne, trebalo ih nanovo puniti. Zlatnina odilažaše u kovnice novca, te se prinčevi i princese služe sad samo srebrnim priborom, a stara fayence opet izniče. Kao neka siromaština dođe na dvor zadnjih dana staroga kralja, kao neko vidljivo zamiranje slavne epohe. Jedini interes dvora spade na dvoboj jesuita i molinista. I tek još jednom, kao posljednji plamsaj izdišuće baklje priredi se deputacija iz Perzije (a ne zna se, je li doista bila prava). Ovo zadnje svečano primanje izvabi u starca kralja kondenziran osjećaj svekolike »tako brzo prošle« slave. Već dugo se ne sjećaše, da se tako sjajno opremljen pomolio, kao ovaj puta pred Perzijcima u dugim kaftanima i šiljatim kapama. I kad je onda Louis XIV. »jedva jednom« umro, izniče najedared nov naraštaj.

Galantno razdoblje je jedno kao i drugo, bogatstvom i snagom. Ali, majestetski i (pre) »uzvišeni« tip Louisa XIV. zamijeni sada tip dražesti, vitkosti, gipkoće i mladosti. Stvar nije doista teško razumjeti.

U državi, gdje je vladar postao centrumom javnog života, kao što je to bilo u Francuskoj, naravno, da je dvor bio uzor svima i svemu. Louisu XV. (1715.—1774.) bilo je pet godina, kad mu je umro pradjed, koji mu je ostavio prijestolje. S petnajst se godina zaručio za Mariju Lesczynsku, kćerku poljskog raskralja, koja je bila samo par godina starija od svoga mladoženje. Dvor tako mladih gospodara morade dakle odisati svježinom i životom mladosti, pa ko je sam ne imađaše, taj se umjetno pomlađivaše.

Onih dakle »naširoko« impozantnih likova nestaje. Sav svijet je sada dražestno cifrast, sitniji, pokretljiviji; sve ponire u užicima i igrama nedoraslog kralja, dječaka i mladića. Zdravlju mu je potreban boravak vani, i eto igara u perivojima: slijepi miš, fanchon. To je moda. Vani se priređuju glazbene produkcije, a glumci i plesači (većinom iz Italije), koji se dosad pokazivahu jedino u svjetlu lampi na pozornicama, idu sada na zelenu tratinu. Ovako gospoda trajahu dne, i jasno se pokaza, da dječje igre, koje odrasli igraju, ne će i ne mogu ostati bez posljedica. A posljedice? Slobodniji, baš osebujni saobraćaj; galanterija, rasulo. »Après nous le deluge« reče Pompadourka, i njezini je u tom slijediše...

Nema više uzvišenosti, renesansne »priproste elegancije«, sada je dominantna veličajnost. Grandijozne fasade od nekoliko stotina metara dužine hoće da ispolje u gledaoca efekt nad moći i sjajem gospodarevim.





Francuske društvene igre u prirodi.

I prirodu okoliša nastoji barok priljubiti, jer se »dvorane« prenose u parkove pod vedro nebo, te se »zidovi« i »sagovi« akomodiraju ponutrici dvorova.

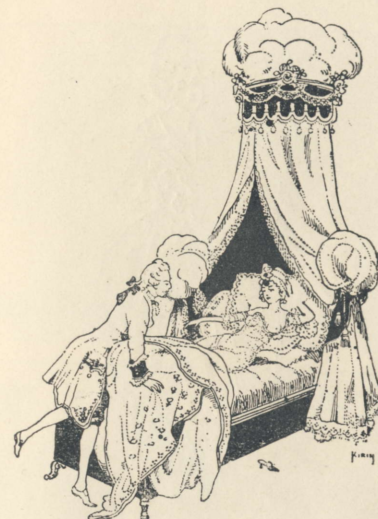
Doista, svako doba, koje se napadno zanosilo pejsažom, bilo je u biti svojoj odreda zasićeno gradskom kulturom. Uvijek je ono tako nadoknadivalo iskonske, pozamrle porive pastirske pustopašnosti



U perivoju.

i ladanjske idile, uzimajući to kao odmjenu i za promjenu i za dražestan novitet; kao spoznaju, da izim vlastita kruga imade još te svijetova vrijednih sopstvene pažnje.

Osamnajsto stoljeće bijaše doba društvenosti, doba, u kom — kako reče Taine — mogaše čovjek postati kavalirom s tucetom šala i anegdota, a uz torbak su trideset iole duhovitijih sentencija progurati se na uvažen vidik. Lakomisleno i obijesno stoljeće! Nije nastajala sablazan, kad bi kavalir obožavanoj dami ukrao čarapu, pa je namjesto pera zatakao za šešir. Doba je to viteško, kada komornik nekog dvoranina vidi damu bez lakaja, te joj hitro priskače s učtivom isprikom i obrazloženjem



Galantna spavaonica.

na službu. Nek se, veli, ne kaže, da je komornik markiza N. N. mirno promatrao, kako jedna dama sama sebi nosi povlaku svoje oprave!

Gospodin de Méreval zateče opet oficira kod svoje žene u ložnici, pa mirno veli: »Madame, Vi ste neoprezni. Molim Vas, da je ko drugi na mom mjestu —« i ode. Gospođa pak, snašavši se, miri uzrujanog ljubavnika, te ga nuka da nastavi započeto, što je bio prekinuo i nije htio da čini u nazočnosti pristojnog i čednog kućedomaćina.

Sve je bilo dopušteno, samo ne skandal. Skandal pak uključivaše princa i lakaja. Što je pak bilo između ova dva ekstrema društvene ljestvice smjela je dama birati i uživati.

U to vrijeme ide i kralj Stanislav Leszczynski, punac Louisa XV., na vašar, prateć markizu de



Moda Louis XV.

Ferté-Imbauld i kupuje one vrpce, koje Francuzi zvahu »Les Faveurs«. To su bile vrpce, koje je dama davala vitezovima za turnir. Kupuje ih na veselje publike za petnajst sousa i viče, što mu samo grlo nosi: »Quinze sous! Quinze sous les faveurs de Madame la Marquise!«

Cifrasto je doba nastajalo, samo se iz godine u godinu profinjivalo. Dočaraće ga nuz memoar pohod kakvog muzeja, rekonstruiraće ga nekoliko upiljenih pogleda u koji galerijski kut, u kom se smirilo par portreta i grupa. Ispod staklenog pokrovca modernoga uglatoga pulta vire majušne minijature, burmutice, bonboniere. Predstavljaju nam likove s visoko uščešljanim vlasima »à la belle

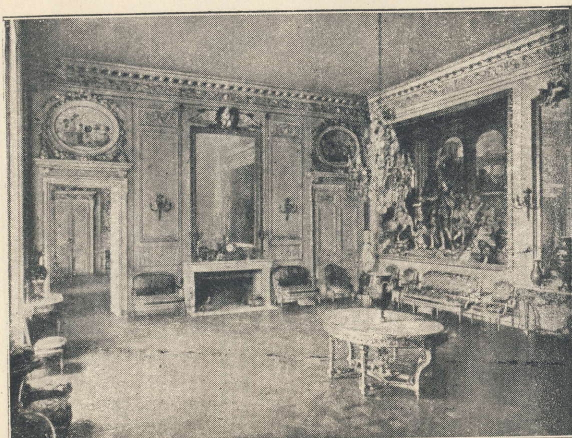




Francuske nošnje 1730.—1760.

(»Contouche« gornja oprava; kostim Marije Leszcynske 1747.; učitelj plesa; u donjoj grupi gospodin u zelenom odijelu i crvenim čarapama; dva abbéa. Ženske su oprave sprijeda otvorene i s raznobojnim volanima; cipele bijele iz svile i atlasa.)

Poule« ili »au Parterre galant« i dr. Lagašni fichui pomalo skrivaju duboke izreske na opravi. Izazovni pogledi, oči pune čežnje, a ustašca malešna, nategnuta, skupljena, oko njih titra posmijeh. U ruci knjiga, cvijet, lepeza, što li... Palca i kažiprsta nema rukavica lijeve ruke. Dama je uzimala iz po-



U dvoru Compiegne.

nuđenih duhanskih doza, pupčastih, lijepih doza, na kojima je živopisna slikarija koje nimfe. Sjećanje na Arkadiju! Bijaše i nuditeta i poluodjevenih. Svejedno, to je bilo sjećanje na Istok helenizma, Rim careva i tek minulo doba Renaissance... Echo du temps passé, kada je i mladež maskirala sijede vlasi poradi poznijih godina, dajući to kao koncesiju za niveliranje prava na užitke.

Na sofama, fauiteuilima, otomanima isto su bile vezene slike svijetlih pastirskih boja. Same čobanske idile, kojima se rese i pećobrani u onim visokim, bijelo-zlatnim odajama; podnošci, alkoveni sa atlasnim i brokatnim zavjesama, svijećnjaci i okviri, zrcala, koja no upijahu toliko neiskazanih ženskih požuda. Tapete, gobelini, slike, rezbarije, intarzije na ormarima, koji pohranjivahu mirišljivo i ne odavno u modi bijelo rublje, ormari s tajanstvenim pretincima za pisma, koja će žutjeti, bijeli saloni s ve-



Sanjkanje.

likim oknima, s bijelim pokućtvom a zlatnim linijama i s presvlakom od damasta, dalje zgode za tajne izlaze u tajna skrovišta i hodnike. Doba naopakog preoblačenja i pokladnog kostimiranja, kadgod samo napamet padne. Javna intimnost budoira... U parkovima su krošnje stabala »šišane« poput vaza, piramida i kuglja, a aleje imaju prozore... Vodoskoci pjenušavi, česme koje žubore ledenom mramoru... A bilo je dama, koje se i crvenile, kad si ih zatekao, da čitaju roman, mali roman u dvanajstini. Bio je frivolan, a ti nijesi znao već po njenom rumenilu ispod bijelog praha, dok je ne izbavi zov sluge Švicara...

Nema isprva mnogo žurnala da utaže toliku radoznalost, kojom se more tadašnji savremenici. Pisma, duga, srdačna, šarmantna, laskava pisma ih nadomještaju. I literatura odjekuje tako: »Nouvelle Heloise«, »Lettres anglaises«, »Lettres Persanes«! Doba mudraca enciklopedističkog soja. Gospoda Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, Holbach i D'Alambert uz plejadu anonima!
grdne pare za budalaste zamisli i hirove. Taine na-
S mise se ide na rendez-vous, hrli u lovove, troši
pominje dosta i o vojvodi regentu Philippu de

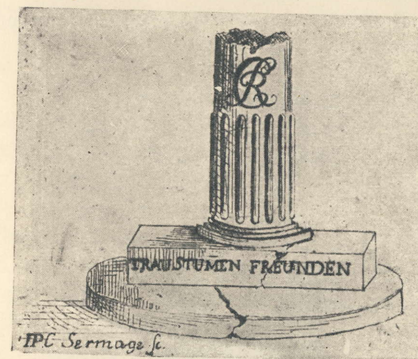
Orleans, sinu »Monsieurovu« t. j. onome monsieuru, bratu Louisa XIV., a mužu Elisabete Charlotte, vojvotkinje orleanske, koji nosaše nakite i koprenu. Ovaj regentov otac oženio je najprije pristalu Henriettu Englesku ne možda radi njene stasitosti, već radi njene — frizure, na koju bješe čitava joj života ljubomoran.

Bijaše i mnogo vinske braće u domaji šampanjca i burgundca. Uz plamen voštanica usred »gostinje« ili salona često se improviziraju pijanke. Stol gospode je u sredini, a na uskim divanima uza zidove sjede dame u čavrljanju. Veselo društvo sjeda onda najednom u koji noćni sat u kočije i provaljuje u susjedni dvorac; budi, halabuči, alarmira, improvizira nastavak. Pretres smočnica, rekvizicije u podrumu, graja po kokošinjcima, a u kaminu na žeravicu već je naslagano par klada. Samo čas dva, i onda će se tudijer spavati. Novi prizori i đumbusi. Po dva tri u krevetu, a na suprotnoj strani ženske. Nema li mjesta, i na koridoru se može. A kad u zapari i bakhovskoj magluštini u sitne sate društvance ko zaklano hoće da zaspi, zaigra u tmici još onaj par na satu svoj cifrasti menuet, dok trijezniji kakav dobričina uz pripomoć hihotljive sobarice sašiva ponjave oko »pokojnika«, baca mekinje po krevetima i skriva haljine. Biće ujutro šale i srdačna smijeha, nove građe za novi dan, kad se bude prosipao pijesak iz džepova i slama iz stiefeletta i petit botta.

Sve sluša i poštiva nauku velikog meštra čiča Voltairea: »Nikad premalo, nikad odviše, ticalo se ma čega. Kad je hladno, pijte topla pića, kad je toplo, pijte hladna. Probavljajte, spavajte, veselite se i — fićkajte na sve ostalo!«

Uostalom, pored lijepog kruga obrazovanih dama i hladne rousseauanske sentimentalnosti i guste retorike, evo se zatim javilo još snatrenje za prirodom, za ružoprstim urancima sunca i za snijevanjem ispod turobnih vrba o njegovu zapadu. Kako pričaju, krvavom prologu Revolucije iđaše u susret sve tjeskobnije »čuvstvovanje«. Vlastitom se kosom slike vezu, nesvijestica dama bješe bon ton, a one nosiše medaillone s kapelicom, u kojoj im sahraniše ljubavnika. Mala omina! Takvo čuvstvovanje odrazivaše raspadanje i nagoviještaše rasulo. Lugete Veneres Cupidinesque. Explicit historia:

— — — — — — — — — — — —



U svojim posebnim varijantama oglasila se ista savremena nota i u našoj Hrvatskoj. — Ja ću dakle pokušati, da u ovo nekoliko narednih fragmenata iznesem nešto kulturnohistorijske slike onoga doba. To su dobrim dijelom i odjeci Evrope, a u drugu ruku i posebni naši, kulturnohistorijski procesi, koje je Šenoa portretirao u »Diogenesu«, njegov epigon Tomić u »Udovici« i u romanu »Za kralja — za dom«; to je doba pradjedova i otaca, koji stoluju još »pod starimi krovovi«, trajući starije varmeđinske dne, ali mladež njihova već prisluškuje pariškoj bezbrižnoj

La vie n'est qu'un voyage,
Tâchons de l'embellir;
Semons sur le passage
Les roses du plaisir —

(Život je kao putovanje. Nastojmo o poljepšanju. Sijmo po tim stazama ružice užitka.)



DRUGO POGLAVLJE.

Potreban je osvrt na XVII. stoljeće, bar što se tiče Hrvatske. — Fronda i Zrinsko-Frankopanska urota i svladanje feudalnih dinasta. — Plemstvo evropsko postaje dvorjaničko, a ispoljuje se činovnička država i autokracija kraljeva. — Naprasitosti apsolutizma odupire se društvo trošeći energiju u raskalašenost. — Ocrt galanterije i društvenoga milieua. — Isprazni gizdelini. — Papuča Du Barryjeve. — Porivi gynekokratije. — Cavaliere servente. — Radi toga rastakanje državno. — Najprije kroz »oeil de beuf«, pa uličnom, književnom i slikarskom kritikom. — Nesklapnost krilatice o nekom »prosvijetljenom apsolutizmu«. — Deviza je onih dana: Savoir vivre — savoir faire. — Rococo. — Glumaštvo sviju. — Opća frivolnost.

Između francuske »fronde«, koja svojim porazom zapravo i izaziva ovo doba, i između zrinsko-frankapanske katastrofe postoje u posljedicama neke izvijesne sličnosti. 2. srpnja 1652. i 30. travnja 1671. datumi su koji odlučiše u korist apsolutne monarhije. Oni preobličiše plemstvo u pokajnike versailleske Canosse i obožavatelje duha bečkoga. Westfalski mir (1648.) uništi vjersku pozadinu evropejske politike, vašvarski mir (1664.) iznese međutim premoć carskog militarizma u habsburškom dominiju. To porazi onda otpornike do same uspomene. U oba slučaja bilo je plemstvo politički kastrirano svakako.

Naravna posljedica tih čina iskoči prema tome u permanentnoj apoteozi izvora vlasti. I, sasvim prirodno, kao u Augustove dane antiknoga doba, ispo-

lji se kult cezaromanije. Energija feudalaca razbi se i rastopi u bon tonu, u konvencijonalnim formama profinjene društvenosti, nadomještajući njome vrijenje političkih strasti. Ekspanzivna politika Louisa XIV., koja bješe bodljikava oštricama traka kralja (sunca) — inače lično veoma plitkoumna čovjeka, naduta tikvana — napuni kraljevske blagajne nutarnjim nasilnim režimom. U znaku louisdora ugleda zatim Evropa uzor kulturna života, kojemu zadugo, jedno sto trideset i sedam godina, crpaše majmunisanjem način života za komponente, koji se zvahu kavalir, dama, abbé i officir, dok ih ponukom zvona st. antoineanskog predgrađa u Parizu ne raspršî čovjek burgeois, slučajno baš s onoga mjesta, gdje no pred tolike godine nastrada fronda.

Društveni život počinjaše bivati bujan na svim linijama, porazdijeljen u ekstremne grupe. Višima bijaše dobro, iza kako zatomiše junačke nagone predaka, i — kako već predpostavlja svako stanje luksurijoznosti — tako se mogli zasićeni kulturom naći za par desetljeća na kulminaciji svojoj u XVIII. stoljeću na račun plebsa i malog čovjeka.

To doba je dakle onaj glasoviti i mnogom mutni, mnogom svijetli galantni vijek. Viteštvo je prešlo na dvorjanike i na oficire, ma da im glavni znamen viteza, slobodnu individualnost, zakopčavahu »livreje« i »uniforme«. Žena pak, ta najglavnija olina stoljeća, nije samo objekt obožavanja, nego je u ono vrijeme rokoko-rastakanja s karakteristikama veoma izrazite psychopathiae sexualis u nenaravnoj pozi. Ona postaje, upravo epidemijski, i subjektom same vlasti. Protuprirodni porivi gynekokratije razularuju zato i stegu morala. Spolni odnosi zahiriše, socijalni položaj ljubavi primače se žarištu političkog života, te se tako on sam oslabi, i u cirkulu se okrećući, ostavljaše napirlitanu šupljinu.

Javi se doduše i treći humanizam, ali nota Ovidijeva nadmaši ipak sve. Erotika se uvi u geslo: »La galanterie c'est l'amour sans amour«, premda to nije bilo baš tako. To bi zapravo bio flirt, a on je bio tek u zametku, nego se tada ljubilo sočno a galantno pod krinkom.

Ukočenost dvora pruži se i u udvornost napudranih i parfimiranih paragrafa »slatkog zakona« gracijoznosti. Lažljive idile, teški preljubi, licemjerna pobožnost, causerie i menuet, učenost i trovanja, saloni i leveri, jahanja, lovovi, dvoboji, kartanje, intrigue, osvete, favoritstvo, gusarske avantire, po koja seljačka buna, gušena sadističkom spremom, posvuda pak tama praznovjerja. Naprotiv tome cinizam predestiniranih brodolomaca, kojima bez kormila na pogledu jasno ugledane bure ne pristajaše drugo već lakoumni užitak krhke splavi; post mortem nulla voluptas.

Prosječni društveni tipovi iz kruga »društva« jesu galantuomo i (ma) dame. On je nasljednik viteza i i preteča gentlemena. Ime mu je chevalier, galanterija mu je bitni atribut. To jest, prema starofrancuskom značenju riječi, on bi trebao da je gord i čestit, ali je to više u značenju Montesquieua, koji tim krsti finu, laku i lažljivu sjenu ljubavi, štono joj građom koketerija. Reče lord Chesterfield svome sinu: Svjetski čovjek, kavalir, galantuomo, mora da poput kameleona poprimi svaku boju...

Gle, evo tu su bili svi prošasti kavaliri u shematičnim portretima: Odiše ciparska vodica, kucka ura sa sitnim privjescima a la Fresnaye, a svakome o bedru visi filigranski mač, dok u ruci tanana trstika sa zlatnim pucetom za podupiranje brade u velikom studiju i misli na stojećke. Iskočili su iz kočija, postaklenih sa strane, podbočili u sumrak jedan drugoga na uglu kao šišmiši sa Kitere. Stoje



Le Clerc, Gozba ljubavnika. La partie d'oeuf frais.

pred kazalištima i hvataju momente gospojinskog silazka iz teških karuca ili polazak iz nosiljke uza stepenice. Trče od lože do lože, gledajući dame bezobrazno na zurmu. Pokazuju svoje slike i odrezane uvojke u medaljonima, a hite i poslužuju glumice, kad se presvlače pred ogledalom, da ih zatim vode kao nimfe i, začas, eto ih opet u gustoj atmosferi kavane i slastičarne, noćnih zabavišta, pro-



Boucher, Marquise du Pompadour.

menada i kartašnica, odakle i dođoše, a brbljanje im ne prestaje...

Najogavniji i najbedastiji perverziteti slaviše svoju slavu drsko i besramno i ludo. Dvorci (hoteli) velikaša sve se više i više prometahu u prave javne kuće. Djevojke odbjegavahu iz domova roditeljskih, pa se sa svojim ljubovnicima bitandžile po

zemlji. A svemu kriva požuda za raskošnim životom, pa i ponos na dugove bijaše običan. Cvate paradoksalna pobožnost, ali jesuitski položaj bi s temelja uzdrman. Vjera se zadržala tek »radi običaja« i stege podložnika.

Postoji censura knjiga. Svaki čas krvnik javno sažiže inhibirane primjerke. Bastille guta sužnjeve, tiskopisne i rukopisne »zločince«. Era lettre de cacheta! Ipak, ne pomaže Pompadourki (1721.—1764.), što u prave kaveze za kaznu zatvara stihotvorce, jer u samoj Francuskoj, pa u Holandiji i u Engleskoj svaki čas se pomaljaju karikature »versailleskog« života. Pamfleti i karikature, rugalice osvanu dnevice prije mljekara i povrtljara. Sam dvor je puko gnijezdo zlobe, jala i intrigua. Ni posvećena osoba Nj. Veličanstva nije izuzeta. Njegove najintimnije sklonosti dolaze u brusionicu skandala. Još se isti dan sve sazna. Paris bruji, ozvanjaju London, Mleci, Rim i Madrid.

Ulica jednako kontrolira, sada je slobodnija. Raspuštenost regencije uslobodila je na drski publicitet svih dojakošnjih intimnosti.

Kancone, madrigali, epigrami, satire, karikature. Tek što se udala Marija Leszczynska, i već je bila glasna poskočnica:

»Les Dieux vous ont conduite au printemps de votre âge
»Sans beauté.
»Quand on est ainsi faite, on a la vertu sage
»Sans rareté
»Et l'on couche avec vous, pauvre fille, je gage
»Sans curiosité«.

Bogovi su vas doveli u proljeće vaše dobe
Bez ljepote.
Kad je neko takav, ima mudru krepost
Bez rijetkosti
I spava s vama, dušo draga, ja pogađam
Bez radoznalosti



De Creuze, grofica Du Barry u jutarnjoj toiletti.

Dubarryjevoj je pri ustajanju iz kreveta spala papuča s noge nakon održana levera, kome pribivaše i nuncij Njegove Svetosti. Mon Louis je brz, kralj naime mora da je svagdje prvi. On trči i pretiče sve druge pred poklikom gospodarice — »Tiens, la France, ramassę ma pantoufle!« On joj u četiri oka, kad su nasamo, i kavu kuha. To je obično, otmjeno; sav to svijet zna. Tako se radi. Već svijet puno ne mari, kad u Amsterdamu (1746.) izlaze od Crébillon filsa anonimne na silu naivne daleke »Les amours de Zeokinizal (t. j. Louis XV.), roi des Kofirans (t. j. zapravo Frangçe) kao djelo tobože trad. de l' arabe du voyageur Krinelbol. I sam umirovljeni prezes jednog parlementa gospodin Montesquieu slično se solonski-salaminski ponaša. A uopće, bila je potreba, jer je već izišlo 360 dijelova »Famae, der europäischen, welche den gegenwärtigen Zustand der vornehmstem Höfe entdecket«, pa se htjelo nastavaka, uvida, pa makar odozdo, s razine ispod kreveta i kroz ključanice, da se vidi kralja u neveličanstvenoj pozi, kako sluša i služi.

Cavaliere servente uopće služi, ali mu je slobodno da priča najsramotskije šale, samo nek su de l'esprit, jer dame štiti šminka i flaster, te rumen ne probija, a koliko se javi, uljepša kontrast s lijepim madežima. Njih ne smeta ni protest bijednih ulica, kojima ih u nosiljakama sprovodi lakajska hrpa; štiti ih zavjesa i mišice odanih slugana, budućijeh sansculotta, koji će se prerušiti, strgnuvši livreju. Hrli se na koncerte, u salone, na gozbe, čajanke, parkove, predstave. Jedamput se živi...

Kako je samo paradoksalno krstiti ono doba »vijekom prosvijetljena apsolutizma«! Kad se uzme pravo, prosvjetljeni ljudi su bili revolucijonarno raspoloženi, pa i oni, koji participirahu na užicima, ti

prosvjetaši bijahu kao ljudi na grani, koju u isto doba sami testere. A to su »filosofi« i enciklopediste i ništa drugo radili.

Iza renaissance izbio je nov način ekonomske produkcije, a ojačanje trgovačkog i novčarskog stališa istače sebe kao protutežu feudalnoj aristokraciji. Jasno, da je sada obim stranama ovakve društvene tezulje u državi zaravnao treći, a to je bio vladar. Izigravajući jedne protiv drugih ojača sam. Postade dakle tuđom, nehotičnom potporom samodržac, prototip nove kulture, koja je sadržajem bila parasitska, a u koju se otsad kao u višu, ljudskoj naravi ljenčarenja tako poželjnu kulturu majmunisanjem ugledaše kapitalistički bourgeois jednako kao i politički izigrani plemić.

S proklamacijom parasitstva pokaza se sasvim razumljivo na društvenoj pozornici i žena, potjerana tako iz kuće i familije. I sav sjaj i svjetlo, koje se iz ovog novog života razasipaše, bijaše doduše »prosvijetljeno« užicima. Ali, uza sve bljeske za opće čovječansku kulturu progresa, značilo je to samo pozlaćeni čir, koji puče francuskom revolucijom.

Taj t. zv. prosvijetljeni apsolutizam bio je usredotočen na svakom poprištu u krilatici »l'état c'est moi«. Sva je država tjelesni posjed vladaočev i njegove familije. Ovoj francuštini prethodila je španjolština, ne samo u slijedu političke prevlasti, nego i u etiketi i u kulturnim utjecajima. Habsburgovci n. pr. zvahu svoju državu d o m u s austriaca; to je značilo i dinastiju i teritorijalnu državu, a ta ideja, osobito se izrazi u preznačajnom njihovom kućnom zakonu, koji je poznat pod imenom pragmatičke sankcije, prigodom koje istrčaše Hrvati, štono riječ, pred rudo, misleći tim gestom osigurati svoj individualitet i sve ugroženiji državopravni položaj.

Kad se dakle u većini Evrope stabilizirala ideja,



J. M. Moreau jun.: Na ulazu u ložu.

da je država vladareva, kad je purgarsko-trgovački kapital nužno se podložio monarhizmu radi svoga takmaca, privilegijaškog plemića, što je potonjemu drugo preostalo, nego da se nagodi, isto podloži, a zaniječe individualnost?! Pojava dvorjaničkog plemstva bila je sada naravna, evolucijona pojava. Kada se »povlasti« više ne temelje na »pravu«, nego na vladarskoj milosti, zar taj plemić nije jednak kr. činovniku? Plemići su dakle sada samo svita kraljeva. I opet su bolje prošli od nove buržoazije, jer ona kapitalizirajući bar donekle radi. Plemstvo pako samo uživa trošeći. Zato je trebao obračun. I buržoazija je onda u Revoluciji odista obračunala.

A što je sve sijevalo od raskoši, što se najviše klase suptilno »uljudile«, što se duševna i materi-



J. M. Moreau jun.: Rokoko društvo.

jalna kultura — kultura za te klase — rodila i razvila, svemu je tomu bio uzrok kult monarha, kult užitka spojen s kultom žene, onda politička konstelacija Evrope, neprosvijetljenost donjeg sloja i kapital u porastu, još daleko od kulminacije. Što je dakle bilo od talenata, vještaka i živih snaga narodnih, sve se tomu kultu istina podredilo, ali to sve, kolikogod vrijedno u elementima, nikako se ne može u ukupnosti još da zove prosvijetljenim stanjem, baš zato ne, jer je bilo jednostrano i iz apsolutističkog diktata.

To je dakle bio krug bliže kraljevu dvoru. On i nobilitisana plutokracija izazvaše eto u bogatstvu i prisuststvo duševnih plemića. Bili su to inako ve-



Aug. de St. Aubin, Rokoko dama.

ćinom pustolovni probisvjetovi, koji vagantskim načinom poskorupiše, osobito u Engleskoj i Nizozemskoj, tu po koju društvenu ideju, te je feuilletonistički servirahu za pravi desert društvenih posijela.

Versailles vremenom posta običan, prema vani



»Marquise Omphale et abbé Hercule. L'abbé en conqueste«.

još uvijek blještava sjaja. U Francuskoj su se grupirali u to vrijeme, naročito po Parisu, i ekscentrični kružoci oko taštih, pametnih, koketnih gospođa najrazličitijeg porijetla. Tako se poslije Louisa XIV. preokrenu razdioba uloga u društvenom teatru... I ondje su se svejednako davale re-

prize jedne te iste igre »Savoir vivre — savoir faire«.

Zrno dakle gorušičino najkršćanskijega kralja izraste; razgrana se toliko, da pored »krinolina« Pompadourke i Du Barryjeve zasjeni još i filosofe. Filosofi se kroz svoju sociologiju smijuckahu malom čovjeku, građaninu i seljaku. A naganjaše sve bijednike (canaille) na težačkom suncu kr. poreznik, dok sjena ove jurnjave napokon 1789. očajno baš uvrijedi i dame i causere. Toga se oni, koji se spasiše, izričito sjećaju posred memoirskih navoranih uspomena na svoj lijepi, galantni vijek, vijek uspomena, koje se odrazivahu živopisno, zavojito, lako i svijetlo, kao što je bila i stilizacija života, koja po svojoj »ornamentalnoj« arhitekturi dobi svoje neobično ime — rococo.

Nema pera, koje bi potpuno kadro bilo opisati svu prelesnost uživalačke tadašnje kulture i finoću lakoumnosti pored tobože pendatnoga stila.

Rokoko se pojavio kao najprofinjeniji ukus cijele povijesti i svega baroka do onda. Trajaše istina kratko, oficijelno nekoliko desetaka godina, ali silni su mu znakovi i tragovi i prije i poslije. Izvanjska dekorativna kultura jedne ekskluzivne klase dotjerala je do vrhunca. Sav stil, košto ga danas vidimo, odiše suvislošću. Siècle Louis XV. harmoniraše naime u svojim političkim i društvenim emanacijama baš potpunoma, i cio onaj milieu bio je simbolisan u dražesti i kaprici, koje prvotnu simetriju zaobilažahu u svemu, u etici kao i u estetici. Ženska nota! Ništa do jedna koketna igra nepravilnosti i mušičava hira, ali ipak ljepote, koja se ispoljuje i u ornamentu, i u linijama oprave, frizure i lepeze. Tu se smiješila aristokratska prijaznost »među jednakima«, izbijala gracijozna pikanterija. Prodire glumačko umještvo natoliko, te marquis de Ligne pravo reče

da profesijonalnih glumaca više i nije trebalo, kada im umjetnost ote otmeni svijet za puku svagdašnjicu. Frivolnost eto zakraljeva, feminizam zagospodova i rasap bijaše na vidiku, jer nikad ne bje više sliven filosof i pamfletista, causer i lajavac besramno masnih pošalica, ut Pucelle Voltairova docet... A čitala se kasnije i u Hrvatskoj, kako na drugom mjestu navodim.



TREĆE POGLAVLJE.

Zaslugom Zrinsko-Frankapanskih dinasta postoje u Hrvatskoj kulturne veze unatoč barbarskog okoliša. — Katarina Zrinska ljubiteljica sjaja i moći. — Tripartit i zak. čl. X. od 1723. o pravima žene. — »Imperiosus Mulier«. — Asketsko mizoginstvo političke pjesme. — Ženska komanda u francuskoj vojsci prigodom frondeurskog ustanka. — Konfiskacija urotničkog imanja, popisi govore. — Izvještaj Holandeza Jakova Tollija. — Zloradost fukare u pjesmi nakon pada posljednjih hrvatskih dinasta. — Erdődy Miklouš lojalni plemenitaš. — Novi protagoniste jesu većinom aklimatizirani došljaci i carevci. — O tadašnjoj politici Hrvatske. — Beč dopušta Hrvatima vjersku intoleranciju. — Rivalstvo Kranjaca. — Banovi Magjari i počeci trvenja s Ugarskom. — Samoljublje turopoljskih šljivara. — Kako Nijemci naplaćuju domaće carevce. — Ritter-Vitezović pobornik hrvatskih »reunija«. — Zanašanje spisom »Croatia rediviva«, a u zbilji prianjanje apsolutističkoj i germanizatorskoj centralizaciji u Beču. — Jedna kasnija borbena pjesmica vabi Hrvate u bosanski rat pod Jožefom: simbol je to cijelog stoljeća.

Tko za ono p r v o vrijeme uoči tadašnju Hrvatsku u tom vidokrugu i s takvog posmatrališta, ugledaće je na periferiji Evrope t. j. prema Turčinu, a u sklopu inorodne vlasti, koja joj taj položaj zloupotrebi, te se hrvatsko »društvo« onog vremena ne izdiže niti na niveau njemačkih serenissima. Jedino parcijelni otočići boljeg kulturnog života, dijelom na tlima, gdje nije gazilo tursko kopito, vegetirahu na razini drugog humanizma i barbareskne renaissance.

Zrinsko-frankapanska katastrofa bi u mnogostrukom pogledu ubitačan udarac za smjer kulture hrvatske. U društvenom pogledu izmijeni se krv figuranata. Dok je u prvo vrijeme turske invazije s juga nahrupilo hrvatskih familija, poslije triumfa jala, iza zrinsko-frankapanskog zatora, kada Turčin isprazni dobar komad hrvatskih zemalja, zadobiše ga tuđinci, koji stadoše vodeniti staru puntarsku krv. I ako jakih »nacijonalno-separatističkih« staliških uvjerenja, jedinstveni u toj obrani prema Beču i Magjarima, a kroatizirani u neku ruku po latifundijima — držahu ipak zemlju politički zavisnom radi svog soldačkog atavizma. I kada nestadoše i zadnji ogranci posljednjih hrvatskih dinasta, plemstvo se nastojalo upokojiti »lijepim životom«. A taj se život ne može razumjeti bez osvrta na preteče t. j. osvrta na posljednje Zrinske i Frankapane i na njihovu kulturu i sav onaj milieu...

Pored svih pojedinih kombinacija o ulozi Katarine Zrinske u samoj uroti, iskaču u prvom redu dvije karakteristične oznake za položaj plemićske žene uopće. Prvo i prvo, žena je, javno priznavana s nekom jurisdikcijom bilo za svoj, bilo opet za sam mužev posjed, vršila ipso facto neke političke funkcije, a drugo stoji, da se i o Katarini Zrinskoj širio glas galantne dame (Tattenbach) i da je imala ukus raskošja savremenog doba.

Stanovita javno pravna funkcija pripadaše ženama i po tripartitu, a u XVIII. stoljeću kodificiralo se ono, što se u XVII. stoljeću uvriježilo praksom. Čl. X. — 1725. kazivaše naime među ostalim: Actio ad poenam Actus Majoris potentiae, si casus emergat, competit etiam Uxoribus, vel Viduabus Nobilium indubitatorum etiam si secus quod Natales suas Ignobiles fuerint, quis Uxor sequitur conditionem Mariti, et Vidua nomen Mariti sui gerens, Bonisque

Maritalibus immanens, repraesentat ipsum Maritum, quemadmodum itaque non obstante sua Ignobilitate, jure repraesentationis Bona Mariti possidere, ita contra injustos aggressores eodem, quo Maritus Processu uti potest...

Ali kod baštine jedna ili više kćeri dobivaju n. pr. u Turopolju samo četvrtinu nepokretnog imetka svojih roditelja (quarta puellaris, filialis). Četvrtnjaci (quartalitii) zvahu se uživaoci takvog nasljedstva; a mogli su poteći i iz braka plemkinje s neplemićem, kad je bila po srijedi izričita privola roda.

No tada savremena poezija ima o ženi pojmove sv. otaca i sudi drukčije. Smatra ženu kao »summum malum«, jer je »mulier mala«. I ovo sumarno mišljenje ekstremnoga »za« i »proti« ženi naći je u svim publikacijama tako reći socijalno-psihološkim u XVII. i u XVIII. stoljeću. Ginekokratski problem obrađivahu i slike, dakako lascivno, mećući muškarca u neprirodni, podređeni položaj. Najveći rekord iznese ipak spis »Etnographiae mundi pars tertia Imperiosus Mulier Das ist Das Regiersüchtige Weib. (Der alte vnd langwirige Streit vnd Krieg zwischen des Manneshosen vnd der Frawen Schörtz welchem theil die Herschaft vnd Regierung gebühre. Disputiret pro & cotra. Auf der Weiber Jünst gehaltenem Reichstag zur Frawenburg vnd protocoliret... Magdeburg, 1611.) Temeljne misli i motivacije, da, fraze i potkrepe iz ovoga djela nalaze se i u kajkavskim pjesmama XVIII. stoljeća, koje su se bavile zrinsko-frankapanskom urotom, pa je i toga radi taj kulturni kontinuitet u naziranju nada sve značajan.

Samson beše zmožen v jakosti,
Ki Filistance potukel je zadosti.

On, ljubeć ženu, na nikaj je došel,
Kojoj vse verujuć, v pekel je prošel.

Kralj David bil je pun duha svetoga
Po gledu ženskom rasrdil je boga,
Kaj potlam do groba
Zadosta žaloval svoga.

Oh da bi mogel sad ja to vučiniti,
Da bi morali s pekla vsi van ziti
Bi je pital, zakaj moraju trpeti,
Vu prestrašnom ognju zakaj moraju goreti.

Vsi bi, to znam, rekli, da po bludu ženskom
Peći se moraju vu ognju paklenskom.
Onda tećka takva je skoro ženska vsaka...
Proklet budi, ki vse ženi veruje
I na ženski tolnač kot na psa ne pluje.

Pred vas anda dati hoću se trsiti,
Zrinski navuk pišuć, moju glavu trti.
Gde je zrok bludnosti, čuli ste i gori,
Imenom povedat ću ga bolje doli.

Pa i mišljenje je, da su glavni poticači urote bile dvije žene: ohola, okrutna i vlastohlepna supruga palatinova Marija rođ. Secsyeva i strasna ljubiteljica sjaja Ana Katarina Zrinska rođ. Frankapan, kojoj muž prema posljednjem pismu osta do stratišta vjeran. Ima u nje nešto maskulinske energije; to se vidi i u mnoštvu povelja, koje je izdavala i gdje sebe titulira »Mij Groff Frankapan Kattarina«. Uostalom, takvih muških autoapostrofa ima sijaset na listinama, koje izdavahu plemkinje i poslije, te su bili samo znak onog doba.

I u uroti francuske fronde bile su po srijedi i na čelu žene. Vojvotkinja de Longueville zavela je istom imenovanoga maršala Turenna, da pobuni kraljevsku vojsku, koju tek što je dobio pod komandu. Ne uspjevši, morade Turenne kukavno



»Boj za hlače«. Satirički francuski bakrorez.

bježati, sve za volju jedne žene, koja je uza to svu njegovu ljubav srdačno ismijavala! I maršal de Hocquincourt šalje billet vojvotkinji de Montbazon: »Peronne pripada Najljepšoj od Lijepih«. A sam vojvoda de la Rochefoucault podastire pomenutoj vojvotkinji de Longueville iza bitke kod St. Antoine, ranjen muškétom u obraz, ove stihove:

»Da joj srce zadobijem i oči joj naveselim
Vojevo sam s kraljevima i bogove želim napast'«.

Pa i Gaston vojvoda orleanski slao je poslanicu s apostrofom i adresom: Visokorodnim groficama, general-majoricama u vojsci Moje kćeri proti Mazarinu! U karakteru obih ovih urota ispoljuje se dakle tipična ženska nota onoga razdoblja. Dakako, i kardinalu Mazarinu izvabiše te žene mnogo

uzdaha. On ustvrdi u vrlo prozaičnim terminima, da one (n. pr. vojvotkinja de Longueville, vojvotkinja de Chevreuse) ne bi ni svojim muževima, ni svojim ljubavnicima nikad ništa prije dopustile, dok im oni ne bi odali sve važne državne poslove. »One sve hoće da vide — leleče kardinal — i što više, one hoće sve da znadu i sve da čine i sve da premetnu i smiješaju. U nas ima nekoliko ženskinja, koja dnevice izazovu takova komešanja, da ih nije znao ni stari »Babilon«. A za tim novim »Babilonom« povodile se Ugarska i Hrvatska.

Druženje s Francuzima preko Mletaka, ona poslanstva i dodiri s Poljskom, tom vrlo kulturnom zemljom onog vremena, dadoše pobude za neobični sjaj Katarininih toaleta, koje u Beču »kao kraljevske« padoše pod udar istrage, na koju Petar Zrinski odvrati motivacijom, da svi Frankapani vole sjaj.

Nema psovke, ni zla, ni strasti, koju kasniji pamfletisti nijesu podvalili Katarini. Ona da je hlepila za blagom, da je bila okrutna hotnica i zgrabljiva ptica, da je brala istim udovicama i siroticama sirotinju, ta puntarska kraljica. Ali i takva je krivica njima još uvijek malena.

»Nego cara Leopolda htela mentuvat orsaga,
Ar je štimala, da ni v peklu vraga.
Vnoge sirote je rascvilila
I vnogoj gospodi veliku krivicu včinila«.

Bog pravični, međutim, ljubitelj pravice, ne dade »toj ptici« pokazati »perje oholosti«. 1670. kušaše obrlatiti zeta Rakocija.

»Kaj ni vrag mogel skovati,
To je žena Erdelcem v glavu mogla dati.
Spuntala Erdelce proti cesaru,
Da su svi privrgli k turskom caru«.

Svu je šegavost upotrebila na to »pasje djelo«. Onda započe oko brata, grofa Trsatskoga, pa oko muža, Nadaždija, Tatenbacha, Čolnića, Malenića, mameći Zrinskoga arendaše velike i male, svoje kapitane, kmetove i sluge i mejimorske ljude »koji sad žaluju u porcijah i velikoj tugi«.

I da se ne bi na nju digla »nemška sila« — veli stihotvorac iz g. 1700. — raširila je vijest, da će ženiti sina.

»U Čakovcu velike spravila je gosti,
Za koje goščenje i vezda se posti,
Z vinom vse je zopojila,
Da bi je majka mila ne bi rodila.
Ondi su vsi prisegli na vernost caru
I tvrdo obećali nevernost cesaru«.

No pokazalo se, da je »čestiti car« bio pošteniji od urotnika. On je spasio kršćanstvo od vlastitih mu odmetnika i jedne opake, vlastohlepne žene!

Vnogi gavaliri po nje zlu tolnaču
Za svojim imanjem navek jako plaču.
Ne lestor za blagom nego i za glavom.
To su si dobili, baratajuč z vragom.

Prilike dakle strašne, da i drugi vide »pitanja«:

Pa što smo mi, nos reliquae regnorum Croatiae, pita Juraj Habdelić, naš Abraham a Santa Clara? »Lotrov, kurvi, ožurašev, copernic, nenavidneh, kriveh svedokov, oneh ki sirote, udovice, nevoljne ljudi zatiraju, krive opravdaju, gizdavcev, skupcev, tatov, tolvajev, razbojnikov, ljudomorcev ne ti trebe po drugeh orsageh ziskivati, dosti ih je vu ovom slovenskom nevoljnom zakutku... Kaj štimaš moj štavac — nastavlja dalje — da bi vezda (sada) vu tesne ove ostanke slovenskoga orsaga Salianus prišel, kak bi se začudil i čudeći križal,

gda bi ne jednu nego vnožinu teh takveh prehamljenih volj našel.

Ali Habdelić ne bi bio »tovaruštva Jezuševoga mašnik« (S. J. = jezuita), kada se ne bi osudom očešao o Zrinsko-Frankapansku urotu, da usput onda malo okreše i magnate. »Gospoda — kaže — prvo preštimavaju i rešpekte hote imati; za nje se bore, za nje se skrbe, skoro i skubu. Od tud vojske, sburkanje, harametnje u varašeh, u orsageh. Od tud orsagov, varašev, gradov, sel porobljenje, popalenje, porušenje. O da bi toga očima našemi, ovo isto 1670 to leto, ko ovo žalosten pišem, vu našem nevoljnom orsagu nevideli! Vu ovom, reku, ako i malom takvom podpunoma orsagu Horvatskom i slovenskom, koteri je u vere katoličanske, kakti jedna tvrda pećina, vsegdar stalno obstal, budući okolu i okolu drugi narodi zmožni i bogati heretičanstvom ali turskem bludom utepeni. Vu ovom ki se je rajši od korune vugorske odvrći hotel, nego nijednomu heretičanskom bludu mesto dati. Vu ovom, ki od početka svojega kraljevstva, poklam je Kristuševo ime i veru zpoznal vsem svojem kraljem pravično izabranem, veren je bil i pokoren, i zato pri drugeh narodeh veliko preštimanje, od svojeh pako kraljev veliku hvalu i pohvalenje je imal. Ovo pak nesrećno leto po hudobe nektereh nemirovneh, kteri sreće svoje uživati nesu znali, takvu je makulu imenu svojemu pri vnogeh, ki dugovanja i zroka obćinskoga zburkanja pravdeno neznaju, dobil, kakvu vnogo let izeprati nebude mogel; ako ravno pri razumneh vekše je hvale i preštimanja postal, nego je more-

biti prvo imal, gda je znović vernost svoju svojemu pravdenomu kralju i cesaru Leopoldu prvomu, koga nam milostivni Bog u dobrom zdravlju i svoje svete milošće na napredak vere katoličanske, povekšavanje mira, složnosti i iz neba blagoslova njegoveh orsagov občuval, vernost svoju dužnu zkazal po svojem posleh i zavezal. Budu ufam se d r u g i, ki slobodnejem i obilnejem p e r o m na vekivečni vseh orsagov spomenek od toga p i s a l i b u d u, m e n e s l o b o d n o n e«...

Sudeći samo po manjim i nepokradenim stvarima, što ih nije pootimala austrijska soldateska, mora da je kućno-društveni kulturni milieu zrinsko-frankapanski bio na visini savremenog evropskog velikaškog stupnja.

Dvorci i gradovi u Čakovcu, Ozlju i dr. bijahu snabdjeveni svim mogućim komfortom. Sobe su bile tapetirane svilenim mesinskim tapetama, isto bjehu od belgijskog damaska, a i od platna s utkanim cvijećem. U zalihama se našlo trideset novih dugačkih tapeta iz crvenog damaska, postavljenih bijelim platnom. Prozori su imali zastore. Po stolovima i ležajima sterahu se mletački pokrivači postavljeni žutim atlasom (sami Zrinski cijenili su komad na 6000 for.) i šest svilenih sagova, također iz Mletaka. Našlo se i tri originalno perzijska ćiima. Njemački jedan sag bio je napravljen iz vune na turski način. Stolice su bile presvučene tkaninom na gornjoj i donjoj strani, zelenkaste boje s izvezenim cvijećem... Tako redom. A koliko, koliko je blaga i dokumenata hrvatske kulture nestalo prije, no što je stigla ta komisija, da popisuje ostavštinu urotnika, kazuje i Vitezovićeva Kronika.

U spavaonicama nad krevetima bijahu baldahini od svile crvene, žute i bijele. S njih su visile teške srebrne i zlatne kite i rese; sama svila bijaše ob-



Barokni gobelin.

rubljena mletačkim finim čipkama. Uzglavlje, pa i navlake, te ponjave isto su bile ovako luksurioznog materijala, samo vezivo sa zlatom, srebrom i svilom. Ormari iz indijskog drva s bakrenim slikama. Po uglovima kipovi od tuča, na zidovima prekrasno rogovlje iz vlasitih lovova, krstovi najfinijeg umjetničkog obrta i nada sve sjajno oružje. Od onoga što zapade fisku i nj. posvećenom c. kr. veličanstvu sastavlja se zbirka, kojoj se u Evropi, a kamo li ne u Beču, mogaše tražiti premac.

Stolovi se pokrivahu belgijanskim damaskom. Toga (38 rifova) i mnoštvo drugih neskrojenih tkanina našlo se u velikoj zalihi. Boce na stolovima stajale su u toku crne boje sa šest komada s osobitim zaklopcima. Našlo se kliještica s držalima iz srebra, turskih žlica za putovanje (sklopnice), protkanih karmesinskim zlatom i srebrom, ženska lepeza od nojeva perja s jaspisovim držalom, nakićena crvenim i zelenim kamenjem, dva perzijska pojasa od šarene svile, protkana srebrom, ali samo jedna velika okrugla viseća ura, izvana bakrena i pozlaćena, dok ostale zapadoše valjada izvjedljivosti njemačkih oficira. I ubrusi su bili u običaju, a na stolnjake metahu i ruže vezene zlatom i srebrom, da povećaju sjaj jedaćeg pribora. Napokon one zalihe stotina rifova brokata, baršuna, svile, damasta, čipaka, resica, žica i vrpca i dragocjeni nakit!

Treba uvažiti i vijesti Holandeza Jakova Tollija. On se čudi skupa s pratnjom, kako to, da nađoše posred barbarskih naroda kultivirana zdanja, načitanu porodicu i tako bogato pokućtvo i svagdje najveći sjaj. Tu su turski trofeji i prikazi vlastitih bitaka. Ex uno disce omnes. Bili su odvedeni u biblioteku, gdje je bilo knjiga svake ruke, pa u oružanu, gdje su vidjeli više, nego što bi čovjek mogao vjerovati: mjedene hitaljke, bombarde, kratke

sablje, koplja i drugo, najrazličnije oružje. Ovom svemu pridolažaše opet humaniteta »amplissimum auctuarium«. Dalje bješe otvorena cimeliotheca i uz mnoge gotovo nevjerojatne stvari mnoštvo novaca. Bilo je onda mnogo kraljevskih likova, vojvodâ i ostalih slavnih muževa u umanjenoj i naravnoj formi, kipova, da se samo trebalo nagađati. Isticale se među ostalima napose slike Martina Luthera i njegove žene Katarine, neobično elegantne. A kad se pošlo u grofove vrtove, taj sjaj se upravo ne da opisati riječima, tu eleganciju se može spoznati jedino poredbom, ako si predstaviš predodžbu starih o vrtovima Alkinojevim. Tako Holandez.

Nagao pad ovako moćnih a hiperkulturnih dviju familija primi hrvatska javnost širih slojeva sasvim zlorado, odazivajući se već tada uobičajenim pamfletima i parodirajući sve one veličajne osnove urote na način servilne fukare i udvorica, kako slijedi:

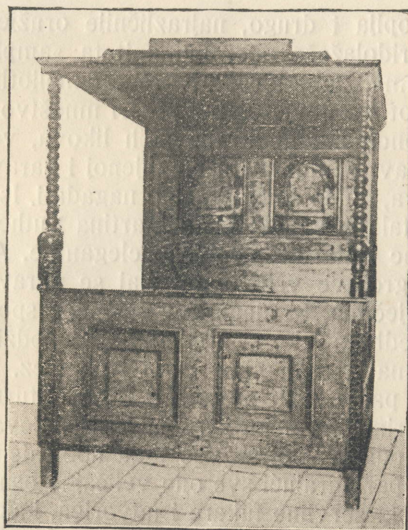
»Kad se je pisalo jezero šest sto sedamdeset, komu morem reči, naj bude prokleto, ar meštrija vražja i zlo dugovanje, da to pisat morem, vzelo me je na nje...

»Svetlomu cesaru, kralju i orsagu, a vezda si poslal ime tvoje k vragu, kad po tolnačkih t r ž e c bil si postal želujući, da bi ti sam zmožen ostal.

»Tolnač Katarina bila je Trsački, z p r i d a v k o m j e t r ž e c, velim, vsakojački, tržila je dosta z vnogem dugovanjem, suknom, k tomu oljem, tak dobrem i imanjem. (Tu aludiraše »ulica« u igri riječi na etimologiju frankapanskog predikata!).

»Vzela se je vezda na k r a m u veliku želujuć i h l e p e č na k r a l j e v s k u d i k u. Govori gospoju: »Srce, draga duša, naj se jošče jedno t r š t v o nam pokuša.

»Senjala sem nočas, d a b u m j o š k r a l i c a, k čemu su spodobna m a r u m e n a l i c a, pošalemo



Krevet iz grada Bosiljeva (navodno nekada frankapansko vlasništvo).

knigu do turskoga cara, da smo ostavili našega cesara.... Sve ove dakle podcrtane riječi odišu bečkim gravamenom, i to se vidi i onda dalje sasvim konsekventno:

»Našli su se vnogi, ki z Zrinskem držaše i na službu bana ki gotovi staše, k a k b i s i n a p r a v i l p e č a t p o g l a v a r s k u, da bi z njum podganjal gospodu horvacku. — Ali gospoda hrvacka ne mare, i zato Fran Krsto Frankapan agitira niže:

»Kad bi zašel v Zagreb, počne poručati, kaptolom i varaš da če se povdati, kak Cicero mudri začel govoriti i zmožnemi rečmi vse ljuctvo mamiti...

Strašivi purgari kraljevskog slobodnoga (dakle privilegovanog grada) ne znadoše, kojemu će privoliti carstvu:

»Al od Zagrebcev ne će mu se govorit već,
Ar vnogi od straha pobegli su u peć.
Da bi bili zaprli vsa varoška vrata,
Ter m a r k e z a u l o v i l i k o t p r e v a r a i t a t a,
B i l i b i d o b r o v č i n i l i
I v e l i k u d i k u o d c e s a r a z a d o b i l i.

»Katarina Zrinski v t u m b a n u s e š e č e, vsaki dan z a p o j a s s v e t l i h a n d ž a r m e č e kontinom želujuč Turak iz Kaniže, vnogo put gledajuč čez oblok iz hiže... A facit stvari:

»Pod meč zatem njega henkar je popelal, komu na jenkrat glavu je odrezal, ter k tomu odsekel gospocku g l a v i c u, telo pak njegovo opalo v k r v - č i c u... Evo, iz diminutiva je zloradost fukare očita.

Iz ova dakle dva vrela razlijeva se sama slika ondašnjih prilika. Bogatstvo i politička prepotencija udruži i Beč i zavidnički krug u samoj Hrvatskoj. Ali se eto radi zjala, kojim urodi zrinsko-frankapanski finale, zgrozi i samo javno mnijenje, te kad dade oduška prvoj svojoj zloradosti, poboja se i zaprepasti onoga, što poče dolaziti iz Beča. No ne preostade drugo van se upokojiti. S rezignacijom se trebalo zanijekati, kako izražava napokon i anonimus netom citirane kajkavske pjesmarice.

»Kakgod izebrani liliumski cvetek, tak brzo povehne človečanski žitek: k o j i d e n e s ž i v e, z u t r a g a n e s t a n e, t a k i z b a n a č l o v e k p e t l a r o m p o s t a n e.

»Odovud si človek navuk more vzeti, d a m u n e z a d i k u z e m e l s k u h l e p e t i, n e z a o n o h l e p e t, k o j e g a n e v r e d e n, B o g m u s a m č e d a t i, č e s a j e p o t r e b e n. — — — —

Vsi puntari kaštigani i z imanja izegnani,
Nijedno puntarstvo na dobro ne dojde.
Vse dobro na hitrom po zlom putu projde.
Vnogo krat začete jesu puntarije,
Vnoge se vu dobrom zmisle lakardije,
Al ne trpe na dugom kot i ciganije,
Neg se razmeću kot i druge hamalije.
Bog veliki, pravica zemeljska,
Skrati človeku i da mu nebeska.
Ovi puntari za svoje krivice
Na ove zemlice
Vu takvu puntariju jesu opali
I vu dobrom zla se dočakali.
Pazete vi sada, ma vsa kolenja...
Boga hvalete, kralu verno služete,
Ne slušajte u zlom ženu i nje hamaliju,
Ne hlepte za blagom kot i za vragom,
Čuvajte se vina, kak se u pismu ima,
Ar po ženi, vinu i blagu,
Po tom svet gine i šetuje k vragu...
Ovu imaš peldu vsigdar živu na gledu,
Ki su ženi vlast dali i u blagu vlast imali,
V puntariju pali i sebe su čisto zakopali.

Krasno je i zbito, evo, jedan pamfletista izrazio resignaciju podanika prema tada uzoritom državničkom paternističkom moralu, koji bi uštrvacan iz godine u godinu u svakoj evropskoj državi — ne za ono hlepet, kojega ne vreden, Bog mu sam će dati, česa je potreben!

A i drugi je pamfletista pun toga političkoga pasivizma. Kao da je u ono doba podrug stoljeća Evropom ovladala pošast bizantinstva. Iz utrobe po prirodi već zavodljivih gomila, za koje samo bič i zobnica, i onda bič i veća zobnica, dopire apostrof za udobnošću pokorne glave arevolucijonarne. Da ni jedno puntarstvo na dobro ne dojde i da lakrdijaški (ne znači veselo!) svršava, to je zakon Božji, čiji stup na zemlji, kralja, valja poštovati. I

zato žena, vino i blago tri su stvari, koje vode u provaliju. Sve u sve: in paupertate securitas!

Ali kako je uistinu bilo, o tom god. 1670. izviješćuje Vitezovićeva Kronika koja ispovijeda: Otajno szuprot Czeszaru podiganye ochituvalosze je: Karlovachki General robil je Zrinszkoga, y Tersachkoga, y drugeh poglaviteh lyudih Imanya. Nemczi dossliszu vu Chakovecz. Szvarchu Novi Grad Zrinszkoga Petra Karlovchani razmetaliszu«. »Ko je — dakle — počeo«, o čemu se radilo, ne može poreći ni bečki čovjek, kakav je bio Vitezović. Ali u množine tadašnjih hrvatskih savremenika nije bilo sućuti za Zrinsko-Frankapanski podvig.

Samo se plemstvo »pokazalo« u dobrom dijelu takovim. N. pr. Erdődy Miklouš tip je antizrinski, kako ga pjesma opisuje:

— — — — — — — — — — — — — — —

I možen u vsem bogatstvu
Vsigdar je bil veren svomu cesaru,
Na veliku bil je sramotu turskomu caru,
Dobre i ponizne vsigder lubil je,
Još, kako sem moral od drugih razmeti,
Da je rekel pred nekim, koga ću mučati,
I negove hvale ne ću sve sve spisati:
»Rajši hoću z mušketom cesaru služiti,
»Neg pod turskem caru gospodinom biti«...
Horvatska vernost vsem je dobro znana,
Verni su i hote biti tija do zajdne ore,
Ki goder to čuje, vsaki veruvat more.
Zdavnja bi vre Turci vu Beču halakali,
Da bi Horvati nasuprot ne stali«.
— — — — — — — — — — — — — —

Katastrofom urote promijeni se i sam način društvenoga života i njegovo pozorište. Dok se postepenim uzmicanjem Turaka teritorij hrvatske matice, tako zvane reliquiae reliquiarum dodirivale i primorskih strana, pa plemstvo bilo u nužnoj vezi,

sada sav zrinsko-frankapanski kraj i od Turčina natrag osvajanu zemlju okupiraše komora, graničarsko-krajišničke komande, zaslužni oficiri, koji stvoriše novu hrvatsku aristokraciju. Staro autohtono plemstvo zguri se u Zagorje i Turopolje, te nešto Pokuplja oko Karlovca, na sjeverozapad.

Vojuju i sad hrvatske korenike proti Turcima, ali ne više u vlastitoj režiji. Nema više samovlasnih junačkih individualiteta, jer su pod komandom carevaca, pa i ako im mentalitet nije otrunio horvacke svijesti »pravica« i premda žive u duhu »horum regnorum«, opet se uvlači, i to postojano, sve dublje, sve dalje među stare tradicije onaj tako zlokobni i za budućnost odlučni terminus: caesareo regius.

Podijeljuju se zapovijedništva, »komorništva (c. kr.)«, županstva i gdje kojem srećniku, tako lijepi naslov »Commendans Nationalis Militiae Croaticae«. A kad protiv sultanskog mira napadnu dubički ili kostajnički »Turczi«, lete »stališima« zapouedi illiti ordere. Glavu je valjalo zalagati, kao da je i baš samo djedovska baština fidei commis, ali se zato malo pomalo gubi ingerenciju u krajiškim poslima. U međunarodnim poslima Hrvatske već i nema.

No dolazi i Rakoczy, muž Zrinske Jelene, noseći zavjetni program Hrvata i Magjara proti Beču, pa će n. pr. Sigismund Jelačić ovako bodriti jednog grofa, Petra Keglevića: »... selim szrechno Gdnu Groffu Contra Rebellantes tryumpherati, i polegh toga od Milosztiunoga Poglaunika (t. j. cara bečkoga) uelike csaszti zadobiti (30. I. 1704.). Črčkasto i zavojito pismo, koje podstrekava, da se baš na taj način »inclyti gloriosa Regni Croatiae fama« prodiči i da se o takvu slavu upru stranci posmatrajući Hrvate.

A domini regnicolae drže konferenciju za konferencijom, dok kmeti huču od daća i štibre još kao u Gupčevo doba, plaćajući i »od dima«, a u prillici svaki čas, da budu prodavani kao roba jeftina. Velikaš opet, servus devotissimus, sretan je, kad može svoju reverenciju iskazati Evgeniju Savojskom i bilo kome od Dvora. I vojuju hrabro. Tuku se oko Une čarkajući, biju se u Međumurju u kreševu s »rebelantima« i ratuju u Italiji, gdje s Francuzom nema šale.

Hoće međutim dalje »stališi i redovi Dalmacije, Hrv. i Sl.« kao ono 1706. godine, da kažu gospodi Ugrima, ut facta hac dispositione acerbae Contrareitates et impetitiones, quas Natio Croatica ab Hungaris patitur, cessent, Regnique Hungariae Jura particularia Dnis Hungaris Croatiae Croatica amplectenda et curanda, communia vero utriusque Nationis pro utraque tractanda maneant. Prema Dvoru i Nijemcima muk. Nego na druga područja pada interes:

»N a s s i in Italia imalli nikoyu Victoriu, ali ne cum tali progressu kostoszmosze nadijali, arszye Franczos taki na blizom zatanczal... boymsze daszu drugo Franczozi nego Turki, ar Turchin jednomalo kochisze lesztor odrezaua, a Franczoz v meszo preie gdaszi do Metropolitanussa dokerpa —« piše opet Frane Vragović grofu Kegleviću.

»Retki su još živi — veli kasnije pjesma — vnogi pako gnjiju, neki vendar jošče svoju krvcu piju, kot krvolok Francoz siromake seče, neke pako v uzu on srdito vleče. O Mantua, varaš lepi ino jaki, pod kojom zginuše vnogi junaki; o Mantua, varaš tvrd i jaki, velika ti si našeg krala vsigdar bila dika«.

Ali »kuruci« ne miruju. I opet se zapovijeda 1708. da pod glaue i Postenia Pogublenie onako berzo y

szprauni kot szu god szu bili podignuli dneuom y nochiom k uarasdinu setuju, dok su krajišnici navodno oduševljeni natoliko, da niko ne treba »nyhoueh Sen y guszek chuvati«.

A kad se rebelante potuklo i Beč počeo uživati, ipak će se prenuti nešto preostale bolje krvi hrvatske. Kad se car dao u trošak i u barok, rezignirano će rezonovati Sigismund Ratkaj. Bi mi — veli — draže bilo da bi si naš kralj teh rezidencij ne zida z našem kvarom, alli to je vse policija (politika). D r u g i si z našimi Patrocinia išču. A drugač vendar ne moči? — — — Zato prosim da mi Gos: brat data occassione in hoc puncto svoju misel obznani.

Ali zato su hrvatske katoličke ambicije bile obilno favorizirane. Zakonski članci 23. : 1687., 30. i 125. : 1715., 68. : 1723., 46. : 1741., pa još 26. od 1791. izričito osiguravaju banskoj Hrvatskoj: »Evangelici utriusque Confessionis esto Nobiles in Regno Slavoniae, et Croatiae Bona possidere, et Officia tenere non possunt, sunt enimmin pro his possidendis, aut gerendis incapaces«.

Pa i plemenskog je rivaliteta bilo sa Slovencima. I u tom mogaše banovinski Hrvat davati sebi oduška. »Kranjac« se — veli pučka popijevka — »prostituiše« od jala vužganoga. Ne mre trpet on Horvata, neg se v srcu burkajuč večkrat veli erdegata, vsem jezikom on tepuč. (Misli se i Nijemce kranjske.)

»Ali, Kranjec, kaj se groziš?
kajgod imaš jakosti,
kajgod misliš, kajgod činiš,
Vse Horvatu ništa ne.

»Dvajset Kranjcev jedan Horvat,
kad ispukne sablju svu,
i z handžarom vnoge vmarja.
Bog i ljudi svedok su.

»G d e su b o j i, g d e su o g n j i,
o n d i H o r v a t p r v i j e,
g d e su č a s t i, g d e o b l a s t i,
o n d i v s i g d a r z a d n j i j e.

»Sablum seči, ter se branit,
to horvatska dika je,
diku, zmožnost, jakost našu
spoznava Bavarija.

»Kranjsko anda vojuvanje
je v zapečku z babami
i jedino njim veselje
igrati se z lotrami.

»Počkaj, Kranjec, k.... jalni,
ja te ču navučiti,
vudri Kranjca, kakti vranca,
dok vidiš vu njem krvi«.

U par stihova, u epizodnoj jednoj značajki koliko spoznaje, koliko historijske duge besvijesnosti bijaše nehotice sistemizirano! U takovim erupcijama izbijaše pored sebeznalosti, podstrekavane iz Beča, i gorda neka već stara filosofija vlastite historije o pregaranju i požrtvovnosti hrvatskoj za kršćanstvo, Evropu i susjede.

... gde su časti, gde su vlasti
Horvat vsigdar zadnji je!

Juraj Habdelić međutim je ocrtavao, kako »slovenska i horvacka gospoda vekšu skrb drže na to, da dobre konje, hasnovito oružje, kem veru kršćansku i domovinu brane, dobivaju i imaju; ako prem, kuliko njihov stališ donaša i potrebuje, snažne (t. j. krasne) i oni oprave nezameću. A vekše troške onem ostavljaju, ki su u vekšem miru, n i t i v n o g o o d T u r k o v n e s a n j a j u«. Radije u društvu brbljaju po nekoj sistematici, kako su

Grki u govoru izebrani, Afri šegavi, Brasili čisti, Španjoli zpametni i vučeni, Latini dobroga suđenja, Francozi umetelni, Lengjeli (Poljaci) proti gostom vsake vrste pošteniki, Angli ljubezljivi, Nemci odprta srca, Kranjci službeni mukotrpni, Vugri brzi, dok Slovenci i Horvati viteški, stalni i verni!

Evo, kaže Habdelić »ove i druge u narodeh preštimavati je potrebno dobrote i božje dare, i zato nijednoga neodurjavati, vnogo manje ošpotavati i ogovarjati«. No gospospoda drugo i ne znaju! A prava hrvatska gospoda izginuše već pred stoljećima, gubiše se u nepovrat te je Domovina bila dobra lađa s tuđim kormilarima.

Banovi toga stoljeća većinom su Magjari (Batthyány Adam, Pálffy, Eszterházy Jos., Batthyány Karlo, Nádasdy, pa komesar Balassa). Stare magjarsko-hrvatske zajedničarske simpatije pomalo je nestajalo spretnim taktikama iz Beča. Ovo naredno pismo pendant je napred spomenutoj deklaraciji hrvatskoga sabora od 1706.

Ban Palffy Janos piše grofu Petru Keglevicu (Ovarini, 1707. 25. VIII.):

Regnum hoc vult, ut Croatas amem, honorem, promoveam, Diabolus possit amare, cum nec me, nec semetipsos honorent, imo potius Toti Nationi suae pudorem faciant, utinam Deus dedisset, ut eundem nunquam vidissem, omnem propter ipsum honorem meum perdam, circa me Csikuliny nunquam ambulet, non suadeo, cum tali Profugo amicitiam habere nollo, pulchre monstravit se esse Comitem, non sunt pro porco amigdalae, unico verbo unus fantasta, omnes Officiales Croatici sibi pudori ducunt, et rident, tantummodo Croata non

esset, non curarem, adhuc nec unus Rascianus aufugit, nisi Croata — — —

Već mu je dosta bilo. Par decenija iza Urote, i već je nestalo uzajamnih simpatija, koje su dobar dio Hrvata i Magjara spajale u doba zrinsko-frankapanske katastrofe. Ali tu su djelovale i nove komponente, koje su na površinu iznosili »nove« (tako reći pseudo demokratske) faktore političkoga života, rustikalne turopoljske šljivare, kojima je za onda magjaronska nota bila još vrlo strana, jer se čekalo na praemium obećan u dane zrinsko-puntarske...

I pjesma se toga doba veselila nad Turopoljcima, plemenitašima, tako odanima cesaru bečkomu... Pjesma je pjevala, kako Radojici car gospodin nudi i Posavje i Podravje, al on ne će, nego hoće Turopolje:

»Kade jesu vsi junaki, ter junaki po izboru; da obuju žute čižme, da obleku modre halje, da pokriju z kunum kape, da pripašu britke sablje, da izjašu vrance konje, lepo ih je pogledati, strahovito dočekati. Blago njemu vuz koga su, teško njemu, na koga su. Aj Turovo ravno polje, koje jesi samo svoje, vu tebe su devojčice kot rumene vse rožice. Jesu takaj i snešice kot predrage fiolice, lepa lica, črna oka, brza skoka, tenka boka, belo ruho, čista snaga njim je svigdar jako draga. One rode lepe sine, ki su dika domovine. Aj Turovo lepo polje, koje jesi samo svoje, vu tebi su i gospoda gospockoga lepa roda, vu navuku izvučena i vu posleh vupučena, za navuk su vrle glave, vsi je vu tom hvale, koje cesar vrlo štima,

kad je z častim on preštima. Anda, Bože, do tve volje ti Turovo čovaj polje. Nekaj služi tebi, Bože, nekaj kralju službu čini i predragoj domovini«.

No poslije skršene urote i sretnog turskog rata za oslobođenje, ne mariše Nijemci nagrađivati. Turopoljci, koji su podupirali cara protiv Zrinskog i Frankapana, dobijahu godišnje silan namet zimskim konačenjem njemačkih soldata. Stradavali su i ostali. Tek nekoji strani velikaši na svježem hrvatskom posjedu počeše se mirno ploditi.

Poput Turopoljaca tužila se onda početkom XVIII. stoljeća i gospođa Helena Marta Patačić. Kumi svog rođaka Baltazara ovako: »Moi dragi gosz. brat proszim V M kupetemi uoischa za chetiri grose i posletemiga po onom moiem dichaku iabi dala peneze nainega alise boim dabimuie n e m c z i uzeli...« Dakle ni četiri groša nijesu bila sigurna pred Nijemcem! Tako pljačkom, batinjanjem i grabežom započe da se ustaljuje »prestige« i onako ne omiljelih soldata, dok se po malim varošima nijemština uvriježi u jezik i navike purgara prisustvom te soldateske kao nikad prije. Majstori činiše također svoje.

U književnika toga vremena nikakva traga otporu. Pače kroatizirani Paul Ritter-Vitezović radi za Leopolda Magnusa poput filologa Louisa XIV. u reunijskim komisijama, svojatajući u ime hrvatskog državnog prava, koje Beč sustavno kljaštraše, zemlje nekad slavnog orszaga, u želji da se ispolji »Croatia rediviva«.

Ritter je interesantna ličnost; u svom individualitetu spaja mentalitet ljudi oko XXX godišnjeg rata i kasnijih stürmera i drängera. On u sebi nosi tradiciju Nikole Jurišića, on je »bečki Križanić«, isto neuspio kao potonji u Rusiji.

Nema sumnje, da je svojim književnim radovima i otkrićima utjecao vrlo mnogo na hrvatske faktore, koji su stvarali hrvatsku pragmatičku sankciju. Poslije agresivnosti i sloma zrinsko-frankapanske urote, oportunizam Rittera i dr. bijaše utrenik, kojim pođoše i oni, koji su bili još nekako neodlučni, da se stanu stapati s tuđinom.

Inače španjolski i talijanski, pa nešto i pofrancuženi bečki dvor, kad se radilo o podjarmljenim, na finu formu izigranim narodima, bio je svijesno njemački »herrenfolški« nastrojen. Kaparisao je već izumiruće »dijake« stihotvorce i pamfletiste, koncedirao hrvaštinu zbog razumijevanja i još koješta od formaliteta, te je ne malo značajno, koliko su vremenom razdaleki Leopold I. (talijanaš i jesuit) i Joseph II. (galikanac i slobodni zidar) bili skladni u eksploatisanju hrvatskih energija — — —

»Marš, junaci, sable v ruke, eto blizu Banje Luke, Vugri, Nemci, priskočete, k H o r v a t o m s e p r i d r u ž e t e«.

»Banja, lepa domovina, ima dosta kruha, vina, lepe konje i živinu, tusto meso i slaninu.

»Z čemgod sada Turčin lada, vse je naše bilo sada, naše čemo nazad vzeti, iz našega mora prejti...

»V Bošne negda tvoji dedi kakti takaj pradedi dobra jesu vužívali, al nje Turci pretirali...

»Turski jaram kad othiti, slobodno mu bude iti po orsagu cesarovom, po kotaru Jožefovom.

»Roba pojde po orsagu, n e b u g l a s a v e č b i r š a g u, vsaki svoje bu prodaval, kak bu hotel, van bu daval...

»Svoje verne podložnike tamo včini stanovnike, dvajset rali ki sad ima, hoče dobit sto i vina.

»V jednom letu spraviš više, kak ga ovde kad

vidiše, tam pšenica lepo raste, tam se krmki lepo maste.

»Rodi trsje, rodi polje, zlo nikoga tam ne kolje, tam skerlata, dosta svile, zdravi ljudi kao vile.

»Zrak je dober, dobre vode, dost šerbeta, dosta kave, valja dakle vse mu vzeti, ter orsage vse oteti.

»Ar nut sada glasoviti sam če Jožef v tabor iti, on če vami kazivati, kak morate vojuvati.

»Vsigdar zmožna njegva ruke bude poleg vsega puka, jako ljubi on junake, naplačuje sve vojake, dragi njemu takvi jesu, njim otpira svoju kesu«.



ČETVRTO POGLAVLJE.

Daljnji osvrt na kulturu XVII. stoljeća, napose erotsko-književnu. — Tip pjesnika u Franu Krsti Frankapanu. — »Gartlic za čas kratiti«. — Seksualne alegorije. — Grubijanizam blizu pornografiji. — Skladnost pjesme s tadašnjim bakrorezima. — Primjeri ljubavne poezije. — Druga strana ondašnjega kavalira: ozbiljne sentencije i razračunavanje religiozno. — Popovski rešt u Zagrebu. — Karakteristika Zrinskih i Frankapana. — Poslovice i »Trumbita sudnjega dneva«. — Frankapanovo antiklerikalstvo. — Dalmatinski pjesnički savremenici Ivanišević i Armolušić. — Ignjat Gjorgjić i još neki strani erotski liričari XVIII. stoljeća.

Poznata i prepoznata je »neoteta baština«, književna zadužbina urotnika, gdje udio Katarine nije malen. Pokraj »Sibile« i »Putnog tovaruša« ona protežiraše i jezuita patra Boltizara Milovca, da mu uzmože štampom izići njegov »Dvoidussni kinch«, molitvena i navučna »Knjižnica«. Pa je važno proniknuti i ovu stranu milieua prije katastrofe: Jer, malahni prosiše kruha — kako vapijaše Jeremija — a ne bi, ki bi im ga ulomil, dok njeno svetlo gospodstvo nije darežlivum rukum maljahnim i gladnim dušam vu našem hervatskom i slovenskom orsagu kruha vlomilo, poleg pelde predjev svojih. Jer, opravdava pisac, vu Frankopanske familije historije to nahadjam, da neznam jeli po kervi i nature, jeli po božjem daru, tako dohadja, da u nijednom kolenu ovoga slavnoga pokolenja ne zmenkal gdo to, koji bi nebil kakove osebujne hasne občine kerščanske vučinil... O! da bi hervatski

i dalmatinski orsag od turske ruke ne bil opustel, kuliko velikih cirkvi i kloštrov, Frankopanskum darežljivostjum izzidanih, videli bi! od kojih sada ništar ne viditi nego porušene zidine, i travum poraštena na stenah Frankopanska imena. Ali — vele dijaci: Non procul a proprio stipite poma cadunt« (jabuke ne padaju dalko od jablani)«...

Nego, i »posljednjeg« Frankapana valja još uočiti, ne samo kao idealnog političara i tragičnog zatočnika domovine. Kao kakav Dubrovčanin vlastelin obligatno je pjevao pjesme. On je bio i bonvivantski velikaš, perom ne samo pjesnik davorija, već i stihotvorac tada u modi bećarskih pjesmica, punih lascivnosti, grubijanštine, koja dobrim dijelom alegoriše genitalije i neesteske funkcije ekstremiteta. On frazira epitetima, koji danas odreda vrijeđaju bon-ton. Tada su te odveć na seksualnu notu nastrojene pjesmice bile moda »boljeg društva«, t. j. širi slojevi ne bijahu nimalo širokogrudniji u erotskom leksikonu. Bila je moda, kao u XVIII. stoljeću bakrorezbarsko amateurstvo svakog kavalira.

Frankapanov Gartlic za čas kratiti« sadrži jedno petnajst-šesnajst baš veoma nedecentnih stručaka. Dakako, to cvijeće je on ubrao u talijanskim vrtićima i presadio u naše versove. I u Engleza su, osobito dvorski ljudi, voljeli sebi sastavljati erotsku pjesmaricu. Tako »Zrcalo prave lipote« ironizira grdobu Bocaccijevim stilom. »Zvire, ko svit zdržuje« i »Ptica prez perja« gotovo da je čista pornografija, aludirajući na muška genitalija. Ima dalje danas dosadnih dijaloga, no tada smjerahu na čitateljstvo kao — stimulans. Onda dolaze »Starica žaluje mlade danke«, »Divojka rad ljubavi špota babajka«, pa »Buhe bantuju Zoricu«, sujet i u galantnim bakrorezima obljubljen, a pjesmica je ti-

pična i podnosi još nekako publikaciju (za koju ju je pjesnik uostalom kao i sve druge bio pripremio):

Oh Zorica tužna,
Kak postaješ nujna,
Jer te buhe tak bantuju,
Nemiloma kluju?
Kaj vsedil posluješ?
Isprid i zad ziskuješ?
Je l' te buhe tak bantuju,
Nemiloma kluju?
Sad posižeš v nadra,
Sad u dolnja jadra,
Nigda hrbat v stinu ribaš
Il haljinu zdizaš.
Sad štumfice zvlačiš,
Zopet vred oblačiš,
Sad oplećak preminjuješ,
Kiklicu stresuješ.
Nogu z nogom ribaš,
Kolina stiskivaš,
I trbušac ne miruje,
Ručica ščesuje.
Oh tužna Zorica,
Svidoči ......
Ka se javlja izdihujuć
Odviš pregibujuć.
Al kad srića služi,
V ščapce ka zapuzi,
Ni te muke izmisliti,
Buhu pogubiti.
Nu Zorica slušai,
Ter moj nauk skušaj;
Veruj, ćeš se obradovat,
Od svih buh mentovat.
Poj k vodi tekući,
Sed' unutar kupljući,
Za junaka pak poskrbi,
Skaži, gdi te srbi.

Ko pregleda samo par galantnih bakroreza onih godina, pa dalje, vidjeće, da su takove teme bile upravo banalne i da — recimo — s crkvene stra-

ne toga vremena nije bilo nikakva protesta radi sablazni, jer su ove mores diktirale moral, a po njem i dobar ukus, žargon i ilustracije. Pogledajmo dalje:

»Kupido milostivnu daje audienciju«, u kojoj ga za pomoć prose »zaljubljena srca vsa u jedno«. Tako popi, koji se tuže na veliku krivicu svicke hudobnosti koja im brani držat ikakve liposti, na pr. kuharicu mladu, jer eto belaja, odmah su po zlim jezicima bludnici. Kupido ih svjetuje, neka te ženske nakon čina prikažu ko najbliže rodice. I redovniki dolaze: »Jesmo i mi z mesa kot drugi stvoreni, Bivamo kak sužni v kloštrah zatvoreni, Kad bi nam i srića mogla ka prigodit, zaman, ar prez druga ni smit van ishodit«. Kupido daje ovaj recept:

»Dajem vam dva puta, zberte, ki se vidi,
Jedan je pod ime pobožne spovidi,
Drugo zaslipeći z dragom pak užiti,
Al najsigurnije za dvi poskrbiti«.

Redaju se onda sasvim banalno oženjeni, udovci, mladenci, dvorani, katane, trgovci, djaci i gospoda. Dijaki vele:

»Trudimo v knjigah mi cvatuću mladost,
Ufajuć uživat u ljubavi radost,
Al divojke prošnju našu zamićuju,
Pojte lizat tintu, jadno otpravljaju«.

Kupido odgovara:

»Ni vam zato krivo, nego je dostojno,
da lipim divojkam biva nepovojlno
z dičaki baratat; ne majnka junakov
bolje zadovojlnih, kot v nebu oblakov«.

Davši Kupido gospodi, po kojoj najveć slavu zadobiva strilu ognjevitu, pođe s gospodom u šetnju,

upućujući ih u mnoge ljubavne otajnosti »navuka dajući lipe šegavosti«, dok onda mama »Venus nastane davat audienciju«. Ženski spol u jedno vapi »kriv́ičnom trpljenju pravicu dobiti«. Redaju se svojim tužbama divojke, ružne i lipe, vrstne (osmog leta) »Od friških udovcev ni nam smilovanje, Od junakov mladih majnje proštimanje«. Venus tješi:

»Takvom betegu teško je pomoći,
Jer starosti vaše dica su svidoci,
Neg na stan vazmite mahnita katanu,
Znat će dobro zvračit vsaku staru ranu«.

Iza toga iznose peticije udovice mlade, snahe pristare, snahe mlade, pa opatice, koje Venus napola kori, govoreći:

»Vi se zneveriste orsagu mojemu,
Sebe izručiste pod oblast tujemu,
Drugo vam ne može volju ispuniti,
Neg provincijala milost zadobiti«.

Slobodne se žale:

»Živimo slobodne, al prez zahvalnosti,
Vridni oduruju naše ljubeznosti,
Vimdar človičanstvo po nas povekšiva,
Vsak potriban pomoć dragu zadobiva«.

Venus:

»Ki zadobit more teleću pečenju,
Našto kupovati govecku rebernju?
Ni vam triba va tom jako potešćivat,
Dosta vam sloboda ljubavi uživat«.

Zatim slijede starice i onda one od »gospocke krvi«. Venus se sažali na cijelu družbu i predaje joj zaradi uspjeha unapredak »srce u ljubavi goruće« i poziva »hodmo v lipoj družbi Floru pohoditi, onde beruć cvitje srcu ugoditi«. Po svemu dakle za ono doba tipični sadržaji, forma i izrazi.

U »Gartlicu« ima još nekoliko ovakovih, ali jačih i krućih bouqueta. »Buhe nevojlno skončanje«, kako »Pop snahu pozdravlja: ona vred se javlja«:

U posreda zime mimo sela jaše
Mahnit sufragija plebanuš bijaše,
Al polag studenca snaha friška stala:
Z bosimi nogami rubeninu prala.
Zasukane ruke dalje lakta ima,
Halju zagrnjenu više od kolina,
Od silene zime koža se vužgaše,
A rumeno lišce kot plamen blišćaše.
Ovu lipu snahu vrlo pop zmiruje,
Rad nje ljubeznosti srce mu raduje,
»Dobar dan«, nazivlje ruku podavajuć,
Gladi milo lišce v nadra posigajuć...
itd., itd.

Frankapan se onda trsio, da dade »divojke spisanj od glave do nog« i prema savremenom ukusu vijerno je uspio. Idu zatim »Fratri putnici«, pa »kletva prot lubi, ka sfaliva«. Ova pjesmica započima iroški muzikalno: Z dopuščenjem, drage žene, h a j f a l a l a r a r i r o n f a, ali je sadržajem grubijanska.

Isto tako ona »Hop hajdà, kamo ljuba, tamo ja!« Tako i »poskočnica«, tako iz »Dijačkih Junačkih« Što se kada ne iskuje, to se v hipu prigodjuje.

Blago njemu, komu se zgoduje:
Prez oblike košulju zdiguje!

Poput ovih iz »Gartlica«, tako su i »Zganke za vrime skratiti« lascivni epigrami, same seksualne alegorije: rukavica postavljena, čizma tesna, balta znovič nasajena, zrcalo, s čim se vuha snaže, češal, kojn, naprstnjak, konac čes iglu prepelivat, n. pr. (čitalac se nada strahoti i sramoti, a navodno u stvari izlazi sasvim nedužno i bezazleno rješenje):

Belo i gladahno v luknjicu stavim,
Dotlam ga potiče, nerada izvadim,
Ak na predebelo kada namirujem,
Da laglje ulize, špicu poslinjujem.

Dalje među ostalim: cipeliš, pero, vreteno, svića, jajce, ključ i ključanica, rubje prati, n. pr.

Belo i okruglo med nogami stiskam,
Polag običaja vodicu izmizgam,
Kad je skoro suho, zopet namočivam,
S trbuhom porivam, zadnjicom skretivam.

Onda: krava, kad se doji, kokot, papir, kad se piše, gartroza n. pr.

Jesam lipa i rumena,
Drago vgodit nerojena
Gospoda me obimluju,
K vustam svojim pritiskuju.

Kralja igra:

Drage žene, hodmo se igrati,
Beli život skupa pritiskati,
Da se golo z golim do mesta zastane,
Komu se prigodi, neka krajl postane.

Ističu se dalje: jastreb, piščal uz bubajn, duda, civ od suda, kvočku nasadit i kruh misit, vuk i lisjak, misal, puške na civ, sablja, metla, snig, prsten, sud vina.

Dragoljub:

Osebujnu sriću v sebi ja spoznajem,
Da gospam, divojkam takvu dragost dajem,
Da mi vsaka rada postajeva ljuba,
Od milosti zove svoga drago ljuba.

Tako se izmjenjuje naivnost i besramnost, a napokon ta poezija je i »enigmatička«.

Tele:

V mladosti drugo nosim ime,
V starosti oca dobim ime,
Premda jesam od priprosta roda,
Vnogi plače, kad mi dojde škoda.

Mačka z mišom:

Drage žene, kako vam dopade,
Kad kosmata kosmato popade,
Z njim se dugo sim tam poigriva,
Koncu od dragosti umoriva.

Pantlik:

Moje službe na zlamenje primi ovo svidočenje
Ženam ugodno biva blago, utakni ga, kam ti drago.

Siromaštvo:

Vnogi me išće, ki me nima;
Teško njemu, ki me ima.

Još nekoliko naslova: Potkov utvrdit, Puž, Kolovrat, Sapunat, Vusta i zadnjica, Škaricami rizat, Kraljičak, Štuclin i rukavica podstavljena, Svića k steni prilipljena, Meso v loncu, Šišmiš, Ovčica, Peć palit, Prstenca igra, Nos kad srbi, Žaba, Mesar kad mesari, Dan i noć, Puška prazna, Zorkasto oko, Rak, Franciskanar, Jež, Kruh u peć metati, Na jabuku, Par golubov, Osal, Srića Zaruki, Eho i Halja:

Kad ju dobim, ne milujem,
Gusto vrteć prodirujem,
Dok je lipa konči vživam,
Med tim drugu proskrbivam.

To je eto odraz jednog dijela »književne ostavštine« Frankapanove. Kakav kontrast daju odmah naredne »Sentencije vsakojaške«, kojima on ko pra-

vo dijete svoga vremena s druge noge strogo mораliše! Samo par primjera:

— Ki navadan v grihu živit, strašno mu je z dušom dilit.

— Poštenoj ženi treba živit pošteno, ne dat zroka sumnji, hoće bit hvaleno.

— Na veliko prekršenje triba oštro spokorenje.

— Fratarska taška vazdar nosi, skupoga mošnja vazdar prosi.

— Pri puku imaju već mesta laži prilične, neg prava čistoća priproste istine.

— Duhovniku ni želiti gostovanja lakom biti.

— Poštenoj ženi ne biva odurno muža svojega stvorenje ružno.

— U ljubavi teško se zadržat i pastuha prez kvara privezat.

— Ki se ne sramuje, dobrotu ne procinuje.

— Lucke posle ki ziskiva, rad po ščapci zadobiva.

— Koji god se ob črn kotal riba, nos utiče, gdi mu ni potriba.

— Ki nevojlnom prikazuje, samom Bogu posuduje.

— Razum i čovištvo plemenšćinu daju, krajlji i cesari to svidočit znaju.

— Za veru i domovinu koji god pogine, ime i poštenje nigdar ne premine.

— Norce i neproštimane poštuj, vse im tvrdi, dobre riči daruj.

— Zlato trpeć u plamenu čistije postaje, človik trpeć u nazlobih dičniji ostaje.

— Koji nima srama v govorenju, nima razlog nit u činjenju.

— Ta se mora srićan med ljudi nazivat, ki u stališu svom mirno zna prebivat, druga povekšanju

niš ne naviduje, neg vrimenu vsakom batriv prilagoduje.

Ovo su tek dvije partije iz Frankapanove literarne baštine. No ima i treća, a to je tako reći antiklerikalni amanet. Rečeno je u opisu Holandeza Tollija, da je vidio »neobično elegantne slike Martina Luthera i njegove žene Katarine«. Kako su Zrinski i Frankapan bili jedna duša u dva tijela, ne će biti začudno, što se u krugu potomaka Jurja Zrinskog, koji je osnovao protestantsku tiskaru u Nedelišću, stvaraju i pišu spisi, koji pored sveg oficijelnog katolištva posljednjih Zrinskih i Frankapana živo potsjećaju na Lutherove spise wider den Pabst und die römischen Pfaffen. Katolicizam je bio reprezentiran u lično veoma bigotnom Leopoldu I., inače jezuitskom gojencu, a Frankapan izjavljivaše naprotiv u jednom pismu sasvim bezbrižno, da će se složiti i s nekrstom. Pisao je među ostalim kapetanu Čolniću: »Ja sam zavsima spraven skupa i z mojimi, i komaj čekam, da naše kape s čalmami pomešamo, a tako mi boga, da krilaki budu frkali po zraku«. Što ga bješe briga za tjesnogrudnost karlovačkih žabarov: ar vredni ljudi, ti mi zabaviti nehte, kramari pako i cifraki, nehte smiti i pokazati se! (Metoda Louis XIV.)

Ako se ovo uzme na um, onda je lako razumjeti dispoziciju, kojom Frankapan sočini »Po vsem svitu razglašena, prečudnu i strašnu Trumbitu sudnjega dneva« t. j. viziju sudnjeg dana, od koje osim progovora osta u nesvršenoj obradbi karakteristično baš na prvom mjestu poglavlje: Redovniki i duhovni dodju pred sud.

Među ostalim razglabanjem o praksi sudnjega dana vidi autor ovako: ... Još biše nevolja i tim povekšana, da se vidijaše dojti paklenski pas Lucifer zadružan z nerazgovornom čurmom vragov,

pred kojim nošahu vnožinu knjig, registrov, listov i druge vsakojake škarteke, v kojih biše on pozlamenoval vsa človičanska prekršenja. ... Čudno je, da va ovom spravišću ne bi vidit nit židove, pogane nit Turke, neg samo kršćenike, katolike i drugoverce, koji su Kristuseva do našega vrimena na svitu bili, podpunom jedni od drugih na dalek odiljeni ...

Započe sud pod predsjedanjem Kristusa Gospodina »kak se meni videlo, z vnogimi lipimi farbami oličenim kolobaru sideć«, a u prisuću vnogo svetcev, koji su bili na jednom čistom oblaku. Bogorodica klečaše, isto sv. Ivan Krstitel; ss. apostoli pako sidjahu na dvanajst klupčicah. Rasprava poče aranžmanom arkangjela Mihaela, koji v oka nagnutju poreda pape, kardinale, eršeke, biskupe, patrijarke, opate, mašnike i redovnike vsake fele. Ponizno se poklonivši izreče u njihovu korist laskavo i pohvalno slovo, na temelju kojeg referata trebaše puknuti odličan sud. No, na raspravi je i protivna stranka, infernalni tužitelj u osobi Luciferovoj s pratnjom. I sada započima građa autorova protiv klera ovako:

— Vrhu ovoga zmožnoga prepurečenja arkangelova hti se Lucifer od jada raspuknut; pod svom z velikim nazlobom i špotovanjem zače ovako govoriti: Moj glavni neprijatejl dobro je zagovoril, premda opitan ne biše. Triba je ljudem, ar guske ne znaju, dopušćat govorit: oni jesu sveti i čisti, ali nè vsi. — Na to namagnu svomu paklenskomu kancelalriusu, koji mu jedne velike črne knjige donese; vidit bi, kot da bi platlici iz cele volovske kože i još čudnije vekšine bili — ter na duhovnike gledajuć kako šegav sofista ovako progovori:

— Mi Lucifer z drugimi poglavniki Tamnosti želimo redovnikom vsemogućega Boga sriću i zdra-



Život u paklu. Iz Kleinove »Tragicomediae«.

vje. Mi vam veliku hvalu dajemo, da po vašoj nemarlivosti, a našem delu skoro vas svit (koj biše vam preporučen) u našu oblast dopadė. — Pak proti Kristusu gospodinu ova reče: Presvitli i pravični Sudac neba i zemlje, iz ovoga moga protokola razabrat budeš, kako ti poštovani redovniki polag tvojih zapovidi živihu, kako časti svoje i dužnosti obnašahu. Vi biskupi i opati, koji ste odlučeni druge vučiti, ravnati i dobru peldu davati, kuliko nezadovojlne peršone jeste k svetomu redu promovirali, koji svojim malovridnim življenjem tuliko ljudi shudobili jesu, koje ste za prijazan, za preporučenje, za rodbinstvo, pače za debelu plaću ili pohlipne dare prez dostojna egzamina u svete rede postavili? Rad kojih zločest navuk, lenosti, nekoristno, nekoristno življenje jest crikveno proštimanje nezgovorno oslabilo, ar na obsluženje takvih sakramentov pristoje se zreli, vridni, razumni, vučeni i pravični ljudi. Kakvo nepristojno držanje jeste nasledili predrživajući tulike 'drage, prateći konje i hintove, tulike pse, tulike nepotribne sluge i družinu iz crikvenih dohodkov, koje, što je iz više, dužni biste bili siromahom podiliti? Kakve nezgovorne stroške u istvini i pitvini, na gošćevanju i drugač vsakojake špase za vrime skratiti dan na dan jeste zafrčkali? Kako? Da biste na mesto toga vaše podložne plebane pohajali, njihova ponašanja izvižbali, ako i oni ovčice svoje u božjem strahu i dostojnoj službi obdržavaju? Ne bi li vi dužni marlivu skrb i pomnju nositi, neboge ovčice ravnati i z ričjom božjom njihove duše hraniti, ali za grde čuvati ne imaste vuha, podpunom z njihovom vunom obdivali se jeste? Vaše letne dohodke dobro ste čuvali, tako da ne mariste znati broj vaših ovčic, nego kuliko jezer škudi ili sto dukat vaša biskupija, opatija, plebanušija donaša? Vi ste listor

na desetine i aldove pazili vzimajući mliko, sir i vunu, ako l' pako ovce vaše zlo il dobro pasene jesu, malo za to hajaste. Niste li rad cifre i gostovanja siromahim podložnikom i crikvenom imanju mozg isasnuli, i va tom mnogo oštrije i nemilostivnije nego tja svicki iskazali? Polag toga crikve, škole, špitale na stran vrgli, ter siromaštvu zapušćali? Z jednom ričjom vi ste za življa dobri politici i dvorani, ali malo duhovni bili; zato od vas istinit proverbium: dok psi spavaju, lahko je vuku ovce krasti. Vi drugi obćinski mašniki i redovniki, koteri od vsih nalagov, štibre, daće i drugih svickih dužnostih (teškoćah) slobodni, Bogu vsemogućemu čistoću aldovaii? Nima li duhovnik ni samo prez griha, pače od vsaka maganje grihov prost biti? O poglejte, vi duhovni, i razmislite, za čigove sluge po redjenju biskupovih rukah prijeti jeste. O kako čiste bile bi imale biti ruke vaše, kak snažna vaša vusta, kak sveto vaše telo, kak zdrušeno vaše srce, u koje tuliko puti vložili jeste najvekše dobro! Iz vust vaših nigdar drugo ne bi imalo shajati, nego pobožne i hasnovite riči, kotera tuliko puti telo Kristusovo u svetom sakramentu prijesto, ona dužni biste jako poštovati i snažna držati, kako da bi samoga Boga vusta bila! Ali iz vas ništar drugo ne bi čuti, nego kletve, prisege, psosti, morgovanje, ogovaranje, nesramna i druga vsaka malovridna govorenja tot na placih, tot u krčmah, koje gušće neg crikve il kapele pohajaste. Vi ste vsaka kaštigali i obiršazili, a sami ne htiste od nikogar nit duhovna nit svickoga kaštiga spoznati. Oči vaše bile bi imale priproste i sramožljive biti, koje tuliko puti u svetoj hostiji telo Kristusevo vidijahu. Ali vi njim propušćaste po vsuda u nasladnostih hudobno prolitati. Ruke vaše imale bi bile snažne i čiste biti, s kojimi stvoritelja neba i zem-

lje doticaste i pronašaste. Ali kak vnogim smetne i vojnjave jesu po skuposti (t. j. škrtosti) i drugih nesnagah, da kada koji siromah za dite krstit došal, vi njega, ako ni imal pripravno vaše skupe ruke namazati, nikoliko dan učiniste čekat, da nigda nedužno dite i prez krsta moraše poginut. Kak vnogo puti vi prez vzroka zapačaste listor rad pomanjkanja same plaće, da zaručni ljudi ne mogohu na dan i vrime po crikvenom običaju skupa priseći; gdo je kriv, neg vi, da metimtoga kurvištva prečinjaše? Ili ako jedan mrtvac ni premogal s čim zvone i grob platiti, premda zemlja vsim obćinska biti ima, po kuliko dan njega obrh zemlje držaste, da v toplom vrimenu nevoljno telo moralo razpasti, i rad takva smrada i vojnbe nigda betegi ishodili jesu. In summa, ništar niste iz ljubavi il smilovanja, nego vse primorani ili za duplu plaću včinili. Vi ste na plebanjah listor zato sidili, da ste lukna pobirali, a ni za korist i zveličanje nebogih duš. Vi ste listor ispitavali, ako plebanja velik dohodak ima, ako vnogi trgi i sela poda nju pristoje, ali u najmanjem ne skrbili, ako pobožnost i strah božji med pukom nahodi se. Vi niste nijednomu tak bogatu kak ubogu jedan beč pregledali al engedovali, od vsakoga potribovali jeste, a vi od vsega hotili ste slobodni biti. Jeste svakdanju službu božju zaštentali, marlivo po orsagu sim tam klatili, crikve pustili crikve biti, ak prem med tim ditca prez krsta, betežniki prez spovidi i pričešćanja z ova svita preminili jesu? Kak vnogi med vami cifrasto nošaše svicki iz svilnoga sukna opravu, s kamukom kajtaše podložene, šube z grlci opremane, celu noć po vulicah i skrovnih kutih landrajući puške i oružje ponašali? Vi kot duhovniki i sluge božje ne bi li ste imali razlogom i zdržavanjem živiti? Ali vi biste najlakomiji i največši pijanci; gdi listor do-

bru volju il kozakanje zaćuste, tu ste priskočili, prvi bili unutar, a najzadnji van pojti. Ako prem duhovnu pratež nošaste, ali svicku naturu i hudobnost pod njom imaste. Podpunoma hotiste pred ljudem i svitu od vsakoga za pobožna i pravična držani biti; a kako jedan takav za dobra redovnika štimat se more, koji ništar duhovnoga u sebi ni imal, nit je Bogu, nit ze crikvi dostojno služil. Ar sada ne gleda se na vaše duge popovske haljine, neg vrh žitka i činjenja vaša sudjeni budete. Mi vragi ćemo vam povidat, kako bi moralo vaše držanje biti. Duhovnik ima se držat kako jedan ponizni dijak i ljubljeno dite, koji iz škole i naručaja sina božjega ishodi, čist i snažan kot jedan angejl za crikvu ravnat i obsluževat, a ni rasipavat. U molitvah ne Boga —

Što je dalje paklenski kancelarius čitao, ne zna se, jer tu prestaje Frankapanov rukopis. Svakako interesantno rezonovanje iza onoliko lascivnih partija. Ali to i je tipično za drugu polovicu XVII. i prvu XVIII. stoljeća. (N.pr. Punditova Pisma.) Frankapan poput sina razbludnoga, u stihovima izgara požar ploti, a u prozi se natječe s pustinjačkim isposnikom, svakako ne bez nešto ironije ispod zašiljenog brka. I ne će da govori sam, nego riječ prepušta gjavolu nečastivomu. Sotona je kroničar duhovničkog života. Frankapan pako imađaše iz političkog razloga također uzroka da se pred smrt razračuna bar na ovaj način i po koju svoju također upravi na adresu klera i čč. oo. isusovaca.

Sjeverozapadna kula na Kaptolu u Zagrebu bila je duhovnički zatvor i u to doba često nastavan. Razabire se i sada, tako reći »vomitorium«, rupe za »rigoroziranje« prenatovarenih želudaca veselih i epikurski raspoloženih duhovnika, kojima ni u



Sjeverozapadna kula na zagrebačkom Kaptolu (popovski rešt).

ovoj tamnici nije bilo uvijek oteško. Za Jurja Cerovca župnika u Čučerju, veli jedna spomenica iz godine 1622., da je kazne radi već otprije bio »in turrim conjectus«. Svećeničkih a naduvenih neznalica bilo je na pretek, putujućih monaha isto, a ubijanje župnika po poživinčenom puku bijaše na

dnevnom redu u svakom većem selu. Javni grješnici, kojima se na ispovijedi »pridržalo« grijehe morali su po odriješenje biskupu u Zagreb. Za post se nije marilo, a cvala je bigamija i poligamija protiv jasnih ustanova koncila u Tridentu, no vlastelini nijesu marili, da prestupnike kazne »gladio saeculari de lege patrio« prema zak. čl. VI. : 1625. I svećenici ne mariše za kazne crkvene. Sve je to Frankapan naravno znao i prema tomu pisao.

Mogao je imati, naravno, i uzora u tom dijelu književnosti. Takve remonstracije bile su tada osobito moderne. Scenarij možda i nije originalan, ali pojedinosti i fraze mora da su ipak izvorne i aplicirane na domaće naše prilike.

N. pr. vagabundiranje po zemlji, svjetska nošnja hrvatska (s kamukom podloženi kajtaši i šube (bunde) opremljene »z grlci« pa uopće »oprave iz svilnoga sukna«. Istina, mi smo već u Kupidovoj i Venerinoj audijenciji susreli, kako Frankapan predvodi pope, redovnike i opatice, te im u usta meće tužbe na nepodnošljive prilike in sexualibus, pa se čini, kao da ih s humane strane karakteriše i — razumije. Ali ne, stihotvorcu je do monstruoznosti, da nasmiješljivosti čitalačke, do literarne pikanterije. No kad se lati ozbiljna pera, onda oštro zarezuje i ne pomahuje šaljivošću.

Sve je to napokon razumljivo. Urotnik nije dostigao ni Kristova ljeta, a već mu Golgota bješe na vidiku, pa kako prve dane trati u književnoj erotici, kasniji dnevi sve očevidnije sudbine diktiraju mu slijed sve krepostnijih sentencija, da posred svega gorkom satirom odapne strijelicu na one, čije ga držanje najviše rastužilo u mladenačkom idealizmu. Možda nije bez razloga o njima fragmenat prekinut s riječima »U molitvah ne Boga — —«

Uostalom, kako bilo, prikaz »posljednjeg Frankapana« kao kavalira čini i urotnika bližim i razumljivijim, jer ga istavlja kao »potpunog čovjeka« onog doba. Ta, on je svijetovnjak, pa nije čudo, što pregoni gdje i gdje ritam amoroznog skladanja jače n. pr. od svojih duhovničkih savremenika, kao Ivanišević-Joanitiusa, bradatoga kanonika i Bračanina, koji, ma da mizogin, pjevaše i nukaše:

U ljubavi dni provodi,
Sve u ljubav srce stavi.
Ljubi, ljubi, jere ishodi
Svaka kripost od ljubavi.
Zdvignut ljubav plemenitu,
Zdvignut hoće sunce svitu.

Kud i kamo bješe ženama prijazniji Bračaninov konkurent Armolušić, braneći Evu, jer je Bog samo Adamu zabranio jesti jabuku, braneći Dalilu, Juditu, legendarnu ženu Aristotelovu, Herodijadu, sve žene Starog i Novog Zavjeta, sve sibile, muze i amazonke, česku Vlastu, žene korčulanske, Teutu, etc. Eto sav književni milieu, i na području našeg jezika, bijaše inficiran »nekim ter nekim ženopojstvom«, i valja taj tip pogledati dalje u razvitku XVIII. stoljeća.

I ne samo Frankapan nego i »Sibila« Katarine Zrinske ironizirala je čč. svećenstvo:

Lipo bisze dalo tebi Popom bitj,
I Bogu bi mogal marlino szlusitj,
Ali szam od tebe druga moral chutj
Da ie szueto piszmo odurno pri tebj.
II. 7.

Redounikom hote tebe posztauiti,
I unoge dusicze, hoches zapeliati,
Zato hote vrazi za te sze iagmiti,
V ognienoy sragly hote te voziti.
III. 12.

I sličnih sijaset aluzija puno je tadašnje javno mnijenje pored sve protureformacije Isusovaca i Habsburgovaca.

Pa, onda glupavost seoskih popova, proti kojoj se dizao i bunio i sam Frankapanov savremenik isusovac Habdelić: »Kaj bi rekel Marchantius, da bi nektere naše prodekatore po seleh čul prodekujuć, ki se ni tuliko k prodečtvu nepriprave kuliko oni francozki; nego ves teden trude se u svetske skrbi, i nekteri jače neg svetski ljudi, ki sine i kćeri imaju; u svetek pak ali u nedelju, ali od oltara evangelium preštu (proštiju) ter svetke oznane, ali iz prodikalnice za svoj lukno, povasma, sire etc. obilno kriče od kud ne čudo, da po nektereh farah nevoljno ljuctvo ni desetereh božjeh zapovedi, ni petereh cirkvenih, ni med grehi razlučiti, i kaj s toga izhaja, niti se spovedati nezna. Već od toga nepišem, ar morebiti i ovo koga opeče. Daj Bog na poboljšanje. Samo to prosim, naj duhovni pastiri ti takvi jako na dužnost svoju paze kum su ovčicam Kristuševum dragum krvjum odkupljenjem dužni, da nebudu listor (samo) vunu njihovu strigli i ž njum se zavijali, to je to, da nebudu listor dohodke zbirali, nego nje takajše dobrem navukom, peldum i riječjum Božjum hranili«.

Nije dakle bio veliki kult samoga svećenstva u to i naredno doba u Hrvatskoj, kako pokazuje i ovaj isječak jednoga familijarnoga pisma, jer se kaže: »... Za brata radbi znati budeli issel med cherne Diake ali ne, kai bi ia szudil dabimu bolie vane bilo doklambi k veksemu razumu dossel, ar onda vesz sze pokvari kaj od pitia kai od propevania,

ako pak Goszpodin Catedralis y volia D. G. Maike k tomu prisztane naj bude In nomine Dominj«. (Lukica Bedekovich svojoj majci Barbari rođ. Bogdan iz Beča 25. VIII. 1714.)

Nego i sami biskupi su živjeli u potenciranom, na svjetsku udešenom milieuu, pa među inim ima n. pr. iz godine 1706. ilustracija iz pisma kněginje Jelisave Rakocijeve, gdje poziva biskupa Brajkovića, rodom Senjanina, i njegove nećakinje, da dođu u Novigrad — tamo ih čeka Ladislav grof Nadasdy — a sobom da povedu i biskupsku bandu. »Moj dragi gospodin biskup, lepo se molim, da bi i s Fortunom i Klemensom (nećakinjama) simo došli; oćemo dobre volje biti, piti i tancat«.

To je barokna opojnost, bolje reći odjek ocvjetale renesansne veselosti, koja kroz ženske oči celibatskog popa čini dvostruko privlačivim. Ako se tome pribroji i umjetničko nastrojenje mnogog kleriksa, galantni duhovnik s bogatom i razgranatom mladošću bijaše mio, ma i ne toliko respektovan, pa je ne malo značajan baš svećenički udio u izgradnji kulture galantnoga saobraćaja obih spolova.

Prije svega Gjorgjić, potonji duhovnik i — isusovac! Koliko je n. pr. prema pomenutoj Frankapanovoj Zorici decentnija njegova »Danica ranjena od pčele«, ma da je motiv isti, simbol isti, sličan De Creuzevoj slici »Razbiti krčag«. Kavalir dubrovački pjeva »bez primjese«, sasvim nježno:

Danice, poznaj sadara,
  Svjetovna ljubav ko vara.
Pčelici, ká ti vaj daje,
  Svjetovna ljubav slična je...
I ljubav nosi zadosti
  Slas malu s mnogom gorkosti.

 6*

Znaj, svaka rados od svieta
Ko ljetna zviezda prolieta,
I po svoj taštoj naravi
Za sobom žalos ostavi.

Ali u ostalim Gjorgjićevim stihovima već se može naći i jače erotike, premda, u stvari, ne mora se shvatiti da su svi evropski erotičari baroka raspojasanci u svom civilnom životu. Većina bar ne, jer cjelokupno im ljubakanje sa svima tima Zoricama, Ljubicama, Lisettama, Selimenama, Danicama, Clarillama, Sunčanicama i sl. nije više no platonska imaginacija, jedno književničko samozadovoljavanje i onda, kada s odabranicama »liježu« u krevet, jer je — napokon — i to samo licentia poetica. Laž željene utvare, nadomjestak ogovaranja salonskoga i često, kako se prema gornjoj tezi može razumjeti, jalov nadomjestak prerane impotencije izmoždjeloga pokoljenja, koje uživa još samo u slici i u riječi, zasićujući opet tim svim, kao stimulansom, mlade i snažnije uživaoce.

Ovo su one usti od meda.
Gdi se u ružah ljubav bludi.
Ovo su one prsi od sniega,
Voće od rajskieh perivoja:
Ovo 'e liepos tiela onega,
U kom žive duša moja...
Sve što uživam, nije mi dosti:
Iza slasti slas mi je draža:
Ista obilnos tvoih milosti'
Veći u meni plam uzmnaža...
Grlimo se, ma gospoje,
Ljubimo se, ah jaoh meni,
Dokle od slasti iz nas pode
U cielovieh duh blaženi.

I Frankapan i Gjorgjić skupa sa svima vlasteoskim gosparima, pa kasnije Katarina Patačić, svi oni rade po modi škole francuske i talijanske pre-

ma gornjim navodima, a napose sjećaju na Christian Felix Weisea »Der grünenden Jugend überflüssige Gedanken« i na pjesme gospodina von Hofmannswaldaua, te na liričke galanterije jednoga Hunolda, Menkea, Wittekinda, Le Pansifa, Celandera i mnogih drugih. Poezija u stilu poznatih stihova

»Als ich meiner Rosilis
Neulich an die Schürze grieffe...«

Poezija, koja u baldahinu kreveta nebo vidi i vapi, da Ona s florom baci i svaku nježnost, tražeći slaz u neke rosne, tople doline, u slastan grob i uzlaz na nebesa tijesna. Njena ruka neka bude zvijezdom prethodnicom...

Govor se preplići o »moru crvenom« o prekrivanju ruža i baršuna. Grudi labude i brdašca, dok ih ne opali plam ljubavi, sniježno bijela su bila.

O, lijepa Lezbijko, zašto kratiš ruci, što buhama je slobodno?! Lijepa se svlači prije kupke, i prilika je reći o kocki ljubavnoj i, čisto fetišistički, o »blagoj vrpci«, koja veže duh i slobodu. Ova vrpca pali i žari, a oko nasladuje, ne zato, što je svilena, već zato što je taj svilni atlas Filis nosila oko svoga koljena, pa je vrijednija od demanta, bisera i rubina. Noću je ta vrpca na uzglavlju postelje, danju oko ruke, al u snu zbori, živo zbori...

Kaliste, draga, pramaljeće k jeseni ide, a poslije cvijeća zriju plodovi. I pusti zato prema razdobljima i u Tvoj vrtić zaći. Proljet je moja bila cjelov, a sad mi daj da berem rodove — jeseni zrele. Kaliste! Ti se ne možeš zatvoriti, kad iz tvog tijela već pokaza mi srdašce. O, pusti me u zemlju obećanu, gdje strast i sladost časte se... I magnet traži iglom, dok točku pravu središta ne pogodi, a ovčica isto pase samo u sjeni i u hladu

dolova i lugova. O, pusti me da dođem, da srce moje tvoje ugleda, o propusti brod i jedra kroz tjesnac ljuveni...

Tu su dalje madrigali o modi pregača. Na jednoj je zlatovez, na dugoj rése, na trećoj čipke brabantske. Jedna veze svoje ime, druga dragog ime, ali ja — poeta kaže — metnuo bih napis: Tu put je najbliži u pakao. Ergo, kao prije —

»Als ich meiner Clarimonde
Neulich an die Schürze grieffe...«

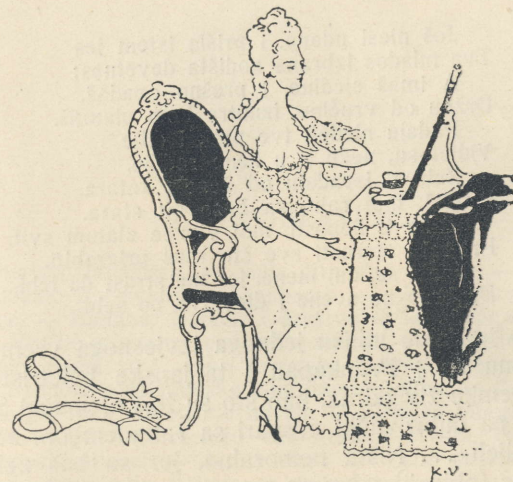
Ili o lijepoj Gertrudi, koja tek udata pita liječnika, kad je najbolje brati ruže ljubavi. Najzdravije je — veli stari — o svitanju, ali slađe je to raditi u noći. O ja ću, pristaje Gertruda mlada, u jutro, jer je zdravo i uveče, jer slatko je.

Dotle glasi »pjesma djevojačka« Danijela Stoppa:

Kein Galan kommt uns ins Maul geflogen,
Wenn man stets in seiner Klause sitzt:
In der Einsamkeit wird man betrogen,
Wenn man sich auf einen Mann verspitzt.
Ich geh fleissig nach Gesellschaft aus,
Denn ein Mädchen macht sich nichts daraus.

Brust und Äpfel schnür ich in die Höhe,
Dass das liebe Gut ins Auge fällt,
Das man, wenn ich unter Leute gehe,
Mich für erzgalant und artig hält.
Sieht mein Krämchen zu handgreiflich aus,
Ach! ein Mädchen macht sich nichts daraus.

A nevinom, balavomu suparniku predočava njegovo zeleništvo, neizvježbanost, slaboća, ispituje o mami i o strini, i o čistim hlačicama, jer Silvija — (kao što i Frankapanov Kupido veli djacima) —



Pred ogledalom.

Grosserwachsnes Frauenzimmer
Spielt mit keinem Hampelmann,
Denn die Jungfern suchen immer
Einen bärtgen Courtisan.
Ei, der Affe muss dich krellen,
Dass du dieses schöne Kind
Willst zu Steckenpferden stellen,
Die für dich zum Reiten sind.

Ili se čuje krik: Nebesa u pomoć, oh, kakav zdenac! Ko Narcis bi rado da sam kažnjen od Diane, pa da se u nj strovalim. O Venerinom napitku, o Cipriporu, koji je ljut na nemilosrdno dijete, što se ne dade cjelivati, a Melampu psiću to dopušta. »O, daj da budem barem Tvoje — pseto« — otrcani je refren pri kraju. Tu je onda riječ o djevičanstvu djeve, koja prezire muškarce, jer nju — niko ne će.

I dubrovački naš gizdelin (Gjorgjić) zna se u to doba »na makaronsku špotiti s niekom gospođom«:

Još niesi udana i prišla istom jes
Tva mlados izbrala godišta devetnes:
A imaš sjedine i prešno opadaš,
Držim od vrućine iznutra kom plamtiš.
Padaju nizdolj tve prsi, i dilje
Vidjet su, nego li u žene rodilje.
Zubi ti ispadaju od žeze i katara,
I trčiš, moj raju, za brzo bit stara.
Tako ti liepost, moj vienče zlatom svit,
Prigrabi starosti sve što mož prigrabiti.
Ljubi se, čuj mene, jer me strast da tebi
Da brzo ne svene i djevstvo po sebi.

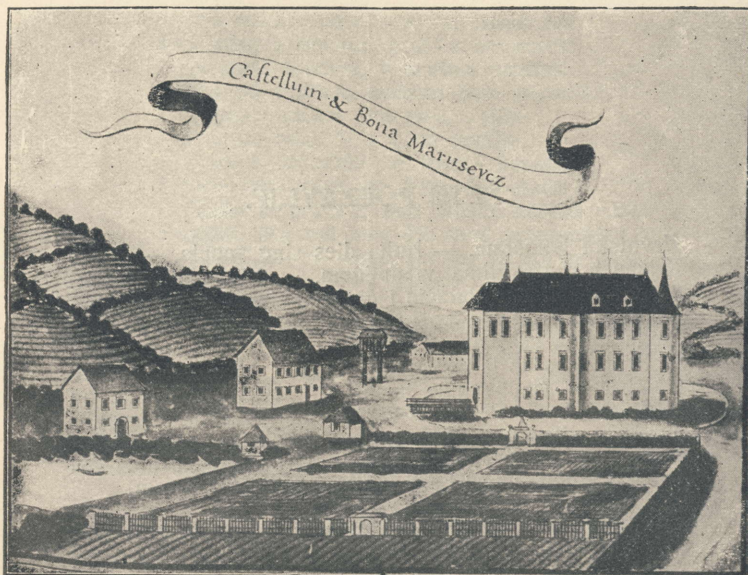
To je dakle milieu jednoga izvjesnoga vremena, kojemu su i Frankapan i talijanske beletrističke akademije živ odraz, kao što su to i njemački Sängeri, pa dubrovački gospari sa »akademijom zdangubnijeh«... Ništa nemoralno, jer su baš zglave mores (običaji) takvog tenora.



PETO POGLAVLJE.

Hrvatska latinština. — Nulla dies sine poculo. — Jurko Križanić o Hrvatima vinopijama. — Vicinalno gozbarstvo. — Baltazar Patačić i društvo vinske braće »Pinta«. — Vigilije s okama požunske mjere. — Vinski doktori. Među njima su i autori hrvatske pragmatičke sankcije. — Promocije uz latinske popratnice u stihu. — Epigrami i satire. — Nadijevanje imena. — »Pinta« pijančuje od 1696.—1719. — Prastaro vino, eliksir života. Glasoviti evropski pijanci. — Jedna stara hrvatska napitnica. — Inače nestajanje Hrvata s međunarodne pozornice. — Ex Logica: Qui bene bibit... venit in coelum.

Materijalni interes plemstva, tadašnje srži naroda, u prvo doba još se ponešto luči od Nijemaca i Magjara; zato i pohodi varaždinskih spravišća, zato i osebujna latinština (za koju bi, štono riječ, i sam Ciceron trebao cicerona). Ali što dalje, sada je sve više poziv vremena ono pristalo geslo: nulla dies sine poculo«, a tako jenjava i samosvijest za više interese. Tako se zbija hrvatska energija u vicinalnom gozbarstvu. Pa, kad prosudimo blagodat zemlje, jeftinoća kmetskog rada i politički oportunitet nukaše na to i sam po sebi. Ta stvar je očita. Pred par desetljeća prije toga razabiraše to obilje i misaoni domorodac Jurko Križanić u smislu današnje napitnice »Još ni jeden Zagorec...«, kada reče: »U Hervatov sje ražaet premnogo vino, ali dlja previsokih gor, i dlja nebitja plovnih riek, nikamo se neizvažaet. Hervati adda ob vinu priču imajut i veljet: Nikoli sje tol mnogo vina neurodit,



Dvor u Maruševcu. (Iz knjige »Status familiae Patachich« u kr. sveuč. knjižnici u Zagrebu.)

da bismo go ne ispili, i nikoli sje ga tol malo neurodit, da bi nam go ne bilo dosta«. Za takve prilike nekako i nije kulturni curiosum i monstrum u prošlosti Hrvata, što na to primljeni i vinopijsku organizaciju sprovede — inače poznati pisac memoira — Baltazar Patačić. U familijarnoj kuriji u Vidovcu kod Varaždina, osnova on 18. srpnja 1696. posebno društvo i produži lijep broj godinica do u XVIII. stoljeće. To je bilo »društvo vinskih doktora od pinte«. Baltazar Patačić bješe oženio Tereziju Gereczy, a tokom vremena postignu čast

hofrata i velikog župana virovitičkoga, dok su mu imanja bila u županiji križevačkoj.

Već poslije bitke kod Slankamena (1691.) osjećaše se hrvatsko plemstvo sigurno od turske pogibelji. Duh junaka tražaše i odmora i »nove hrane«, pa u nedostatku smisla za štivo i za umjetnost, a nemajući ni zgode racijonalnijeg gospodarenja i merkantilstva, zapadahu gospoda u neki morbus vagabundi u lovu za novicama i za traćenjem vremena. Propalo plemstvo, ili oni koji već ne mogu da nasmažu za dnevne potrebe, odlazili su u oficire, svećenike, pače i u advokate, bilježnike. Veliki i mali suci prekrasno su živjeli od mita. Za živež nijesu trošili ni krajcare. Pomagahu im panduri, inoši, kuharice i kuhari. A i visoka gg. pomagahu svojoj nižoj varmedjinskoj braći. Provizori, kasatori i špani zdušno bi se pak brinuli, da pivnice budu uvijek pune. Razvi se jedinstveno originalna čuturaška kultura. Ona dobi po pomenutom društvu i svoj »Ordo Doctorum in celeberrima facultate Neo Medica promotorum«. Po toj dakle pojavi historijski je naša i originarno zajamčena sva ispijačka konstitucija i zdravičarstvo, koje tako vidno sve do danas obilježuje hrvatski društveni život.

No tako ubijana dokolica, prekidana funkcijama i »govorancijama« u iskvarenoj, domaćoj latinštini, koju začinjaše stolno društvo i mnoštvom kajkavizama, ili u ženskom društvu obratno, proizvede i niz savremenih pojava nekakvog »moderniziranja«.

One će doduše izricati u stihovima i nadalje »Žalost i javkanje turskih, a radost i veselje kerščanskih duš, koje se leto 1697. na Ivanje pod Bihćem s teli razlučiše«, kao ono 1703. Januš Čikulini u počast protonotara Jurja Plemića, ali to piskaranje javlja se tek ovda onda. Sensualnost je bila jača i tražaše oduška.



Starinski zemljani žuto i plavo bojadisani vrč (primjerak hrv. keramike u zagrebačkom muzeju za umjetnost i umjetnički obrt) s napisom: MISLI BRATE KAKO CHESS PITI DASE NE POLIESS. (Navodno iz Vojkffyjeve tvornice u Krapini).

Tu su tada moderna sredstva dnevne cronique scandaleuse: paskvili, satire i epigrami. Bila je to duševna hrana ondašnje aristokracije, jedno vrijeme jedina njezina »književnost« u gdjekad — kako rekoh — grozno barbarskom latinskom jeziku. Nešto kulturne mode na toj periferiji Evrope vidi se, međutim, ipak i u tome, što začetnik te ispičuturske

akcije Baltazar Patačić imađaše potrebu — »historiziranja«. On je spomenutu knjigu »Ordo Doctorum« posvuda nosao i u nju bi bilježio novo promovirane doktore. To su bili rovaši ili »Vigiliae inclitae societatis Pinta«. U tom svojstvu promovirao se i krstilo svečano imenom kojega god poznatog — liječnika. Bizaran klubaški ukus i zamisao u ovih noćnih »rigorozanada«! Pratnja makaronskih stihova svakoj oki dobre požunske mjere. Društvo je tako reći bilo putujuće. Među posljednjima bio je zabilježen kao član društva banovac Adam Rauch, uveden u društvo u Beču 19. ožujka 1719.

Što kakvih običaja uvriježilo se uz te pijačke ceremonije. Fortissimo — ex, napici iz bilikuma, iz čizme, pa onda famozno molenje očenaša, zdravomarije i vjerovanja, kad se jezik počimaše plesti, sve po ediktu njihove stoloravnateljske milosti. Posred silentiuma morade designirani vinski brat istepati pater-noster. Ako mu recitacija nije razgovijetno uspjela, slijedila je za mucanje kazna, naravno, u ispijanju novih vrčeva, dok se izabranik Bakhov ne bi složio »si ac cadaver esset«, jer doktori izgubiše svaku nadu, proglasivši ga, da je periculosus atque incurabilis, našto bi počeli s drugim, pričajući o prvom njegovu historiam morbi. To je bio »život«.

Život je ovakav, uostalom, imao u tom smjeru dobru tradiciju, kako dokazuje i jedno najnovije literarno-historijsko otkriće. Ne samo Križanić, nego u ovom slučaju i Frankapan svjedoče o toj tradiciji napitničarstva. Grlato, i često puta upravo na štokavsko-narodnu, znala se i u kajkavskoj kuriji oriti vinska napojnica pri gospodskomu stolu. U njoj se napadno glorificiraše aristokratsko parasitstvo. Što težak privrijedi, vitez-ležak će da potroši! U takvim kvartetima čulo se i turcizama, jed-

nako kao i germanizama, ali nota svega je slavljenje srdačne društvenosti i slavljenje domovine, ali samo kao jedne »kršćanske pokrajine«.

Sam Frankapan imađaše u svojoj literarnoj ostavštini jednu na narodno udešenu »zdravicu u stihu«, koja u zboru prepijeva te parasitske, gospodske melodije:

Nek vam projde misal nujna,
toči čašu vina rujna,
da se srce razveseli,
dobra volja nam priseli.
Što težaci prideluju,
naj ležaci nasladuju.
Vitezovi da ste zdravi,
vrla srića vami rabi,
haj pri stolu gospockomu,
na mejdanu junačkomu;
muzovire bog ubio,
a pravične počastnio.

Desna ruka kopje lomi,
dobra volja srce goni;
haj hodmo se veseliti,
pehar vina izroniti.
Mi dva vam dvim naklanjamo,
s napojnicom pozdravljamo.
Koji koga ljubi v bitju,
zagovori u nebitju,
a za hrptom koji hudi,
k.... mati njemu budi.

Grla naša bojl pripravmo,
do tretoga ne ustavmo,
naj zdravica obhajuje
jedna drugu dostiguje;
a spominak da ne zgine,
vse kršćanske pokrajine,
bog je čuvaj i potvrdi,
poganina pak zateri...

A odakle ta specifično hrvatska tradicija kaže odgovor Jurja Habdelića: »More me gdo pitati —

pisao je Habdelić — kaj mi se vidi od navade, ka se jako razašla, napijanja za gospodsko i prijateljsko zdravje, navlastito gda veliki pehari, žmulji, kupe obhajaju. Težko je na to opitanje moj štavac prez velike omražnje pravo odgovoriti. Ar gde je ktero gošćenje gospodsko, plemenitsko, purgarsko, muško, ko bi se prez takvoga opijanja dokonjalo? Koga gospodara, koga gospodina, koga muža za ništar bi gosti nemali, ki bi takove zdravice zamučal? pače ako bi je on zamučal, gosti bi je morebiti proti samomu gospodaru podignuli. Ne bi čuti negda ovakoveh reči: zločest je gost ki gazde nenapije, onda čaše, onda srebrnjaki, onda polpintene ali pintene kupe, gazdu za gospodsko zdravje do te dobe trkaju, doklam mu pamet, negda † zdravje z tela i z duše ztrkaju, ne prez velikoga smeha vseh gostov. Negda pak sami medj sobom gost i pri gospodskih stoleh na volju se vzemu, da koga toga za gosta primu, koga z takovemi zdravicami norca da nerečem govedo čine«.

I dok se u Evropi tih godina preduzima reorganizacija, reformira idealistički pokret novog humanizma, pokret slobodnih zidara, dotle se Horvati ortače u bakhovske ekskluzivne organizacije i troše energiju u ispijanje bačava i u izbore, ko će biti fiscus prepetuus, ko regens chori, ko vunbacitelj.

Koliko puta slušahu kule i kurije tipični zdravičarski zaglavak: »... S l u g a s a m V a š o j m i l o s t i, z a v s e h v e r n e h p r i j a t e l o v g o s p o d i n a g o d o v n j a k a z d r a v j e, a o v p e h a r a c n a d u š a k!« Koliko borbe oko peharnoga stola s polićnjacima! Davno je bilo zaboravljeno jelo i pilo pobožno i skromno uzimati kao dar Božji, tražeći pri tom Višnji Blagoslov uz poklk Deus benedicat! »Naša vremena — pripovijeda nam

Jure Habdelić kao ilustrator ranijeg, Zrinsko-Frankapanskog doba, koje se u tom pravcu samo produžilo — naša vremena drugu navadu vu zdravicah i napijanju imaju, gda se sile na više reda do pijanstva pitvinum, i tuliko zdravic ziskavaju, da ih skoro prebrojiti ne moći, da ih navlastito k koncu gošćenja vse vekše i vekše zdravice za cesara, za bana, za generala, za familije velike etc. niknu; zato na takovu navadu nezamerete pijanci!« A tako su radili i Pintaši.

Pintaši odbijahu Rakoczyeve proglase, u kojima se apeliralo na potriotizam hrvatski, na slavu zrinsko-frankapansku, koja je prodičila Hrvate i hrvatstvo po cijeloj Evropi. Zov, komu se odazivalo, bijaše zvek srebrnih vrčeva i glas generala ili patrijarha vinske braće, koji »na djelu« pokaza, koliko mogaše natkriliti sve zaredom pri bokalu i čaši prepunoj posred Pintinih odličnih posijela.

Kao točni datum osnutka ovoga društva bilježi familijarna kronika Patačića dva dana ranije no što se dosad u prikazima običavalo naznačivati. Valjada je dva dana trajalo konstituiranje. »Status familiae Patachich« kaže: »Anno 1696. Die 16a Julii in Vidovecz apud Matthiam P. in Consortio, et amica Conversatione Ladislai P., Com. Steph. Druskoczy, Adami Gereczy adeoque Fratrum, et Affinium, Balthasar P., quampiam sic vocatum, Doctorum (qui ferendo mediocriter potum, et electo sibi nomine unius Medicinae Doctoris, Leonino Versus agregari solebant) Facultatem instituit, et fundavit seqenti Versu:

»Per Pintas multas diu vivat clara Facultas,
Candorem morum, Concordia jungat amorum«.
(Kroz mnoge pinte nek dugo poživi slavni fakultet; neka se slogom ljubavi spaja čistoća običaja.)

Sebe okrsti utemeljitelj imenom dr. Illmera:

»Illmer Fundator vitae socialis amator
Distrahat ut curas, hat format in ante figuras«.
[Utemeljitelj (član) Illmer, ljubitelj društvenog života, da rastjera brige, neka ovima (Pintašima) povrati prijašnji lik!]

Tog liječnika dr. Illmera spominju u prepisci zagrebačkog biskupa, a zadržavao se u Zagrebu već 1693. Zvao se imenom Fridrik Ferdinand, te se zna, da je među ostalim bio liječnik Petra Keglevića. Sam Illmer bio je odličan član »Pinte«.

I druga bratija bi redom tako krštena. Ladislav Patačić primi ime dr. Stoghamera, glasovita liječnika, čije propise upotrebljavaše i popularni »medicus Ragusanus« dr. Benevoli:

»Tot charitum sedet, qu(o)t chari Stoghamer aedes,
Quisquis adest credit, quia tristis nemo recedit«.
(Toliko gracija sjedi, koliko je u dragog Stoghammera palača; ko je nazočan, vjeruje, jer niko žalostan ne odlazi.)

Matija Patačić prozva se dr. Pazalia:

»Pazalia lassus, discrimen in aequore passus
Dum non aegrotat tunc pleno gutture potat«.
(Pazalia je umoran, jer je pretrpio nepriliku na moru; kad nije bolestan, onda pije punim grlom.)

Stephanus Druskoczy dr. Carlegg:

»Vini candorem queris? vel cordis amorem
Hunc in fronte vides: Marti, ubi juncta fides«.
(Tražiš li čistoću vina, Marte? vidiš ovu ljubav srca na čelu gdje se spaja vijernost!)

Dr. Karlegg bio je varaždinski liječnik i umro 1759., ostavio iza sebe familiji svoju znatnu knjižnicu.

Adamus Gereczy dr. Gründl:

»Grundelium fingit, quem duplex Lamea cingit,
Nescio Vitrorum magis, an sit amator equorum«.
(Predstavlja Gründla, koga ovjenčava dupli lovor; ne znam, da li više ljubi čaše ili konje.)

Grof Sigismund Keglević dr. Gauser:

»Si te Gauseri
vis nomine rite doceri,
Debes naturam
plus quam perpendere curam;
Non hic langvorum
medicus sed doctor annorum,
Etsi infimatur
quoties vel amat vel amatur«.

(Ako hoćeš da naučiš od imena Gauserova kako treba, moraš više narav nego način da istražuješ; on nije liječnik bolesti, nego liječnik godina, makar je i slab; koliko puta ili ljubi ili biva ljubljen.)

Zagrebački biskup Brajković dr. Beckers:

»Jure tenet primas
et in arte et in ordine primas
Beckeriana dosis
prompta est medicina bilosis«.

(Pravom je on prvi i u svojoj vještini i u svojem redu; jedna doza Beckerova izvrstan je lijek za žučljive.)

Podban Stj. Jelačić dr. Hertod:

Hertod dux Martis
simul et celeberrimus artis
Palmis armorum
sociatur cura vitrorum«.

(Hertod je vojvoda Martov, jednako slavan u svojoj vještini, palmama oružja pridolazi briga za čaše.)

Pavao Ritter Vitezović dr. Hvalica 13. I. 1701.; Patačić mu pridaje ove stihove:

Laudis habes nomen
merito compleveris omen,
Es dignus Lauro,
praecor esto dives et Auro.

(Imaš ime hvale, pa ćeš zaslugom opravdati naslov, dostojan si lovora, a želim, da budeš bogat i zlatom.)

Pošto je Ritter prvi član početkom XVIII. stoljeća, (što ga Patačić ne računa sa 1700. već sa 1701!), kaže dalje:

Saecula te primum
voluerunt ordo sed imum
Non seriem cura
meriti sit maxima cura.

(Stoljeća te htjedoše, da budeš prvi, ali red da budeš zadnji, nemoj se obazirati na broj nego više na zasluge.)

U mamurluku mu dan poslije odgovara Vitezović:

Quia me fecisti doctorem
Agnosco Amorem;
Credas, quod tuum hesternum
Sat mihi nocuerat falernum,
Et quo nimium poto
Nunc jaceo corpore toto.
Si sic semper bibam
Non longo tempore vivam.

(Jer si me načinio doktorom, priznajem ti ljubav. Vjeruj, da mi je tvoje jučerašnje falernsko vino dosta naškodilo. Jer previše pijem, sad ležim cijelim tijelom. Ako uvijek budem tako pio, ne ću dugo živjeti.)

U vinu se gospoda slažu, ali sam Vitezović mora da vodi ljutu borbu s »bratom« Stjepanom Jelačićem, podbanom. Nekako onim ljudima nije prijala blizina tako snažnog duševnog individualiteta, kao što je bio Ritter. I zbilja su uspjeli, te on ode u Beč u progonstvo. A zanimljivo je, što je zapravo »smetalo« tim ljudima »Pintina« kova i o što su se kvačili u životu ovog tada savremenog literata: Kazivahu mu među ostalim, da je stranac u Zagrebu, a bio je iz Senja; da jede meso u zabranjene dane i da mu je pokojna žena rijetko dolazila u crkvu. On je u latinski pisanoj svojoj »Obrani« od 1710. elegantno prešao preko tako sitničavih osvada, držeći se one apostolske »da nije grješno, što

ide kroz usta nego iz usta«, a o ribama kao posnom jelu nije se mario pravdati, jer su ukusi relativni. A što se ticalo pokojne mu žene, istaknu, da je u naravi gavranova i vukova, a ne orlova i lavova, da se bacaju na lješine i da ih komadaju.

Taj interesantni spis začinio je Ritter i s nekoliko hrvatskih stihova kao:

— Pop, bogatstvo koi spravla,
Put svetosti zaostavla.
Bogatcem je teško vmriti,
A još teže u raj priti.
Mogli bi se bole zvatti
Popi sveti, neg bogati. —
— Koi s-bradom kyrpa byrke,
I s-pehari strila Turke,
Nit-mu byrki lipo stoje,
Nitti ga se Turki boje. —

Nema sumnje, da se posljednja kitica mogla odnositi samo na život klubaša »Pinte«, koji se tako nelojalno poniješe prema svome drugu. Međutim, oni nastavljahu život poleg navade stare, vijerno bilježeći svaku novost u personalijama.

Tu su »pragmatičari« od pragmatičke sankcije a kao prvi Juraj Plemić, koji se potpisuje obično kao »Ja Plemich Jurai Czeszarove y Kralieve Szvetlosti Tolnachnik Dalmatinszkoga Horvaczkoga y Slovenszkoga orszaga Mester«, a Patačić ga ovako promovira:

D. Georgius Plemich Prothonotarius in Doctorem Garelli

Non impar melli, Domini Medicina Garelli
Sermo ejus Svavis, dulcis Ipse Favis.

Barona Delišimunovića propjevaše opet:
Claudite jam lacti nos cum Doctore Spacetti
Qui ad Colapim, et Viennam debet propellere pugnam.

D. Marcus Messich Praesb. in Doctorem (bez imena!)

Arma Virumque cano, meruit qui vertice cano
et Precibus Laurum, et spoliis hostilibus Aurum.

D. Baro Bernardus Orssich:

Te Venus Alma videt, ludentem in Abdomide ridet.
Jam Doctor disce, et vel Amori seria misce.

Grof Ivan Drašković postade dr. Alpruni

Inclytus Alpruni non vino deditus uni
Ars illustre Genus, Mars viget atque Venus.

Grof Stefan Orahoczy in Doctorem Blöckner

Et calami, et Thalami Blöckneri Concomia scribunt
Bachus et Alma Venus, nec in hac altate peribunt.

D. Michael Krajachich Parochus vinicen: in Doctorem Khariss

Quando infirmaris Doctorem Consule Khariss
Qui ad tempus Vernum praescribit dulce Falernum.

D. Joannes Kanisay in Doctorem Burchard

Cedat Burchadus jam feroce ad pharmaca tardus
Iste mores nescit, licet inter Vitra senescit.

D. Franciscus Kijss in Dnem Vagner

Vagnero currus, sed huic placet ore susurus
Quem faciunt Fini, per Guttura Pocula Vini.

Kristofora Cherkoczya spominje onda »Pintina« knjiga kao fakultetskog kancelara prigodnim distihom koji po običaju trebaše ilustrirati položaj. Neumorni stihotvorac govori:

Cancellos scandit, cellas pro robore pandit,
Nomina nostra notat, sed pocula in ordine potat.
(Penje se na kancel, ali otvara i smočnice, da zadobije snage; popisuje naša imena, no svoje čaše ispija u redu.)

A grof Stephanus Druskoczy (»iam quam Abbate ob Senium valedicente«) bi od pronotara, zagrebač-



Zagrebački biskup Gjuro Branjug (1708.—1722.), dekan »Pinte«.

kog biskupa Branjuga, proizveden za dekana, dok je sam Branjug postao dekanom na Sv. Tri Kralja 1717., kad je Druskoczy »resignirao« uz ovu popratnicu. Patrijar zabilježi događaj:

Dum Clerus cedit, tunc Jure Magister obedit,
Dum variant anni, mutantur in Arte Decani.

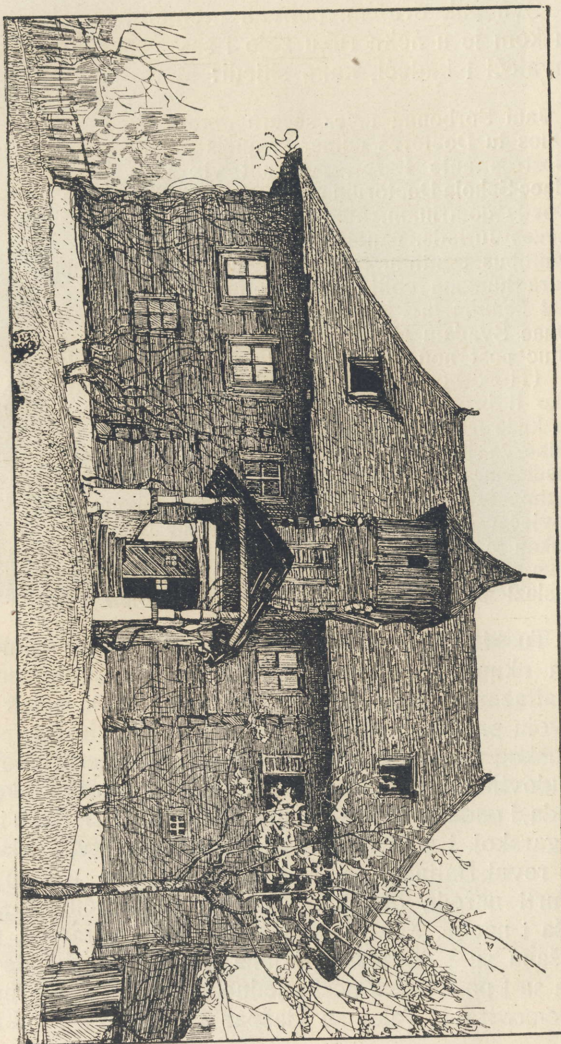
(Dok kler ustupa, dotle se meštar po dužnosti pokorava; kako se mijenjaju godine, tako se mijenjaju i dekani u svom umijeću.)

Svu pak družinu pohvali utemeljitelj »elogijem«, u kom je u neku ruku zbio i sav program društva, hvaleći i kadeći, kako slijedi:

Jam Sorbonna tace, secura dixero pace,
Quos tu Doctores numeras, queis pandis honores,
Nostros ante Lares, poterunt vix esse Scholares
Haec Schola Doctorum est; haec docta Mynerva liquorum
Doctis doctrinam, Medicis confert medicinam
Leges Juristis, pandit Breviaria Mystis;
Militibus Scutum, populum facit undique tutum;
Jura humana colit, Divina offendere nolit.
Est demum in Pinta, Studiorum essentia quinta
Quae Svadam plenam, Musam quoque reddit amoenam;
Hinc post non multas merito fit quinta Facultas.

(Ti Sorbonno već šuti, rećiću ti sigurnim mirom, koliko ti brojiš doktora, kojima pronosiš časti, kod naše će kuće jedva biti djaci. To je škola doktora, to je učena Minerva likera: Ona daje učenima učenost, liječnicima medicinu, juristima zakone, a svećenicima brevijar, vojnicima štit, a narod sa svih strana osigurava; poštuje čovječanska prava, a božanska ne će da vrijeda. A napokon je u Pinti kvintesencija nauke. Pinta pruža uvjerljivu rječitost i ugodu muze i radi toga postaje po svojoj zasluzi pokraj rijetkih petim fakultetom.)

Tu kitu sve samih odličnih ljudi držaše osnivač na okupu u rečenom smislu sve do svoje smrti. Baltazar Patačić umre 9. prosinca 1719., a još 18. svoju protokolu dva nova člana — dva fratra, pavlinskog provincijala Lisjaka, koji se inače brinuo po sudovima i baštinama za vremenita dobra svoga reda, i onda definitora o. mp. Kovačića. U Beču i po Ugarskoj, i gdje je god bilo vesela društva, prispio je revni Baltazar sa svojom protokolom, u koju do smrti nareda oko 175 članova najrazličnijeg stališa i nacije. Kako je miješano vino i zdravice, miješana su i doktorska imena, te je bilo slučajeva, da su i po dvojica nosila jedno ime i da su dva puta promovirani. Tako su Gašpar Druškoczy i rektor



Dvorac u Donjem Škarićevu.

Mužinić slovili kao dr. Benevoli. A Illmer i Schlabi sami su bili članovima društva. Upravo je napadno, kolika je invencija Patačićeva, da iznađe tolika doktorska imena. Sami epigrami, vidi se, da su »kovani«. Improvizator je htio uvijek da, bilo kako, u svakom distihu simbolizira bilo ime promovenda, bilo njegovo zvanje, porijetlo, dajbudi momentane prilike, u kojima je budio efekt. Kanoniku želi mitru, kod samostanca ističe svetost njegove kaluđerske halje, advokatu proriče veću klijentelu, a da vjerska nota ipak nije osjetljiva, vidi se, što jedan Magjar postaje »ex Lutherano catholicus«, a upopreko u aristokrata naglašuje lovorike, žene, konje, aludira na njihovu političku karijeru, a malone u svakom stihu ima svoje mjesto primjereno situaciji i vinska čaša.

»Laudo conversum cui debeo pandere versum
Quando fugit plausu, majorem percipit ausum«.

Lovorici — veli nadalje — naginje, koji slatke čaše, bavarske običaje i naša pića slijedi. U Beču su četiri carska kapelana s njihovim meštrom, kome će se u stih uplesti zavičaj:

»Ergo signorini, bibe dulcia pocula vini.
Patria Tridentini dat sano gaudia menti...«

I to društvo ne bi, napokon, za svoje stoljeće bilo baš nikako savremeno, kada bi se i ovakvo, kakvo je bilo, odreklo baš sasvim ženskog prisutstva. Kuriozno je, da se kao posljednji član »Pinte« napominje Domina comitissa Barbara Falussi Petthöana, ob rarae in hac Facultate virtius specimen ex sequiori sexu merita promoveri:

»Altera jam surgit Victrix Catharina virorum
Quos ea confudit Doctores Barbara fudit.«

A u nazočnosti njenoj pri promociji oglasiše se još dva epigrama.

Pojava »Pinte«, kako kaže već gdjekoji distih, nije bila baš osamljena evropejska pojava. »Bavarski običaji« biće da su bili prevеć poznata analogija ili je podoba, košto je otac Fridricha II. podržavao svoj Tabakskollegium.

A inače, pita se, dnevno geslo ovih koljenovića, koji se potucahu od kurije do kurije? Kao svagdje, repeticija ocrtanih pijanki:

Summum mundi trinum:
Mulier, tabacum, vinum;
Et qui curat de pluribus
Maximus est asinus.

(Najveće tri stvari svijeta jesu: žena, duhan i vino; a ko se još za nešto više brine najveći je magarac.)

Ta gospoda jamačno vjerovahu i u »prastaro vino«, eliksir života, koji ćeš naći u zarušenim podrumima starih horvackih gradina. Kolaše praznovjerica, kako treba dvije omašne voštanice blagosloviti o Blagovijesti, doći pod gradinu, zapaliti svijeće i ići pravcem kuda plamen pokazuje i kopati; kopati devet noći. Doći ćeš na dno stare pivnice, gdje ima trulih bačava s vinom i kostima, no one se raspadaju, ko i obručevi, čim ih dirneš. Treba dublje. A kad tamo za drugih devet dana teške robote, pri kojoj kima i odobrava ženska utvara, naići ćeš na životvorno vino. Svijeće su dogorile, čuvaj tajnu, bježi kući i krijepi se! Kremenjaci stari navršivahu svoj saeculum od sto ljeta, kruto uvjereni, da ih je održalo vino, dakle intenzivna ars bibendi i strogo obdržavanje juris potandi.

Pa, svuda se opijalo i lokalo vino i pivo, sa i bez organizacije. Lord Chesterfield piše, da se na dvorovima duhovničkih knezova u Trieru i Mainzu pilo »poput Vandala«. Baron Pöllnitz u Würzburgu 8 dana se ne otriježnjuje, a markgraf von Bayreuth



Uresni stakleni bokal iz početka XVIII. stoljeća, češke provenіencije. Napis: »Uiuat es lebe ein solher Freindt, der es treu in hertzen meindt«. (32 cm. vis., u Hrvatskom nar. muzeju u Zagrebu, odio za umjetnost i umjetnički obrt).

triput se na dan obligatno opija. 1730. zadnji Medici, veliki vojvoda toskanski, pola godine ne izi-

lazi iz teškoga mamurluka. Vojvotkinja Orleanska piše: »das sauffen ist gemein auch bei die weiber«. Carski poslanik graf Sintzendorff opio se u Reimsu natoliko šampanjcem, da je »zweimal 24 Stundt wie eine bestia liegen geblieben«. — U Nymphenburgu razbijaju gg. pri posveti crkve sv. Magdalene čaša u vrijednosti od 200 talira, dok se i u Rheinsbergu Fridricha II., kad je još bio prijestolonasljednik, razbija posuđe do temelja, a tako je bilo, kako se vidi, i kod nas.

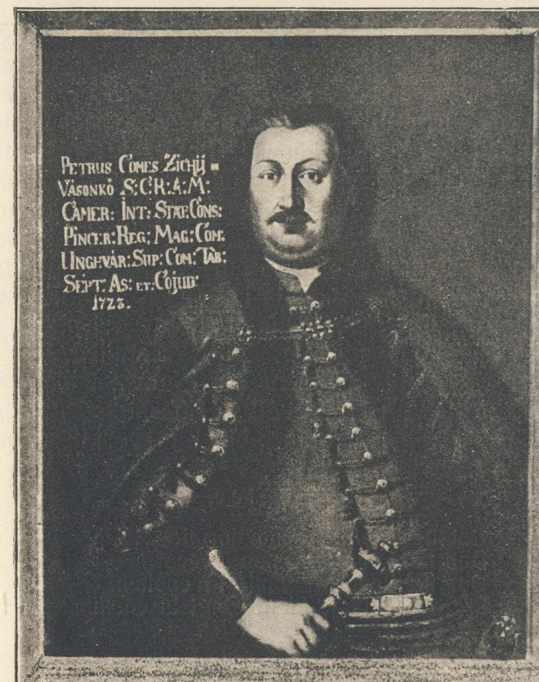
Kad smo se tu zišli,
budmo jedne misli.
Hej, druže, pijmo ga
čak do dana beloga.
Hej, druže, pijmo ga
čak do dana beloga.

Veselo mu srce,
koji pije vince,
v tugi je batrivost,
vu nesreći zablivost.
Hej, druže . . .

Doklam budem zeval,
budem vu me leval,
naj budu vsa na kraj
vino je zemelski raj.
Hej, druže . . .

Vino budem vžival
i drugem napijal,
Bog živi nas i vas,
ki ste došli gledat nas.
Bog živi nas i vas . . .

Taj privatni život hrvatskoga plemstva baca iz rasvjete sasvim drugi odraz, nego što odsijeva iz samih političkih događaja onih godina ili iz šablonske historiografije ratova i mirova i naoseb razvodnjenih shematizama. U punoj jeci nikad ne za-



Septemvir grof Petar Zichy. (Portret iz g. 1723. u arheol. odjelu hrv. nar. muzeja u Zagrebu.)

sićenih užitaka odzvanja za to vrijeme fizička neka umornost, koju uveliča dugotrajno ratovanje s Turcima, a kojega sad u XVIII. stoljeću biva sve manje. U prvom redu glad i žeđa za užicima mirnodobske forme. A u drugu ruku uputi i bečka strahovlada sav interes s polja smjelije politike u sve smionije uživanje, štono ga si mogaše priuštiti lojalan plemić.

Što je mario lojalan plemić, kad mu se u Beču zatajivalo njegovo narodno hrvatsko ime! Herr Friedrich Matthias Wolzogen svejedno ga je raspolovio a opet nabrojio, rekavši: »Man siehet hier (in Wien) Leute aus allen Orten und Enden der Welt: Ungern, Husaren, Heyduken, Polacken, Moscoviter, Persianer, Türken, Spanier und Italiener«. Hajduk i husar, krotki gusar, bijaše našinac, koji svojim oružjem i svojim žitom držaše zid obrane, te se u miru mogaše ostala Evropa rafinirati u one prekulturne društvene pojave, koje se ispoljiše u godinama tako zvanoga galantnoga stoljeća.

A preostali odvjeci i drugovi Pintaša i blagopočivšega Baltazara mudrovali su i tješili se i nadalje. Filosofijski njihovi traktati bili su i ostali ovoga tipa —

E x L o g i c a.

Qui bene bibit, bene dormit,
Qui bene dormit, non peccat,
Qui non peccat, venit in coelum,
Ergo: Qui bene bibit, venit in coelum.



ŠESTO POGLAVLJE.

Rekonstrukcija starog hrvatskog društva iz preostalih pisama. — Miješanje patrijarhalnosti i galanterije — Žensko ekonomisanje. — Plemenitašica kao naturalis tutrix & curatrix. — Uloga dvorskih kapelana (directeuri kao u Francuskoj). — Privatne starine iz dviju oporuka. — Prozelitstvo. — Ljetna svečanost aristokrata. — Pjesmica staroga djeda. — Elegantna latinska ljubavna epistola kroz trećega. — Jedna erotska elegija.

Danas mi sav onaj privatni, zaboravljeni i zanemareni život naše stare gospoštije možemo tek ponešto samo rekonstruirati, i to jedino gotovo na osnovi preostalih pisama, koja su međutim sačuvana tek za običnije strane života, dok memoara i korespondencije intimnije naravi uvelike nedostaje. Ali kad uvažimo, da se prva polovica XVIII. stoljeća suvislo izvija, kao i u Evropi, iz druge XVII. stoljeća, a druga XVIII. opet proteže sve do ilirizma i demokratizacije, onda je taj manjak razumljiv ovdje, kako rekoh, na periferiji tadašnje kulturne Evrope. Gospoda i gospođe ostavljahu naime pretres svojih ličnijih avantira do usmenog domjenka na gozbama. A »salona«, kao u Francuskoj, s tolikim memoarskim odjecima nije u nas bilo gotovo nikako.

Prva polovica stoljeća pokazuje vlastelu više manje neukom, no što se može zamijetiti u drugom odsjeku, kad je život sve manje bio rustikalan, a društveno obzorje šire. Nošnja je starohrvatskog



Ana Wintershofer, žena Antuna baruna Oršića, ličkog pukovnika. Portret oko početka XVIII. stoljeća. Skupocjena čipkasta oprava s crvenim vrpcama. Na glavi isto tipična vrpca frizure »fontange«.)

velikaškog kroja. Stari djedovski običaji nuz polulatinsku konverzaciju u prvo su vrijeme još dosta

jaki. Na badnjak se »drva« nosilo, vosak i olovo lijevalo. Žene su još uvijek premalo dame; više su domaćice, koje se gube u kućanstvu, pokraj pređe i kolovrata i u ručnom radu, te štite osim toga milu im kajkavsku hrvaštinu. U Primorju patricijke jednako su dosta nacijonalne, tek što su izvrgnute više udaru talijanskog utjecaja, a horizont im je svakako veći no družicama u zaleđu, koje su već ponosne, kada imaju kakav pozlaćeni Nähzeig-Trügl, srebrne solenke, zlatan lanac »s črlenemi rubinti y beli gyungy«, te koju nemšku opravu temne farbe sa zlatemi cveti i peremi z mentenom i kakav pojasec zlati. Ženska nošnja u krugovima, koji se dotiču vanjskoga svijeta, postaje sve više pomodna, a tako i frizura i nakit. Naravno, da se moda ne tjera po godišnjim sezonama, nego je ovakva »nemška« ili »franczozka« haljina inventarni predmet, o kom se vodi decenije računa, a naročito u oporuci, gdje se napominju »menten z-Anglie Zelene z-herbtovinu Lisichu podsztaulenoga, novi ieden, od kordovana sutoga jedne papuche y karvasse y na kapu szukna szuilnoga«, a uz to orguljice verglaške ili »guckkasten« za šarene bakropise.

Dok »groffi vikouichni« kao teške vinopije badavadže i brbljaju de re uxoria, ili se skitaju po lovovima, brinu se »drage hisne tovarussicze« za »teška dugovanja«, za »interes«, za med, za prasce i svinje, za »paripa dopeljati«, za sluge i za peneze. U njihovim pismima najčešće su riječi penez i interes, dok bratac opet piše čiste ženske komisije za »iedno szedam ali oszam reffov platna Nemskoga, dva fertusa modroga platna ... prosze tulikaisse dabi Iuriczi jeden paszecz kupili ar niegovmusze ie chisto doderl nego preceptorovoga noszi kada kamo v cirqu ide. Szesztriczi tulikaisse fispana za moi-



Senjska patricijka Domazetović »Frejla Marija iz Jakljine«. (Nekad plavkasta i crème boje oprava. Zastor skrletan. Na suknji probija ispod današnje boje na jednoj strani lepeza, a na drugoj kita cvijeća).

dercz y prislecz bi potrebno bilo«. Ženske, kako rekoh, ne pišu takve narudžbe. One većinom o ekonomiji. I to je opće evropska nota galantnoga stoljeća, koje žene pomalo na svoju »emancipira«. Svaki čas se one obraćaju na vrijednije susjede, nudeći grofovima novac na interes, koji bi rado o Martinju pobrale, a kad su udovice i tutorice pogotovo, s onim šablonskim apostrofom »Slusba moia Poniszna daie V. G. ... Miloschu Preporuchena«, pružajući „testimonialis" za dugovinu. Pogađaju se podložnicima. Prefektuš će primati novce, ali ovi da su od »dobrih tekuchih pines«, od dobre i lahko tekuće monete. Kola novac van tečaja, a državne banke nema, da ga onemogući. Ne plati li domorodni kmet poloselec na termin, platiće kasnije dvostruko. Po 100, recimo, spudi vina davaće. Sijela poput »Pinte« već ga trebaju. Gdjekoja se tlaka, kako već gdje, i oprašta. No i ako je gospodsko-kmetski odnošaj prilično »patrijarhalan« — od godine Gupčeve muške puntarije nekakva je naoko stagnacija do polovice XVIII. stoljeća — ipak znade jedna grofica moliti drugu i preporučiti susjedi krivca kmeta: »Es braucht keine Klag von ihnen mir zu geben, die laibs straff solt bey ihrer Vut, für ihnre Gehorchen geschehen, was darumb damit wunser fraintschaft velitiert blaibt...« No usplahireni ženski mentalitet brzo vjeruje glasinama, zna za gotov groš primiti i svaku ulizičku klevetu, te »citto, citto, cittissime« piše stafetaliter, kako susjedovi oficiali »sami prave sud«,da takav »nema Goszpode da znjega budu chinili kaj budu hoteli«. Drukčijeg su opet tenora reci, koji stilom povelje govore: »My Groff Nadasdij Maria Magdalena de Nadasd Dajemo na Znanye vszem, koymsze dosztoi, illiti prisztoij, kako doiduchi pred Nasz Nassi Podlosniki... proszechi Nasz za sztanovitu Nassu Zemlyu...« od koje se onda dijeli krč, pa



Stara crkva u Cvetlinu.

falac pustoselinske sinokoše, (samo muškom spolu) poleg navade za vsako leto za jedan dukat.

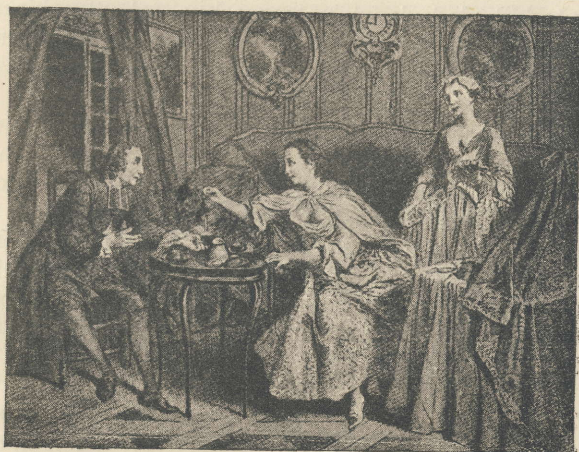
To je stil iz onog milieua, koji tadašnjoj plemkinji priznaje karakter da može biti i »naturalis tutrix« i »curatrix« i da može »činiti veruvanje« kao zemaljska gospa, a može tako imati i jus gladii analogno košto i u — patrijarhalnoj monarhiji žena

može biti vladaricom, patron crkve, telonij pobirati i slično. »Vffajuchi sze vu Boga, ij vu milosztivnu Gpu Grofficzu nijh goszpocztva, k a k t i n a s s u z e m e l s z k u G o s z p u«...

Crkve patronatski zaštićuju, zadužbine zavještaju, sela dolaze pregledavati, podanici dočekuju. A kad bolest pritiјesni gospodu, župljani ih u svojim molitvama Božjoj milosti preporučuju. Međusobno si gospoda i gospođe šalju čestitke, tako i povodom imendana i poroda osobito, pa se toga rado sjećaju »Goszpe Szesztre ponizne Szlusbenice«. Plemići i plemkinje braća su i sestre, uopće rodbina svih stepenova.

Gospođe ni svoje lične stvari ne kupuju same (u Varaždinu i u Zagrebu) i ne izabiru glavom one, nego to čine sluge, »djaci«, i — dvorski kapelani, koji obilaze imanja, i brže referiraju u pismima po skoroteči. Tako n. pr. neki reverendissimus kupivši »skrilake za N. G. (groficzu)« piše: »Kobila sokovicza polegla je srebiczu jednaku vu farbe kak szama je, za ove konije koja szu dali poszuositi nai mi daju obznaniti kam na pasu doidu. ovde nimaju nikakve. Divoika za nijene blazine nikai ni hotela povedati«. Gospodične komtesse nose još iz XVII. stoljeća vrlo uobičajenu titulu »kissaszonke«, kadno je pored latinskog cvalo još i magjarsko dopisivanje, a — razumije se — i konverzacija.

Drugi jedan kapelan piše isto samo o takovim kućanskim komisijama. Naši abbéi bili su veoma prozaični kavaliri. Istina, ovi se duhovni oci rastapaju u svojoj servilnosti, pa tako su se ponašali i prema muškom spolu svojih aristokratskih patrona. Piše dakle zavezani sluga i kaplan Fra Joannes Jellachich iza kićene intitulacije i velikog izvinjavanja za neodgovoreno pismo (upravljeno na zagrebački kloštar), piše kao i onaj kolega napred spomenuti:



N. Lancret, Le Matin. (Sc. de Lormessin).

»... Za Telicze cherliene kaimi Goszpa Grofficza pissu hochu szkerb imati, ako telicz nebum mogal imati, hochu mlade kraue poiszkati ij za Juncza skerb uzeti, kuliko naivech bum mogel, vu meni nikai neduoite. Za onu kaiszam z Goszpum Grofficzum gouoril stima da dobim kupcza, oszebuino za szuinie... Morebiti da ij szir prodamo. Med zakuplanaiti Vasse Goszpocztuo naibolie kak morete. Momu milosztiunomu Goszpodinu Groffu moiu poniznu szlusbu praeporucham. Zutra rano (30. VIII. 1701.) odhaiam úú Gradecz na Posti, odkuda pouernemsze usque ad 11 Septembris, kada domom doidem hochu za usza szkerb uzeti, alli tho nemre tak berzo bitti. I szetemsze na dalie úú mIloschu Goszpe Grofficze ponizno praeporuchaiuchi« — otišao je njen »directeur« — kao u Francuskoj! — poslom, i jamačno kasnije ispunio grofičine naloge. Svakako

je interesantno, da se ona pored živa muža brine za prođu i porast ekonomije te unovčenje priploda.

Ako gospa nema dijaka kao neku vrstu paža (a bivao je i odrasli, kao činovnik!), onda njegovu službu vrši s većim djelokrugom pater iz kojeg oprijateljenog samostana. Priori i gvardijani rado su eksmitirali na koje vrijeme prokušanog svog člana. Taj bi dobivao hranu, a učvršćivao bi koneksije sa svojim samostanom, inspirirao zavjete, zadužbine i brinuo se za oporuku. Razumije se, da je bilo i »tekućih računa« efektnih radi same službe u naturalijama, koje bi dotični samostan vukao sa aristokratskih imanja.

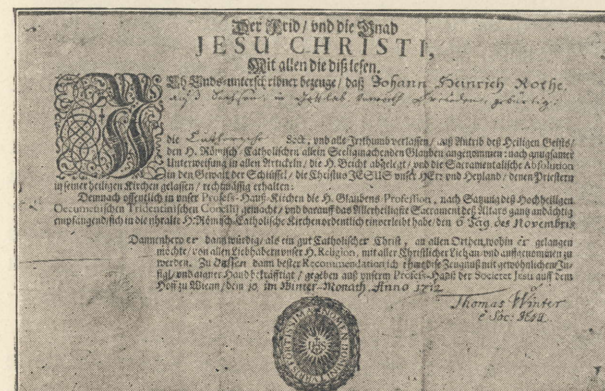
Oporuke su zanimljiva građa kulturnoistorijska, i znanju starinarskom veoma će poslužiti za rekonstrukciju privatnoga života i materijalne kulture, kako mogu i ova dva naredna primjera iz XVIII. stoljeća:

W Ime Preszuetoga y Nerazdelenoga Troyztua Ocza, Szina, y Duha Szuetoga. Amen.

Ja Susana Piros, pokoinoga negdassniega kneza Vasdinay Ianussa osztavlena Vdova, buducs po milosche Bosie pri dobre pameti ij razumu alli vu dne y vnochi premisliavaiuchi neztalnozt y kratkochu Sitka Chlouechanzkoga, ij moiu ne tuliko ztarozt, kuliko veliku teskochu y mlahavozt tela moga, zbok koiesze vszaku vuru ij chasz koncza siulenia moiega nadeiati moram. Zato od moga maloga ij tenkoga imetka, ij sziromastua ouo ouakouo razlosenie y moy zadny testamentum naprauliam, y z moium zadnium, nepremenienum szlobodnom volium, neprimorana, niti ne pregouorena, niega valuiem, y za ztalnoga y krepoztnoga imati selem.

Nai peruo Dussiczu moiu preporucham Boghu Vszamoguchemu, iz koiega miloszerdnozti ieszamiu priela: Telo pako moie povracham y oztauliam Matere zemlie, iz koie ie bilo vzeto. Item modussem y nachinom, dasze ima pri Patreh Franciskaneh Varasdinzkeh, gdasze y kaksze bude nim videlo pokopati, y Matere Zemlie pouernuti.

Dva moia kmeticha Iueka, y Miklovussa Vodopie vu Kraschinzkom dersaniu y priztoialischu Castri Hum, Varmegye Zagrebachke iz moga prauoga y laztouitoga Materinztua imana, y ladana, nikomu pod nieden modus nezalosena ni nezauezana, kak moiu pravu vekouichinu, vszakoga pod zto dukat prestimanoga: naukup z tremi Gorniaki vu gorerechenom priztoialischu Humzkom, y Varmegye Zagrebachke naztaniene y imane. Naimre Ivana Gyurgyevicha, koy daie gornicze chetiri vedra, iednoga kopuna, y jedno pilche. Stephan Valliaka, koy daie gornicze pol vedra, jednoga kopuna, y iedno pilche, Blasa Benchicha koy daie gornicze due vedre, y pinte tri, iednoga kopuna, I jedno pilche. Tho vsze zvszem dohodkom, y priztoialischem nihouem vztauliam y po moie szmerti naveke zrucham Postuvanim Fratrom Franciskanom Varasdinzkem, y onomu komu od nyh, alli nyhuoga Gozpona Syndicussa bude dano alli prodano: pod the terh, zauez y Conditiu, da doklam bude kay klostra nyhouoga vu Varasdinu potekalo, y od nyhouoga Reda Redounikisze budu ztalnim imenom vu Varasdinu nahaiali, budu dusni vszaki meszecz jednu szuetu Massu za moiu Dussu, y moieh ztaresseh, pod vraseine szuoje


Der Frid / vnd die Gnad
JESU CHRISTI,
Mit allen die diß lesen.
Ich Endes-unterschribner bezeuge / daß Johann Heinrich Rothe, [illegible] gebürtig:
die [illegible] Sect, vnd alle Irrthumb verlassen / auß Antrib deß Heiligen Geists / den H. Römisch-Catholischen allein Seeligmachenden Glauben angenommen: nach gnugsamer Unterweisung in allen Artickeln / die H. Beicht abgelegt / vnd die Sacramentalische Absolution in den Gewalt der Schlüssel / die Christus JESUS vnser HErr vnd Heyland / denen Priestern in seiner heiligen Kirchen gelassen / rechtmässig erhalten:
Demnach offentlich in vnser Profess-Hauß-Kirchen die H. Glaubens-Profession, nach Satzung deß Hochheiligen Oecumenischen Tridentinischen Concilij gemacht / vnd darauff das Allerheiligste Sacrament deß Altars gantz andächtig empfangend / sich zu die vhralte H. Römisch-Catholische Kirchen ordentlich einverleibt habe / den 6 Tag des Novembris
Dannenhero er dann würdig / als ein gut Catholischer Christ, an allen Orthen, wohin er gelangen möchte / von allen Liebhabern vnser H. Religion, mit aller Christlicher Lieb an- vnd auffgenommen zu werden. Zu dessen dann besserer Recommendation ich ihme dise Zeugnuß mit gewöhnlichem Insigl / vnd aigner Hand bekräfftigt / geben auß vnserem Profess-Hauß der Societet Jesu auff dem Hoff zu Wienn / den 30. im Winter-Monath, Anno 1712.
Thomas Winter
e Soc: Jesu

Isusovačka svjedodžba o pokatoličenju.

Conscientie pouzdati, y vszako Letto jeden Anniuersarium z Orguliami, y z-navadnum Ceremonium popevati. I the gore imenuvane kmete y Gorniake taki po moie szmerti leztor z-iakoztium onoga moga Testamentuma Goszpon Syndicus imenuvanoga klostra bude mogel k-rukam prieti, ij snymi kak niegova volia bude obernuti; Lisztor da Summa od klostra nepogine, alli vuchem vkerhniena, ali pomessana nebude.

Patrom pako Postuvanem Jesuvitam, na Czirkvu nyhovu navlaztito na Oltar Blasene Devicze Marie, osztauliam vszu onu restantiu, koiuszumi Goszpon Supremus, illi knez Antolchich Janus, iz Magyerovzkoga Imania od mene szirot vzetoga, szami dati obechali: koia restantia polagh nijh Milozti poruchania chinilabi okolo zto Ranyski, alli zto Dukat, y

uffamsze daie nyh Milozti nehte' nad szuoium Dussum zadersati, ni oztauiti.

Hisu moiu oude vu Varasdinu polagh Generalouih his imanu za szedemszet Ranyski kuplenu, y potlam z-potroskom zkoro pedeset Ranyskou popraulenu tak oztauliam dasze ima prodati, y nie czena dasze na duoie nay razdeli, ij iedva polouicza naisze da na Czirkvu Postuvaneh Patrou Jesuit. Varasdinzkih, druga pako polouicza na Czirkvu Patrou Franciskanov oudessnyh.

Vsze tri moie polagh kneza Vrabcza imane ralne zemlye', pod zto Talerou dersane, osztauliam na Spital Varasdinzkj, dame Bog Molituicz oneh Sziromaskeh Babicz na veke delniczu vchini.

Zemliu illiti Rál od Farne Czirkue Varasdinske Szuetoga Miklovussa kuplenu the izte Cirkue prez vszake plache ij czene po moie szmerti pouracham y osztauliam.

Duie moie S: h: krauicze pri gore imenuvaneh dveh kmeteh imane, kakszam kmete Patrom Franciskanom osztauila, pri koih bude telo moie lesalo, takym, ij the due krauicze osztauliam, z-vszem moiem malem y velikem pohistuom, kaije bolssega y terplliaunessega: A kaije gorssega y lagodnessega, dasze sziromaskem Petliarom za moiu Dussu razdeli. A Patri Franciskani dasze vü szueteh Missah y szuoih Molitvah iz Dusse' moie' szpominali budu. Iz Senszkeh pako Szuit moieh, kakoti rukauiczeu, rubach, pechicz y oztaloga, naysze sziroticzam razdeli, dasze yone z' moie Dusse zmiszle y zpomenu.

Kaije pako od vina, sitka ij drugoga na mertelnu hranu odluchnoga dugovania, pri rukah buduchega ako Siva osztanem trossila budem, akoli pak što po szmerti moie osztane, knez Marci Szabol, y niega Miloszti hisni Tovarus Goszpa Magdalena Konkoly, koie za Executore ouoga moga Testamentuma imenuem, nay prodadu ij z-tem telo moie naij k-Matere Zemlie izprane ij szuete Masse ij zuonienie naplate. Trud pako nyhou, Miloszerdni Bogh hoche nym naplatiti, y nadomesztiti.

I ouo ouakouo szirotinztua moga razluchenie y oztaulenie, proszim Bogha da niegove szue'te Miloszti prietno bude, y Dusse moie hasznouito, y szerditoztium Bossium zakliniam vsze one, koij kaij polagh toga imali budu, da vü nichem naij nebude vkerssenoui pre'menieno, ar nikomu neszem nikai dusna, ni znichim zauezana.

Zaradi pako vekse kreposzti, y z.. noszti ouoga moga Tesztamentuma y zaradi ztalnoga szuedochanstua oue moie ouvakoue zadnie volie za podpiszanie oueh Poglauiteh liudih od zdol podpiszaneh, ieszem ponizno proszila, y obnasla, pred koiemi y ieszem tak razluchila, valuuala. Actum Varasdinj die 18 Martij Anno 1703.

Coram me Matthia Marich Et me Geor. Glik
Cttis Uarasd. Judice Idem Liber Regiae.
Cttis Uaradien
Jurato sen...

Praesente me quoque Matthia Pintich
Inclyti Com. Uarasd. Jurato... (L. S.) (L. S.)

Sličnoga tenora, ali iz velikaških krugova jeste onda i ovaj testamenat:

Vu Imenom Oczu, Szinu, y Duhu Szuetomu Amen. Ja Grofficza Maria Christina a Wogenspergh, pokojnoga Goszp. Groffa Erdődy Ferenza osztavlena Vdova, na Telu jako mlohava na pameti vendar hvala Goszpodinu Bogu zdrava, y pri dobri pameti — napravila je oporuku datum Bechu 7. May v Hisah Goszpe Palficze Anno 1703.

Iz te oporuke izbija, kako se plemstvo sveđer uvelike zaduživalo »imajući velike stroške za imanjem hodeć«, kako su zalagali ne samo posjed nego i porodične nakite, pa neizrađeno srebro (600 lottov za 300, a 1000 za 500 raniških). Ta betežna grofica isto želi da blago počiva kod franciškana i četvrtina čistog ostatka ako bude 10 jezer ostavlja za dušu. Njena je pokćerka sirota Šarlotlin, te dobiva 10 jezer, ako bude za muža išla, iliti bu (sama) živela. Ako pako pres odvetka bi Šarlotlin utegnula vumreti, naj one 10 jezer pol bude se davalo za moju dušu, a pol pako za nje dušu. Pop je, vidi se, koncipirao. Osim pokćerke spominje dobra grofica i ovo: Ivanec y Gyurica dečaki koje iz Turske Vere na Našu vučinila obernuti, ako hote naj budu pri Šarlotlinu ter nje opravla od Leta na Leto, ali poleg toga vsakomu jeden Lagev Vina y jednoga Vola. Pobožne duše protežirahu dakle u ono vrijeme vicinalno misijonarstvo kao i beli lepoglavski fratri.

Manija prozelitstva, koja podsjeća na onu bilješku u Rousseauovim ispovijestima, gdje spominje i neka dva klipana iz »Slavonije«, što su isto poput njega dembelisali u talijanskom gostinjcu, čekajući »preobraženje«.

Dok tako teče život ovakove faze, mlađa generacija, ljubeći život i užitak nada sve, kopira užit-



Dvorski kao »Pudergott« u službi godspodine toilette.
(Po starom anonimnom bakrorezu).

ke evropske, pa ih kalemi na domaću stabljiku. Mladež ponire u čipkastom sjaju svoje frivolne elegancije, ali ljubi i svilenu travicu dvorskoga okoliša, voli žbunove i bosket, sluša pjesmu kosaca i zvona, ne mareći za trk vremena, na koji potsjećavahu cintori s baroknim satovima. Samo zabave! Što dalje, nestaje primitivnosti, a postulat gospoštijskoga tjedna traži bar jedan izdašan domjenak, da utaži već stečene potrebe svečanosti.

Pri svečanosti izlaze na vidjelo porodični nakiti. Na ljepušnim glavicama zasjaje diademi, a oko labuđih vratova ljepotica zablistaju venecijanske ogrlice, dok se oko ruku ovijaju skupocjene grivne i na prstima pariško prstenje. Stari visoki uski sat, dug

od poda do stropa, bronji od časa do časa, kraj »sraibtissa« i »malih Ladichicza«, gdje se novac drži, i jeka ozvanja o staroj hrastovini, te dopire u kakav paučinast kut pod starim gredama...

Stariji ljudi u hladnjaku za stolom kao matoriji kavaliri uživaju u varaždinskom burmutu i odbijaju teške dimove iz lula punih finog požeškog specijaliteta, čekajući nove vinske megdane sredovječnog naraštaja, koji se npr. sporazumijeva za skori izbor vicejudliuma. Mladarija pak, dok se ne ukaže maitre de danse i ne predloži polku, gavotte i menuet, bere cvijeće, koje ženske pod širokim šeširima a la Tirolese pletu u vijence. Igra se lovice, igra zaloga s cijelishodnim cjelivanjem, preskakuje grabe a na zadivljenje seljačkih namjernika, štono tresu kečkama, čudeći se gospodskomu hiru. U pozadini ovog pitomog »ladanja« planine. Čuje se žubor divljih gorskih voda, a iz otajstvenih uvala i prodola zabludi na mahove u travnike i na brežuljke s nasađenim bijelim selima po koji dašak crnogorice i smiješa se s mirisima domaće lipe i s pramenom tamjana iz skromnih starih crkvica, da se onda pogledom skupa izgube duž vinograda i klijeti niz lelijavu krajinu u ravnici Posavine, čiju monotoniju izbavljaju sumorne plohe mrke hrastovine. Mreža cesta s prikrpanim trulim propelima...

I posred takova nastrojenja zapjevaće u sumrak grla djevojačka onu domaću, starinsku i tugaljivu:

Savske vode, sim tečete,
dragi mojoj porečete,
da na bregu sedeč verno
zaklinjam vas ja nesmerno...

Ak vas pako pusti teči
prez pogleda i prez reči,
Črnom morju vas izručam
i za pokop preporučam...



Varaždin god. 1732. (Slika iz starog isusov. zbornika.)

Zaboravlja se etiketa, coiffure, vlasulje, filigranski mač i tuđi kroj odjeće, te kretnje i frazeologiju tuđine. Od plemena i po plemenu, niklom na tim tlima ladanja, plemenita krv ćuti vibraciju rođene grude i iskonskih tonova vlastita jezika. No tek na mahove! Jer, tren dva, oči saneno proglédaju, i već je na vidiku tuđina, Francuz i Nijemica, već iz hladnjaka dopire kašalj čuđenja »per amorem Dei, amice«... Intermezzo je s pjesmicom gotov.

Starije gospođe bacaju karte, igraju patience i sl., djevojke i žene snuju o strategiji u skorim ljubavnim vojnama. Pasijonirani pak ljubitelji billarda povukli su se u posebno uređenu dvoranu, gdje ta igra damama naročito gracijozno pristaje. A kad se zapale svijeće na lusterima u palači i cimbal zamnije i čaše zazvone, svečanost kulminira. I slijedi symposion s masnim šalama o Filidi i o Didoni, dok će Georgika u vlastelinskom zabavljanju daleko, daleko zaostati.

Dotle snatri stari djed. U starinskoj škrabici čuva taj starkelja horvacke svoje versove, koje sebi na utjehu sricaše a da ih vječita Ona nikad ne ugleda:

Dab sama Oliua
Doslami szad siua
Lipssami neb bila
Lipssami neb bila
Negszi ti ma mila
Kakszimi Ranila
Szerdasche probila.
Lipasi friskasi
Rumena bilasi
I ti mene dragasi.
Prosimte zaboga
Imaime za Tvoga
Szlugu ter vernoga.

A kako je istom zanimljiva latinska epistola za ljubavno posredovanje i vele karakteristična mešetarenja. Pomna grafika guščijega pera, pendantna forma, a povrh teksta u praznini od tri prsta jedan + kao bonum omen nuz nevidljive strijele Amorove i ružmarinke Afroditine. Ne moramo »l'amanta timida« pratiti duž svih stilističkih njegovih zaobilaženja i okolišanja. Tek nešto podcrtanih objavljenja.

Intitulacija po etiketi »Illustrissime Domine Comes — Domine Frater mihi colendissime! Salutem, et aeternam servitiorum meorum obligationem«. Potvrđuje primitak posljedneg lista punog bratske ljubavi i »elegantnog humaniteta«, a iz tog lista nalazi pismopisac pod nebom tu jedinu utjehu, što spoznaje, da mu je »stvar« u evidenciji pamćenja presvijetlog gospodina brata adresata. Što se pak tiče poslova ljubavi, kolikogod ih se puta sjeti, toliko puta udari na strijelice srca Terezijina (Theresianas cordis sagittas)! Dobro je naime neko rekao: »Principium dulce est, sed finis amarus amoris«. (sladak je



Ručni rad.

početak ljubavi, ali gorak konac). Strpljivost međutim sabire ruže u kitu. I sve ovo, što ga sad tišti, možda smeta sav njegov uzaludni trud; možda je premalo slobodan. Ali onda, kada ta tjeskoba pomalo i popusti, pa se lako u duši oćuti, opet onda desperira, kakve li su mu to intencije! No glavno će ipak biti constantia amoris: Audaces fortuna iuvat timidosque repellit, pa samo to može obnoviti dušu. A jer je također Amantium ira Amoris redintegratio, obećaje si dosljednost, da ne bi kogod drugi načinio bolji skok.

Kao zlato u vatri on će da se okuša, pa neka se zbude po slavi Svevišnjega. On se kune u to ime na sreću presvijetle gospodarice i na njene želje, koje sama gaji, da joj se ostvare na nebu i na zemlji. Ako Bog i Ona njegovu bijednu ustrpljivost budu uvažavali, slijediće po vječnoj providnosti na njegovu, pa će trebati samo gracijozne privole gospode roditelja, da se amorose očituje najdražoj gospodarici. A kad li će samo da dokonča ova plovidba, kojoj želi ipak sretniji vjetar?! Biće privržen domu i familiji, vitam cum morte pariter ac mortem cum Vita commutare. I ne bi se mogao držati tolikim prostakom (tam grobianum, insolontem), pa da nevrijednik ne rekne ipak sigurno i otvoreno: »O Domina, non sum dignus ut in intres

in tectum meum, sed tantum dic Verbum & sanabitur Intentio mea« — i dalje — sin nimis, spero charissimi Patroni, & Domini mei quod magna Vestra Discretio quae est Virtutum mater, partium errori, plurimum tamen parcet inpacienti Amori«. I završujući bratu ovo snubljenje, moli ga zaljubljeni latinist za preporuku kod roditelja i sestre t. j. apud Illustrissimam meam Domicellam, te se u skrušenom ovom pokušavanju naokolo i izdaleka izvinjava kao do smrti vijeran rob, kome lebdi samo jedan zavjet »ne od Judite već od Terezije (čiji je rob) biti pobijeđen — i njoj se žrtvovati«! — Koliko je samo propalo posve »ljudskih dokumenata« ovakvog kalibra, a mogli bi nam zaobliti naše potpunije shvaćanje domaće prošlosti i skinuti mnogo lažno ruho opće maglovitosti. Bilo je jamačno presjajnih primjera, no uspomena do nas ne dospijeva dostatno...

Tu su n. pr. elegije erotske, neliterarnih ambicija, sricane privatissime za vlastito olakšanje prepunoga čuvstva, a preostale slučajem među kakokovim starim računima i banskim pozivnicima za kongregaciju u Varaždin.

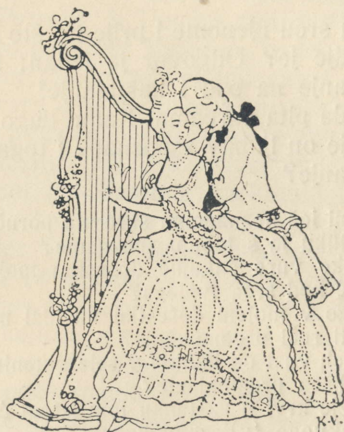
Čemu se ljubavnik ražalošćeni nikada nije nadao, došlo je. Ljubavno »hotenje« s njene je strane odbačeno. Ali tu je sada po srijedi s njegove strane nabačen problem: Što će biti s njenim poštenjem, kad je nevjernica porekla, a prije »zavezala obećanje?! Doći će eto od Boga, suca pravičnoga, pozvanje na sud i kaštiganje. Radi svih drugih bi se moglo mučati i ne pričati, »kai doszad biloie med nami«, »alli Boga pozuanie na szud y na kastiganie kam bu?«

I doista, sve o čem će naricati »chudno y sztrasnoie«, no ipak Božji sud i kazna najveća je. Ljubavnik onda nabraja: Kamo ljubav, koja je spram

njega bila u srcu njenome i prije no što ga je okom vidjela? Gdje je? Odgovor je jedan: slijediće od Boga pozvanje na sud i kaštiganje!

I opet onda pita zaredom: Kamo dugo i teško čekanje, dok je on ljubav »spoznao« i toga radi njeno teško stradanje?

»Kam meni još neznanomu skrovna poručanja, da naj napravim priliku ja s tobum spoznanja?
»Kam teške vure čakajuć došestka mojega i muke mene čakajuć kod srca tvojega?
»Kam dugo v mojem došestku vu hiži mučanje i od velike radosti reči premankanje?
»Kam suheh vust od ljubavi y seje ćutenje, kam farbe i rumenoga lišca premenjanje?
»Kam mrzle krvi u zastanku tom istom ćutenje i kod od straha kakvoga (v)lasi podiganje?
»Kam srca tvoga vu tebi tak glasno bijenje, da vsaki njegov vudarec van čuti bilo je?
»Kam u prsah teško kakti on ki umira dihanje i mrzleh kapi z bledoga kod lica zviranje?
»Kam zmešane od ljubavi pameti zkazanje y drago rečih koi sem zrok razmel mekanije zgovaranje?
»Kam novi y premenjen glasz iz grla pušćan je i rečih k meni ljubljenih?
»Kam onda fele četvore glasz v gerlu kazan je y v keh četireh zvelikum teškoćum pušćan je?
»Kam u ruke moje ruk tvojeh liubljeno devanje v ruk tvojeh vu devanju takovom derhtanje?
»Kam sladke reči koje ja k tebi zgovarjal sem y tebe kakti z kupeljum š nimi vuspaval sem?
»Kam u srce tvoje z vust mojeh potoki ulevani y z vustimi onda tvojemi zlatom preceniani?
»Kam usence tvoje z vust mojeh potoki spušćani y drugi v moje z vust tvojeh nazad povraćani?
»Kam v slatkeh ruku slast koju si ćutila da si me začas prestati već krat zaprosila?
»Kam slatke reči koje si ti zato ostavljala da misleći od njih bi slast vekšu uživala?
»Kam čudo kak ja mogel sem već reči zmagati neg tvoje nezasićeno srce prebavljati?
»Kam teško vu razhajanju na srcu ćutenje y kazaneh v zastanku ponavljanje?



Harfa.

»Kam v kuće vu povedanu moga odhajanja y mojeh suz po žalosnom obrazu zlevanje?

»Kam pusta vu razhajanju na stolce padanja....?

»Kam žalosno kad prešel sem za menum gledanje tak dugo doklem sunce vu zahod pošlo je?

»Potreno kam po hiži šetanje y tela če prem zdravoga hodeć izvraćanje?

»Sad lauta kam je zhebana, mokra od suz većkrat iz ruk na zemlju pušćana?

»Kam u rukah tvojeh dugmain deržaneh iskanje y za stojeće nazoči od slug pritajanja?

»Kam blede krvi tvojega iz tela pušćanje y z cordiali za mertvo sluze zalevanje?

»Kam sad težine velike vu srcu ćutenje, kād jestvine y napitka vseh (odbijal si)?

— — — — — — — — — — — — — —

»Za kaj u početku bilo je, sada govoril sem, kaj potlam pak to kazati vezda nakanil sem?...

— — — — — — — — — — — — — —

Kamo, kamo tvrda vjera — klicaše već iznemogli elegičar — »pomeni Vute posztauliena, pak po

tebi prez vszakoga zroka prekersena?« A bio bi sretan, da mu je položaj druga parnjaka, koji se ovako moljaše:

»Jošče ljuto zverje vu gustoj lovi šetaju se lepo, jen drugomu dvori, ne, samo nesreča zakrila je meni, kad tebe ne vidim, cvetek moj ljubljeni...

»Paris vitez vumrl je za lepu Helenu, ljubljen Dioskorideš za Žigižmundovu, Gjula pak kralica za Enki Zapolju. Borit se rad hoču za ljubav tvoju.

»Vsed rad hoču trpeti na telu traplenje, lestor mi ti ne daj dugo odvlačenje, ar ja nigde nimam sad tvrdo ufanje, da bi reči mogel: to je moje veselje«...

Takovih, sad otužnih, sad prpošnih naših starih hrvatskih popijevaka sve više izilazi na javu, a karakteristično je, da su upopreko samo »malo drukčije« i da nije bilo potrebe, da ih se štampa. Čuvao im se intmitet. Evo ova »Cantio De Amore« mnogo je slična predašnjoj većoj tužaljci:

1mus. (versus)

O Liubav kai chinis, kam szad putujes ti, kam tak na daleko setujes ti, oztavlas me na stran iz Liubavi svoie. Szadaszu vsze zahman dvorbe moie, szkemise setuval Liubavi alduval tvojoi, Skonchat ie nemoi.

2dus.

Kamoli Vernost tva szkumsi prichela sztalno liubiti, verna biti, kamoli Liszti szad od tebe dani zliublenem Imenom podpiszani, kamoli parola kuszimi ti dala Vechkrat, Vechkrat da neches zmenkat.

3.

Cupido szvedochi Szercza Vernosti moiega tusnoga znas dobro ti, daszem bil tebi vszigdar na szlusbu szama szudi, kat tebe videl nesz' izmuchen bilsze(m) vesz v szerczu spodoben Norczu.

4.

Ah ali zahman ie visse proszititi od tebe Milosche szkum ti delis, ar znam da vszakomu szad ie podava

ter z malum sztalnosztiu do vremena, sztalnoszt preporucham, y drugem izrucsam, takve takve Liubavi falsne.

Može tako slijediti »do zore«, isti je motiv, malo drukčiji napjev, riječi samo ispremještane. Svuda će izbiti neizbježivi Samson »prez pomochi«, koji je tako lakoumno vjerovao ženskoj Delili. Ili je on zamišlja kao srditu Juditu, od koje se traži oštar mač »od Neba«, da se dokonča i rekne zbogom čitavoj od nje darovanoj ljubavi »szkum szi vmorila s z l u g u t v o g a zbog tvoje falsnoszti szkum slusis radoszti Szvetu. Szvetu izplatiti gdo tho...«

Komparacija s Evropom u pogledu ovih duševnih tvorevina obzirom na boju i kvalitetu erotike potpuno se poklapa. I ne može se govoriti o pukim prevodima, jer je čuvstvenost na toliko se sljubila s duhom našeg jezika, a gdjekada i s formom narodne pjesme, da je očito ova ljubavna kultura sama se razvila, tek na poticaj baroknoga vala, koji u nas izvabi i zakašnjele, domaće minnesängere, oličene u neku ruku i sočnom blagorodnošću i nabujalošću renaissance tako, da je hrvatski rokoko dozorio tek pred dane Revolucije, slijevajući se namah s Rousseauvljevom sentimentalnošću, slovenskoj i dualističkoj duši tako srodnom pojavom.



SEDMO POGLAVLJE.

Promet pisama. Cito-Cito-Citissime. — Posttag. — Listovni papir. — Francuska adresa. — Forma pisama. — Apostrofi karakteristično pasivistički. — Oprema listova, latinske i hrvatske adrese. — Predmeti privatne korespondencije, nadomjestak novina i poslovnih stvari. — Stil šablonski, frazeologija natrpana. — Tipični zaglavci. — Kratice. — Originalne njemačke naopakosti. — Dopisivanje kanonika Krčelića s hrvatskim gospodama. — Plemenitaški ponos. — O evropskoj epistolomaniji uopće.

Za bližnji promet služili su vlastite skoroteče, štafete. Po gradovima je pod konac stoljeća važan »Posttag«, a »diligence« je uopće najglavnije putničko prometalo.

Papir za listove najrazličitijeg je formata, a od polovice stoljeća upotrebljava se i poseban zamot (ženski i neslužbeni listovi 19 × 28 cm), koji se zatvara sasvim malim pečatom na kom je familijarni grb i inicijali imena i prezimena. Od toga vremena na hrvatskim je pismima najčešće francuska adresa:

Monsieur
Monsieur Pierre de Novák
tres digne cure de la Parochie
de Kalnik
a
Kalnik.

Piše često puta djak, kapelan, ali skroz u ime svoje gospode. — Titulacija je u 3. licu. Ima izvjesna šablona naslova. Kod neravnih respekt, kod

onih opet koji su po rodu i činu ravni stanovito fraterniziranje u apostrofu. Evo n. pr.:

»Hochgebohrner Graff (ili Freyn)!
Gnädig Gebittende Frau Frau etc.
Hochgebiethender Herr Obrister (ili: domina colonelissa)!
Gnädigste Herr — Herr!«
Illma Herula —
Goszpon overslaidinant —
Gnädig hoch gebietende Frau — Frau...
Laudetur Jesus Christus —

Illustrissime Domine Comes Camerarie, et Generalis ac Exlāē Tlāē Banalis Assesor Dnē mihi Collendissime (Dne Gratiosissime)...

Illustrissima Domina B a r o (bez kratice, jer je naslovnica udovica) Dna Colendissima!

Molba moia ponizna (szirotinska, najmensa) da ie vu Milloschu (pokornu) preporuchena Nyih Goszpocztvu Gpodinu Groffu! — Ili: Eier Gnaden Papa najponiznesa szlusbenica y nevredna kcher. — Ili: Zdrauje y suako dobro zelim V: M: moj G. Brate (Goszpon Otecz, Rogyak, Kum). — Ili: Hvalen budi Jesus Cristus Szlusbu moiu zavezanu (vu Affectiu) Gos: Bratu praeporucham. — Gnädige Mamärl und Ihro Gnaden Papa. — Szlugaszem Zavezan (ponizen) vazdar uffanoga Gpna Bratta. — Religiosa Uirgo Domina Amica obtentissima. — Daszte zdravo moi Sztricz (vujecz, szwazt, sogor, papicza). Szlusbu moiu kruto poniznu vu miloschu Nyh Goptva Goszpe Grofficze ponizno prepo(rucham)!

Ako se u poslovnoj latinštini kavalir izgubi u tekstu pisma među politikom i ekonomijom, sjetiće se za »post scriptum prije pečaćenja, da Perilustr. Dominae, ac alijs suis ex mea, meae Consortis de-

missa voveo obsequia«, dok će na adresi naznačiti uz črčkariju linija ovu tipičnu popratnicu

Cito Cito Cito Cito — Citissime Citissime Citissime Citissime

Listove se suši prahom, pijeskom. U koliko pismo ide poštom, često je naći na pečatnoj strani zabilježeno n. pr. »Porto 4 xer (krajcer)«.

Adresa, kako rekoh, sve više francuska, ali još dosta i latinska i hrvatska. »Perill. ac Generoso Dno....« ili »Poglauito Rogienom Goszponu... ta liszt Dasze Dati Ima vu niega miloszti Poglauite Ruke...« A Madamoisele, à Monsiur...

Pismo ima nerijetko + u početku i tri prsta razmaka od intitulacije. Početna slova s mnogo drhtavih ornamentalnih zavoja i črčkarije. To je korespondencija oko svagdašnjih stvari, šljivarskih tražbina, pitanja »koliko glav szvoieh szviny vu Siru Gospoczkomu ima«, poziva, čestitaka, a ranije o politici i turskim stvarima, oranju, žganom vinu, regulaciji Save i gradnji cesta i mostova. Kmetski sporovi su u tom privatnom dopisivanju najčešći, pa uopće agrarne i baštinske maltarinske razmirice.

Spominje se prodaja srebrnine u Beču »za Gotove peneze«, da se spasi od eksekucije. Ili se javlja odlazak Imbrić Erdőda u Krapinske Toplice. Za riješenu molbu obećaje se »za regal« dati jednoga vola, ako se molitelju ispostavi isprava. Piše se o polloselcu fertalniku, o dieti (saboru), o galgama i ošterijašici, o fiškalima, o fiskaliusu, i veseli se na festa paschalia, piše se o vinu stertiniaku, polovniaku, o taocu »malom Ibrahim agi za latrone kostajničke«, o nasilju (Gewaltthätigkeit) Dvorskoga, o podijeljenim batinama, ili o kapelanu, koji otišav-

ši na studije u Rim (in ara coeli) saopćuje, da grofu i grofici šalje nekoliko spasonosnih »indulgencija«; dalje je riječ o zagrebačkim purgarima, koji se pred svojim varoškim sucem parbe za uvrede poštenja (nastale na sajmu »kamo purgari polek navade ovoga Plemenitoga Varassa idu«), a to se tiče psovki kao što su: huncut, tat, tepec.

Ispod intitulacije izmaknuta je početna riječ za četiri prsta na lijevo od stupca tekstualnoga. Sva su pisma puna pretjeranog kompllimentiranja prema »Milostima«. Titulatura i zaglavak roditeljima izražavani su potpunim strahopoštovanjem (za Vass dosztoini i Postuvani i Goszpoczki obraz). »Agenti« ili klijenti prema patronima isto tako.

»Vszigdar szem za veliku miloschu dersal kada Nyh Gosztva Grofficze Szlavne hise szllusiti priliku imal jeszem, na dalye takai meni oszebuina miloscha bude, ako nyh Gsztvo meni priliku dati budu dosztojali, vu kotere ja mene pokazati...« pa će završiti »zato ov moj priproszti Liszt knyh Gpocztvu, kakoti k-zdencu vszeh dobrot, y Miloschih, vu poniznosti saliem«.

U jednom pismu stoji datum lijevo u kutu, pa se pripisuje: ubi in Sanitate Dni Fratris bonum vinum bibi...

Ili će se ispričati na koncu: »Ich bitt umb Verzeichen dss sich meine Schrift su übl producirt dan meine Canclei und sreibeeinrichtung ist zu haus geblieben... aus der Comotion doh Etwas wirth, ar staie je dalko bilo pliszo dohaja, do jeszt sztaroszt«, pa će dodati kao p-s. »Main agramber Fraind ist haind dobre voile gekomen«. — I hrvatskih je isprika: »nezamerete da tak grob pissem«.

Završeci listova, fraze prije potpisa također su veomà značajne:

— Tres houmble tres obeisance serviteur...

— Naimenssi szlusicza Matek Andrala Podlosnik Gna Plebanussa iz Pusche (za koju miloschu neprestancze Boga moliti terszilsze budem...

— Madame et tres chere petit joli Comtesse...

— Goszpe Groficzi Poniszno Fertuha skricz kussuiuem...

— Madame tres chere et adorable Comtesse dein 3. (treu!) beständig liebend bräutigamb...

— Capellanorum infimus...

— Ersterbe, Comtesse, dain unterthänigst gehorsamster Knecht (kao ljubavnik ili prosac ili zaručnik)...

— Goszpe Baronisze Nyh Gszptva (4 retka prosto!) slusicza ponizen...

— Servitiorum Capellanisticorum demissamr promptitudinem...

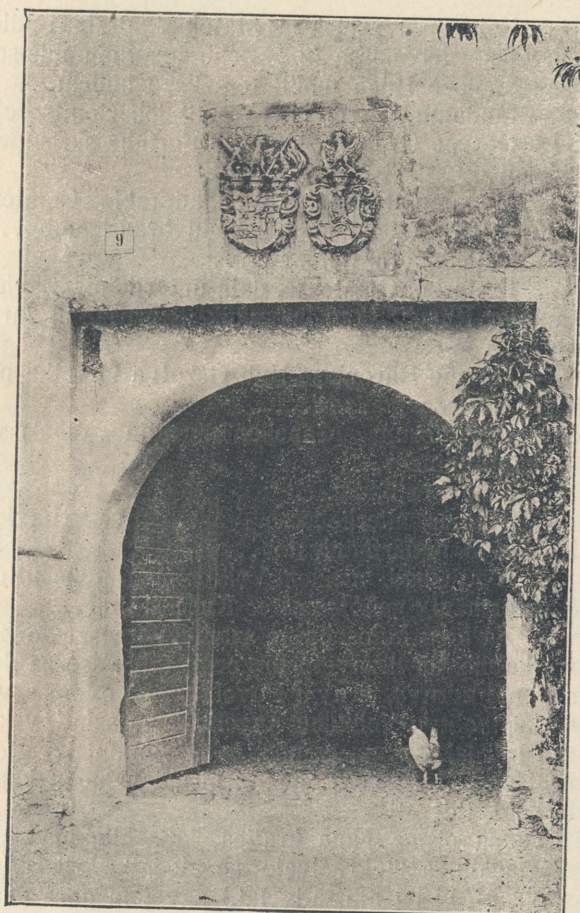
— 333 beständig...

— Meiner allerliebsten Volkomen... Herzigen kleinen 3 underthänigster...

— Ew. Gnad. meinen Volkommenen Gebütterin 3 unterthänig gehorsamster Knecht Graf...

— Za koju Miloschu ne szamo Vernoszt do Zadnie kaplie kervi zavetujem, nego tulikaisse za dugo sivlenie zdravo, y nym Povolyno, na ovom szvetu sarku molitvu Velikanu Angelszkomu szlati, y kakszu bili jakoszt na zemlie, tak da budu Szvetloszt na Nebu... (iz kaligrafskog pisma jednoga kaprala). Itd. itd.

Ta su pisma puna kratica, latinskih, hrvatskih, njemačkih, a pokraćivalo se dočetke riječi (kod slova m, n, pa akuzativ lat.) zavojem gore i unatrag. U njemačkim se pismima vidi tipično germansko nedostajanje sluha za glasove »d« i »t« te »b« i »p« n. pr. brojka 3 (drei) kratica je za pridjev treu (vijeran). Njemačka su pisma osim toga puna romanizama, kako se pod francuskim utjecajm či-



Ulaz u stari varaždinski grad.

nilo još u većoj mjeri osobito u početku stoljeća u samoj Germaniji.

Dikcija sloga isprepletena je latinskim terminima i »domaćim« rezonovanjem kao: »... ako taki czelloga Tripartituma pozobal niszem« ili »ar je tho Sztara Horvaczka rech, kada gdo koga bi rad videti, pak ga nenaide, velisze da je na hladno dossel, illiti na hladnu kuhinu«, i sl. A veselje je čuti i o kićenim slavama, i najradije, kako je bilo »z obilnum kupiczum«, a unapredak se obećaje: »..mi takay iz Goszpona Bratta oszebuinem zakonom z-friskim trinkeletom szpomenutisze hochemo ovde Compania ...« Ili: »Goszpa mamicza saluie nistar manje csuti da sziromaski nass mali Messics tako vnogo moral je na Suhom zapiti«. Štajerski susjedi pišu također. Uz poslovne rasprave trgovačke dodaju po čuvenju ili po listovnom izvještaju, što je nova u Celju, Grazu, Beču i sl. »... auch Wiener Brief erhalten, dass Ihre May die alte Kayserin Grosses leibs sein sollten. Item dass der ... Pischof von einen Canonico schwer geprigelt worden. So baldt ich mit der Jägerei fertig werde, wirdt ... (1704.), itd. itd. Onda iz Beča, ko je npr. (1719.) u Rimu postao kardinal, kako je na tri godine tamnice za Grac osuđen neki plemić, a neki opat Tedesco javno prošiban, etc. etc. Zanimljiva su onda još napose pisma Krčelićeva s hrvatskim gospođama.

Taj »kruto vučeni« kanonik Krčelić! Nije to zanimljiv tip jedino kao učenjak i spisatelj, kao pravdaš s biskupima, dosmrtni kandidat mitre i čovjek bečkom dvoru do u sitnice odan. On je iznimka autoportretiste i posve savremeni kavalir, kako svjedoči njegova korespondencija s premnogim damama toga stoljeća. Iz tih pisama, i ako ne odiše esprit amoureux, ne kádi opet ni alojzijansko jeromonaštvo. Čega li je samo u toj prepisci! Rosalia Helena Somogy udova Bedeković piše o pleba-



Baltazar Adam Krčelić, kanonik zagrebački (1715—1778).

nušu i o penezima. Soror Anna Maria Margareta Kerčelić, o. s. M. C. žali »da z bolšem konfektom za vezda služiti ne more«, dok Gehor. Dienerin

Marie Catharina verwittibte Gräfin von Patačić geborene Frein von Freinfelt gnjavi o sejmu i o kradi konja. Gospodina pak rektora službenica ponizna Regina Rauch šalje »vu cekineh 300 velim tri sto gospodinu Stepaniču... s kojem penezi, da gospodin rector srebernara poleg informatie one, kak gospon stric viceban vetoman dne na mesto mene vre obznanil i pisal jest, splatiti budu dostojali. Prosim i za vuricu, prosim gospodina rektora ponizno, ako moguče bude na mesto one, koju odnesli jesu sobum, pri vurmoharu da drugu bolšu vzemeju i po kom segurnom pošalju, ali po gospodinu Peharniku, ali pak po gospodinu Kegleviću, koj na skorom gori dojti hoče, po kojem jednom ali drugom«.

Pa kako je razigran stil billeta Josefe Patačić, gospodina abaša službenice zavezane! Ona veli iz Čalinca: Ni čuda, da tuliki ludi imaju pobožnost suproti Nepomucenu. Radujem se, da Nepomucen jakost ima i da je organaša vu klošter mogel spraviti, samo ako bude stalno. Kaj se puščenika dostoja, koj mojega lista donesel je, ar je prav, da se je žalostil, ar imal je zrok, pokehdob ni otca doma našel i kaštigu je rad preterpil, koju jesem ja davala, da je pri g. vikarišu tri puti pil za moje zdravje. Prav je včinil, ar se za mamicu pristoji... Ponizno falim za novine, kaj su meni hoteli obznaniti, ja bi rada hotela nim z novinami služiti, da bi kaj takvoga znala, čula sem, da su dva lajkuši fraterski zkočili. Apropo, ja nerazmem tu reč »fačuk«, ne znam, zakaj jesu se tak podpisala« (t. j. Krčelić, lapsus calami ove ženske)!

Kad »abbéa« dame ne mogu obaći pri dolasku u Zagreb, oni mu se pisamcem ispričavaju. »Dragomu gospodinu ocu ponizno ruke kušujući kao ponizna službenica i pokorna kći« Cilika Skerlecz



Jutarnja pošta.

ne može mu »reverentiu« učiniti, a ni časa nema, da uzrok opiše, već ga poziva na objed. »Tak nesmo hotele iti, kajti smo bile poputno opravlene«. A isto pripisuje i »nevredna mati Anna Maria Raffay: Zrok je ta, da je biškup došel, a drugač bili smo si tia vu Kopčevce zobe nabrusili na nihovu čikuladu, ali zahman, kat smo morali drugač obrnuti. Neg dragi gospodin sin, ja nihova nevredna mati prosim, da budu tak dobri i zutra se na jedan falačec govedine k mene potrudili, kade obilneje budemo za fsa govorili«.

Teodora Keglević iz Lobora »zbog starosti, gingavoče tela i neprilično do Zagreba putov« ne do-

lazi lično zaradi nekih protekcija, tek oferuje za sada gospodinu abašu jeden cent masla i tem sebe vu milošču preporuča. A grofinja Keglević iz Bistrice opisujuć svoje »vandrovanje« po imanjima pripovijeda o velikoj soliki i nevremenu u rujnu g. 1754., pa posve sans-souci nadovezuje: »Ja sem rano po onom vremenu na odperte kučije putuvala od svetoga Križa simo, kamo predvečero pošla jesem gospodarstvo tak tamo kak i vu Popovce pregledat. Nekaj se verlo dobro ne čutim. Nego vre ztavno odviešno p u r g a t i e (uz puštanje krvi universalan lijek onog vremena!) vuzela jesem. I zato prosim, naj ne zamere, da tak confus i nedostojno pišem, ali nikak se dobro ne čutim radi vračtva, koje je i zrok, da vu persone služiti ne morem vu Kalnik, kak sem želela. Samo da bi mogla s nimi govoriti i vu moje hiže nih reverati«.

Ipak, svi listovi nijesu bili vlastoručni, nego ih je po napomenutom običaju i kapelan pisao, kao i druge poslovne papire. Kaže naime za postskriptum grofica Drašković iz Zelendvora 6. septembra 1754. »Ich hätte selbsten gern geschrieben, habe mich aber nicht getraut kroatisch. Jen krat bum vender probovala z mojim horvackim konceptom napervo dojti. Itak sin majku ne sme zmehavati. Heut war ich bei Balog«. Ona je uostalom iznimka među tadašnjim velikašicama Krčelićeva kruga. No dolaze godine, koje aklimatiziraju tuđinu. Tako ona 26. novembra javlja iz Klenovnika: »Moj gospodin sin Januš, koji zutra vu Beč vu školu odhaja, svoju službu naklanja«.

A škole domaće? Od njih zazire jedna plemenita al manje imućna varaždinka pišući: »Žalost serca mojega je velika, koju ja za dosta ne morem ispisati dragomu gospodinu bratu zaradi mojega dečaka i zato najbole da se ne škola, kaj mene je obe-

čano bilo pervo, nego sem ga dala. Mogu sami premisliti kakvo veselje budem s nim imala, ako kakti sakoga purgara dete bude odhrajneno. Za to prosim se za boga gospodina brata naj iščü moduša, kak bi ga moguče nazad dobiti, na z gospodinom baronom Patačićom dostojaju govoriti. Ja ga nikak ne ostavim. Sada je najbolša prilika, da more z gospodinom nazad dojti, ar ako duže tamo bude, na vekšu škodu bude dečaku«.

Jedna njemačka mama toga vremena isto tako pametno kaže »die Kinder sollen galant seyn, weniger Gelehrtheit, weniger Andacht, aber viel Galanterie, Courtesie, das verkaufft sie, das macht sie agreables«.

Ponos, puki tvrdoglavi plemićki ponos izbija i u narednom pismu samoborskog kneza Saicha, kojim je skočio na obranu svojih prerogativa povodom običnog malovaroškog i susjedskog trvenja:

»Szlugaszam Zavezani Gozpona Brata. Chudimsze kada VM pitam, ieli Zapovidate moiem y moie Sene Kmetom, danam podlosni nebudu, taksze zprichavate vani, ā Kmeti pak contrarium povidau, y zverhu thoga priszesu, da VM y.oztaleh Officialou Grada Zapovidi takove imaiu. Wchera piszalszam VM na Lukach diaka tusechisze, danasz pako po varassu presetausisze, razumilszam, y priateliszumi povidali, dazte VM Zapovidali uuprau Lukach diaku, y nikoiem Drugem da moie szluge love, y uu Grad pelaiu. Sztanovito radbi znati, kakouszam Ja Podlosnik Gradczki, dabisze thako simpliciter moy Liudi Lovili, y uu Grad vodilj, nigdime nezpoznavate za Plemenitoga Chlovivika kaili. Zato obznanuiem Da nisz podlosznik, nego Plemenit chlovik, kot koij drugi, y ako gdo sto ima neka



nonimni portret iz XVIII. stoljeća u arh. hist. odjelu n:v. nar. muzeja, br. 86. (Oprava iz svilenog atlasa srebrenaste boje. Crveni plašt s hermelin postavom).

in competenti foro, non ejusmodi ische, stomuie potribno.

Proszim pako Contramanderaite Santicha y oztale, kojimzte thakouu Zapovid dali, ne in casu ta-

lis illicitae aggressionis mors culpam intereat, et accidat, quia per DEVM defendam me et meos cum immediato vitae periculo. Ego Dnum. Fratrem et reliquos Dominales homines honoro et qvietos relinqvo, volo ut id mihi et meis fiat. Si ego mandarem aut curarem Dni Fratris homines capi qvid sentiret id et ego sentio. non cuperem in Regno Lamentari, aut qverulosis processibus impetere, nisi compulsus fuere, et mihi dabunt occasiones. Praestolor responsum et maneo«.

U isto je vrijeme potužio se i samoborskom gospoštijskom prefektu, proseći Authoritās ljubljeno. dragoga gna. brata prikratiti presumpcije, koje si Lukač dijak aroguje, pačajući se u čine i duguvanja koji ga se ne tiču, jer su to »luczki« a ne »gospocki« posli. Chudimsze — veli — Chloviku, koy sze onde chesze kadiga ne'szerbi, y úúsi za vrat meche daga ijdu, a prez nijh mir liubechemu Chloviku miroune'ie, nego snimi.

Dok je ovo samoborsko pismo »pismo potrebe« i napisano možda za stolom, na kojem se inače blagovalo, ili stoječke na visokom ormaru, nijesu evropske dame toga doba bile bez svoga pisaćeg stola. Iz kabinetskog ormarića nastade »sekretar« i »rollbureau«, a u budoiru i ložnici služilo je pismomaniji minijaturno pokućtvo tzv. bonheur du jour.

Dopisivalo se obilno. Vojvotkinji Orleanskoj bijaše malenkost list od 25—45 stranica. Voltaire, patrijar Evrope, pokazuje Casanovi u Ferneyu zbirku od 50.000 pisama, koje je primio na svoju adresu. Takvih, dakako malobrojnijih, zbirki bilo je u ono vrijeme nekoliko, pa ih bi se nakon prebiranja u izvacima običavalo čitati i u salonima. Mme Geoffrin pisaše iz principa dva pisma svakoga dana, a Mme du Deffand notiraše opaskama svaki billet.

Samo je lijeni graf Stadion davao i ljubavna pisma pisati svomu tajniku. Pisma su postala modom, koja odjeknu i u književnosti. Od Richardsonove »Clarisse« do »Liasons dangereures« najobičnija je bila tehnika romana u pismima, koja ne poznavahu diskrecije.

Svijet plemića! Litterae missiles loquuntur!

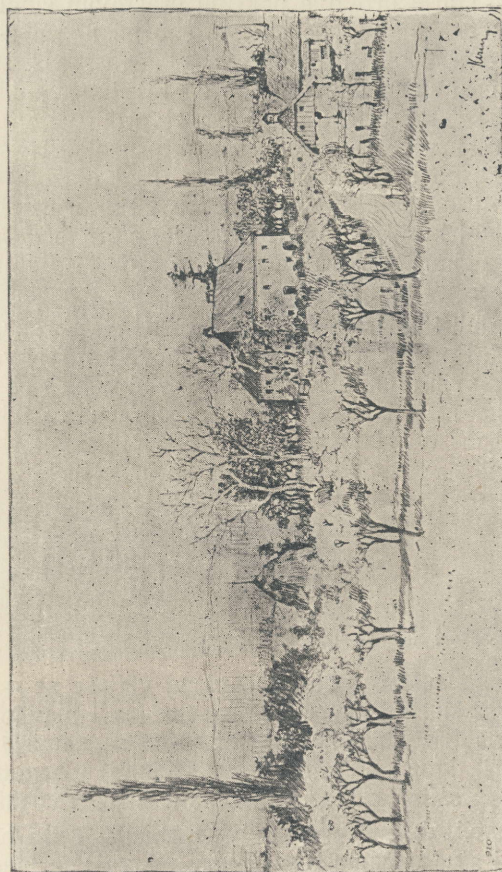


OSMO POGLAVLJE.

Plemićke kurije. — Barokni val. — Uzdržanje posjeda. Ženidbe s »ostavlenim udovama«. — Dvorci i gradovi sjeverozapadne banske Hrvatske. — Pokućtvo, odjeća, pokrajnje zgrade imanja. — Način života. Kuharski recepti i gospodarski računi za kuhinju. — Što i kako se onda jelo. — Dodir s Evropom. — Agenti. — Zavjeti. — Najbaroknija crkvena umjetnost u Hrvatskoj. — Čudotvornost Majke Božje Remetske i Veterničke. — Hilarijon Gasparotti Samoborac i njegov »Czvet Szveteh«. — Odziv crkvene agitacije u sjajnim zadužbinama kavalira i dama.

Kurije bogatijih plemića nijesu odreda drvenjare, već residencije znadu biti i elegantni kasteli, a što dalje i barokne zidanice u koje postepeno prodire evropejski komfor. Već prema terrainu i smještaju, ili bliže Pokuplju ili u Zagorju ili u Slavoniji, dok krajeve izvan banske vlasti slabije tangiramo — dvorci se odlikuju visokim strmim krovima s mansardama. U većini okolo park, što dalje sve više na englesku — to donije pomnije kultiviranje već samo po sebi, a i utjecaj iz Štajerske! —, a ograđen je plotom. Kasnije, dakako, preteže barokni ukus. Iza parka obično šuma, iza koje se eto skrivaju omiljela zatišja ladanjska.

Već izdaleka se dvori poznaju po tipičnim jablanima, a uz zgradu ne manjka ni pojava »đerme«, staja i ostalih gospodarskih zgrada »imajna«. Gdjekad je dvor opkoljen šamcem punim vode. Kad se slavi, gruvaju mužari i pucaju muškete. Ribnjaka



Lovrečan. Kurija.

ima također oko dvoraca, pa iz njihovih zaliha idu darovi, kad se gdje u susjedstvu slave nuptiae ispod starih krovova pokritih hrastovim šindlinom.

Drvene kurije bile su građene po uzoru zidanih dvorova. Dolje prostorije za kućanstvo i služinčad često nuz stari zatvor za kmetove, a bile su to niske, mračne prostorije s otvorom na vratima, kuda bi se sužnjevima kranu pružalo. U spratu par gospodskih odaja i balkon. Nad ulazom onda, n. pr. u doksatu, kućna kapelica, koja ne manjka ni u jednoj kuriji. Ako nije drukčije, oltar je u baroknom zidnom ormaru na vrhu stubišta ili prema verandi u pošírem predsoblju.

Kasteli i zidanice nijesu više kule za obranu, kao nekad. Po naličju već im se razlijeva barokni val... Pored svih tumultuarija ima sad već vojske na brzu ruku, a razbojničkih susjedskih obračuna u činovničkoj državi Habsburgovaca s vječitim vanjskim i nutarnjim »opsadnim stanjem« ne mogaše biti. Zato se stanovi plemićski u XVIII. stoljeću sasvim akomodiraju pitomosti okoliša...

»Polje, žubor, brežuljak i gaj
Od tajne boli ko da vječno pate,
Taj krasni kraj je Gupčev zavičaj
I krvav uzdisaj...«

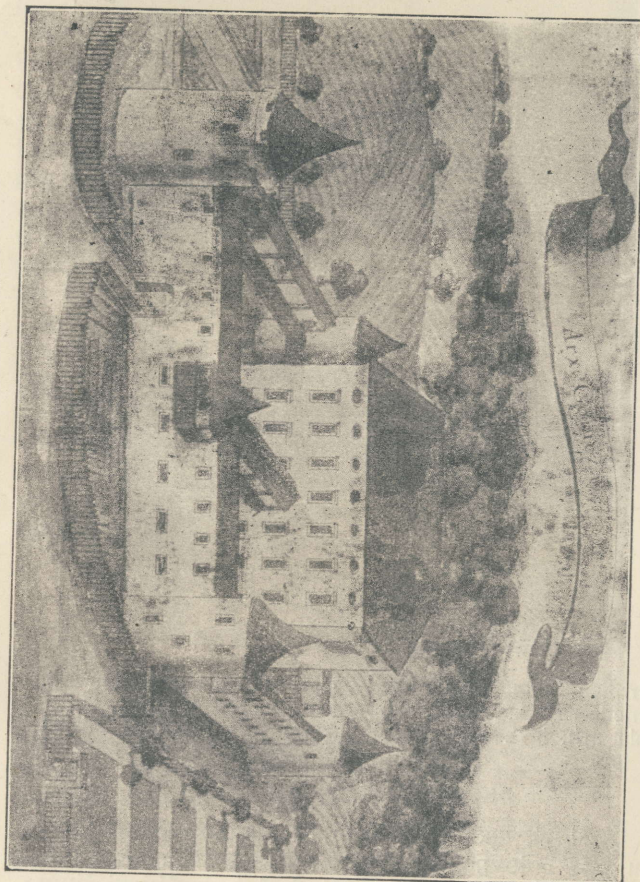
Krv se sušila, a crvenilo njeno vidjaše se odsad u pompejanskoj boji uz žutinu jaglaca i plavilo nebesa na baroknim slikarijama, koje se množile i u Kroaciji, štono se znale brzo priljubiti i bogatomu rokokou snježne bjeline, protkane zlatom cekina.

Plemići, da prikupe što više imanja, rado bi se ženili i s udovicama (osztaulena udova!) te Magjaricama, Švabicama, kako pokazuju tolike genealogije naše vlastele u tom stoljeću. Tako se gomilalo i gomilalo.



Grofica Josipa Zichy, žena grofa Oršića. (Zelena oprava, smeđe-ružičast plašt, rubovi postave crvenkasti. Poklonila arh. hist. odjelu hrv. nar. muzeja baronica Josipa Kulmer, rodj. Oršić).

Gradovi, kasteli, osobito prema jugozapadu već su više bojovnoga izgleda, a tipa talijanskog i njemačkog, (preuze ih »komora«), dok društveni život gravitira više prema Primorju, kako zagorski prema Štajerskoj, Požunu i Beču.

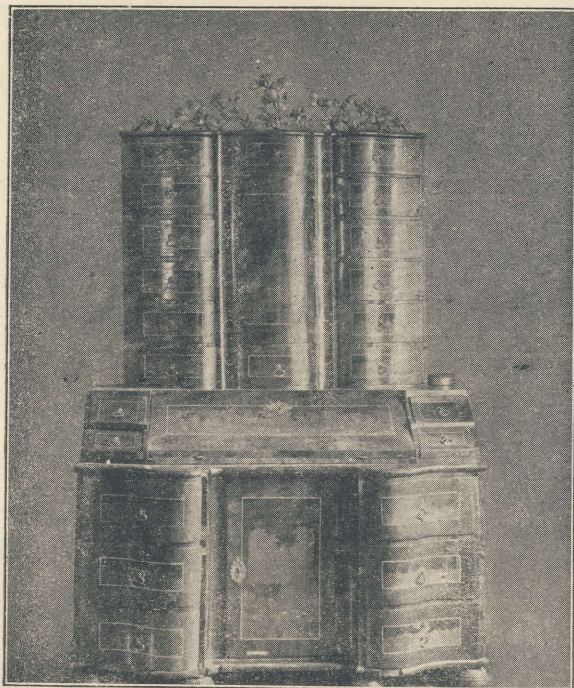


Grad Gorica kod Pregrade navodno u prvo doba XVIII. stoljeća. (Iz zbornika »Status Familiae Patachich«).

Gradovi ovi na jugozapadu sastavljeni su iz pojedinih razdjela. Na zidovima nasađene kule i tornjevi. Kula je za stražarnicu i tamnicu. Većinom su kule četverouglate. Pred gradskim vratima obično je čardak iz kojeg se na mostu lančeniku i kroz dvoja, pa i troja vrata ulazi u grad. Kraj vrata je »trabantnica«, u kojoj stanuju gradski stražari. Nad njom je stan »porkulaba«. koji pazi na stražare i sužnje. Pokućtvo je u većinom niskim sobama i dvoranama sa kosim podovima bilo od prosta drveta. Škrinje, vješalice, kositreno i bakreno posuđe, sve dosta primitivno. Tako je to samo u prvoj polovici stoljeća, a naknadno poprima sve više barokno lice. Inače, sve znatnije plemićske porodice imaju kuće i u Zagrebu i u Varaždinu, kamo se navraćaju prigodom saborovanja, županijskih skupština i radi zabava.

U takvoj kući su uglavnom kao pokućtvo škrinje, kakovih desetak, stolovi, stolice, postelje, namještaj za oružje. Nad stolom bakreni kandelabar. U kabinetski ormarić spremaju se dragocjenosti i nakiti, što kasnije dospijeva u gornji dio modernijega tabernakul-ormara. U donji dio staće već gospođinih pet »mantilja« i desetak pršnjaka. Na policama vrčevi, zdjelice od smjese srebra i olova (stannum), pa »maiolichne szdelicze«. Odjeća ili visi na zidu ili je se pohranjuje u škrinje, pa i u fasadne ormare, koji iznikoše u Bavarskoj, te s počeli javljati i u našim dvorcima. Ženska nošnja, ma da se ugledala u evropsku modu, ima u to doba još dosta domaćeg starovičnog kolorita, kako dokazuju i priložene slike.

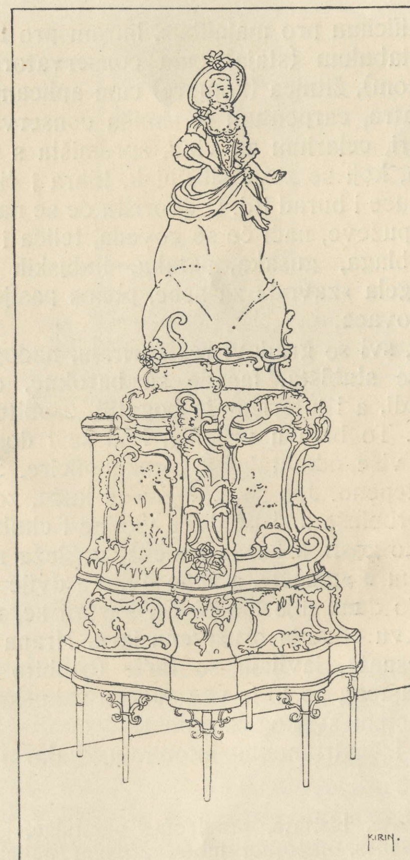
Opisujući svoj put u Tursku, piše lady Montague, kako je dospjela u Vukovar »vrlo veliku racku varoš«. Odsjevši kod jednog pukovnika, ne može da se dosta nahvali njegovih ženskih. Sve su — veli



Ormar (tabernakul) u dvoru Mirkovec s intarzijama i slikama. (Rad XVIII. stoljeća).

— bečke ljepotice iz ovih strana. Plavokose su i lijepo se odijevaju. Domaćica je nosila suknju iz pravog škrletnog baršuna, sobolovinom postavljenu i opervaženu. Rukavi su bili tijesni, a struk i prsa napred urešena s dva reda malih zlatnih, bisernih i dijamantnih puceta...

Oko svakog dvorca kurije i gospodske kuće u gradu ima — kako rekoh — gospodarskih zgrada,



V. Kirin, Rokoko peć u dvoru Mirkovec između Zaboka i Sv. Križ-Začretja, (dopremljena iz jednog gornjoaustrijskoga mlina).

koje latinski službeno pisani inventari zovu: aedificuium pro exsicandis fructibus vulgo Pechni-

c z a, aedificium pro maialibus, haram pro bobus et vaccis, stabulum (staja) cum conservatorio foeni (sa sjenikom), žitnica (komore) cum aplicamine, ubi rotae, aratra, carpentum et similia conservari possunt, obori, celarium za vino, spremišta s posudama graha, koji se zove šibičnjak, kihra i čiček. Tu su dalje kace i burad itd. U dvorištu će se naći spremišta za puževe, naći će se goveda, telića i sitnijeg rogatog blaga, gusaka, pataka, indijskih kokoši, dok je ergela »zavod« za sebe, ponos pasijoniranih jahača i lovaca.

Kasnije, svi se gradovi restauriraju, nadograđuju. Dodaju se stubišta, fasade su barokne, osnivaju mali nasadi, a i interieur je bogatiji, osobito što se tiče slika. To biva u vrijeme, kad se i domaći sinovi sve više odmetahu u carske oficire. Sve dakako postepeno. Još se zimuje kod kuće, zove pak susjede, propleše noć uz dvije violine i cimbal. Ako li je mnogo gosti, a kurija malena, poliježu muškarci na slamu u »palači«, a žene dvije a dvije po krevetima. Po danu nije bio običaj kartati se, nego se igralo kakvu omanju društvenu igru. Hrana je pretežno mesnata, javljaju se torte (osobito od badema) i pastete, no to je već odlična zakuska. Zdravice pak stižu svakog zaredom:

Musici i instrumenta intoniraju, kako se čulo vani:

Germinate, lusitate, praelectae plantulae,
Rara pubes, quotquot jubes, affluant deliciae,
Prima dos, coeli ros dabit vobis crescere.

In colores post tot rores ibunt omnes flosculi,
Saltitabunt, scintillabunt, tot pulchelli pupuli,
Stellolae, stillulae, tot fortune Trossuli.

Prepisuju su kuharski recepti od kurije do kurije i uvijek čeka na sretan povratak putnika iz Be-



Domaći kvartet.

ča, koji će donijeti »vurica« i koji će opskrbiti krug znanaca kojim novitetom. Isto je i s liječničko-ljekarničkim. »Recepti szu na Horvaczki od vu Varasdinu fassenkuvati« spominje se u jednom pismu.

No znalo je biti još od XVII. stoljeća u kulinarstvu i velike raskoši. Nije čudo, opulentan život svećenstva, a gdje kada i u najvišeg plemstva prilika, da sebi pribavi kakvog francuskog ili talijanskog kuhara, veoma je utjecala na oponašanje i rastrošnost. Pa i same pijače predpostavljahu masne ručkove i večere. Jezuita Habdelić smatraše ovo hranjenje i luksus kod gošćenja kao izri-



Stari porculan. Plesačica (Alt-Wien), Dama s papagajem i Perzijanac (Meissen). Iz zbirke gosp. D. Plavšića u Zagrebu.

čitu baštinu »Prvoga (istočnoga) otca Našega Adama greha«. To se žalosno, a po njem sve človečanske nature porušenje moglo razabrati i u »bogatomu vulozlivcu (koga ulozi muče!), kako u malanom svojem gradu na mehke postelje, megj svilnemi popluni, gjolgjenemi (tankim platnenim) vilahni (zavjesama, rupcima), vu obilju jestvin, kakoveh se srce zahte«. Tako su činili i drugi lakomci, trošeći ludo na gozbe »da vu svoju reputaciju i preštimanje pogube, ako kaj drugoga i kaj se retko i težko nahaja i dobiva, na stol njihov nepride«. »Onda dvorski, onda komorniki, onda šafari (pastiri), onda špani, onda drugi official, sluge i dekle marljivo se skrbeti moraju, da nikaj nezfali, kaj goder i odkud goder spraviti se more i preskrbeti. Onda n a j f i n e š i s o k a č i, n a j v u č e n e š i

p a š t e t a r i potiti se moraju. Onda l o z e (šume) z v e r j e, v o d e potočne i morske r i b e svakojačke, z r a k p t i c e preskrbeti mora, da se stol napuni. Onda B e n e t a č k i (venecijanski) k o n f e k t, L a t i n s k o (italijansko) i Š p a n j o l s k o v i n o, prekomorske c i t r o n e naprvo dojti moraju. Onda govedina, ovčina, bravina, slanina, pače i kuretina (živad), i gusetina i druge s a g d a š n j e j e s t v i n e m a l o p r e š t i m a n j e i m a j u, a k o o s e b u j n e m z a k o n o m n e s u p r i p r a v l j e n e. Oči se sada veće skoro nego želudci«. Slijedi zatim raščinjanje lakomosti ovim riječima: »More se pripetiti — doduše — da neki priprostešemi jestvinami, rekši turtom i dobro pripravljenom govedinom, zeljem, slaninom zadovoljno kuhanom, pače i sirom navlastito mastnem, ali jesenskem razpuznancem, i lukom, i repom, jače lakomost prokše, nego nekteri j e r e b i c a m i, p l e p e l i c a m i, z v e r i n u m, p i s t r a n g a m i, k e č i g a m i, t o k o v i n u m, v i z o v i n u m, a u š t r i g a m i etc. Jače se nekteri i brže katanica (konjanik vojnik) muštakovićem kakovem ali drugem dišećem vinom oždere, nego njegov gospodin p e t r o v š ć a k o m, g o l j a k o m, b u k o v š ć a k o m, s l a m u m etc. Sve ovo sudi pisac po djelu Nijemaca Drexeliusa, pa veli napokon: »N a š a, Bogu hvala, t e t a k o v e f i l o s o f i j e, g o s p o d a n e m a j u«. No to samo uopće, jer odmah dodaje: »N e m a n k a p o d p u n o m a (i p a k) i p r i n a s s t r o š k o v u g o š ć e n j e p r e z r e d n e h, i n a š e n e k e g o s p o d e, n e k e m p l e m e n i t e m l j u d e m, p o v o l j e j e s u g o s t i n s k i t i h a r c i (b o r b e), d a p o l a g s v o j e m o ć i j e d a n d r u g o m u s e n e d a o b l a d a t i«.

Tu su opet kućni neki stari računi udovice pu-



Čokolada kod kuće.

kovnika Makara, a koje primaše za vrijeme svoje odsutnosti u Osijeku i Optuju:

Anno 1703. Die 16 Obris a Discessu Illmae Colonellisae (Makarove) Essekinum — Exposui

za sueche	gr.	11
Margaretlinu	„	1
za loy	for. 1	—
za loy	—	3
na podkovaine duvih chismy	—	15
loncharu za Pech	—	10
Caticzi za chisme	—	10

za szol	—	12	
Margaretlinu za Schlofrock	—	5	d. 2
za sueche	—	8	
za meszo	—	8	
za jaicza	—	1	
item za meszo	—	12	
item za szol	—	12	

1704. Jan.

Pintaru	—	3	
za szueche	—	8	d. 2
za szol	—	8	
szoli	—	15	
mesza	—	6	
olia	—	2	
Perpra	—	4	
za kervareine koyn	—	8	
za szol	—	16	
meszo	—	8	
za szueche	—	5	
Caticzi za barbira	—	10	
za Puse y Pticze	—	6	
szol	—	15	
Perper	—	4	
Pticze, y Puse	—	4	

1704. Feb.

za Govedinu	—	15	
Szuechi	—	4	
olie	—	2	
teletina	—	6	
szol	—	5	

(Die 18 Febr. in 2 do Illmae Dnae Pettouium abitu).

za olie	—	2	
szito	—	4	d. 2
za loy	—	18	2
Ribe	—	3	—
Gouedina	—	14	—
loy	—	7	2
za Maszlo	1		

Ovo je dakle »rashod« jednog gospodskog kućanstva, istina u nenazočnosti same gospodarice, ali su bili po srijedi drugi članovi obitelji i družina.



Dvor grofovske obitelji Oršić u Varaždinu. (Primjer otmjene građevine XVIII. stoljeća.)

Što se tiče odjeće i obuće, tu Margaretlin dobiva Schlafrock za 5 gr. i 2 den. a Caticza čizme za 10 groša, dok je ista trebala i liječničku pomoć — barbirovu (za zub ili puštanje krvi u rog). Družina je većinom za rasvjetu palila luči, dok su u gospodskim sobama gorile svijeće i uljenice. Od jela i začina glavno se kupovalo: loj i maslo, ribe, sol, meso (govedina, teletina), jaja, ulje, papar, ptice i puževe.

Jedala (vilica) teško da je bilo u izobilju, jer još Louis XIV. jeđaše prstima, a svak bi u to doba grabio iz zdjele svojom žlicom. »Na englesku« se tek pod konac stoljeća u Beču davalo čista jedala i pladanj za svako jelo. U Španiji ručaju u prvo doba stoljeća žene (kao u Kini) na podu, dok muškarci sjede za stolom.

U Evropi toga stoljeća gajio se kuhinjski kult uvelike. Po nekoliko jela donosilo se u isti mah na stol. Prvo je jelo bilo kuhano, drugo pečeno, treće

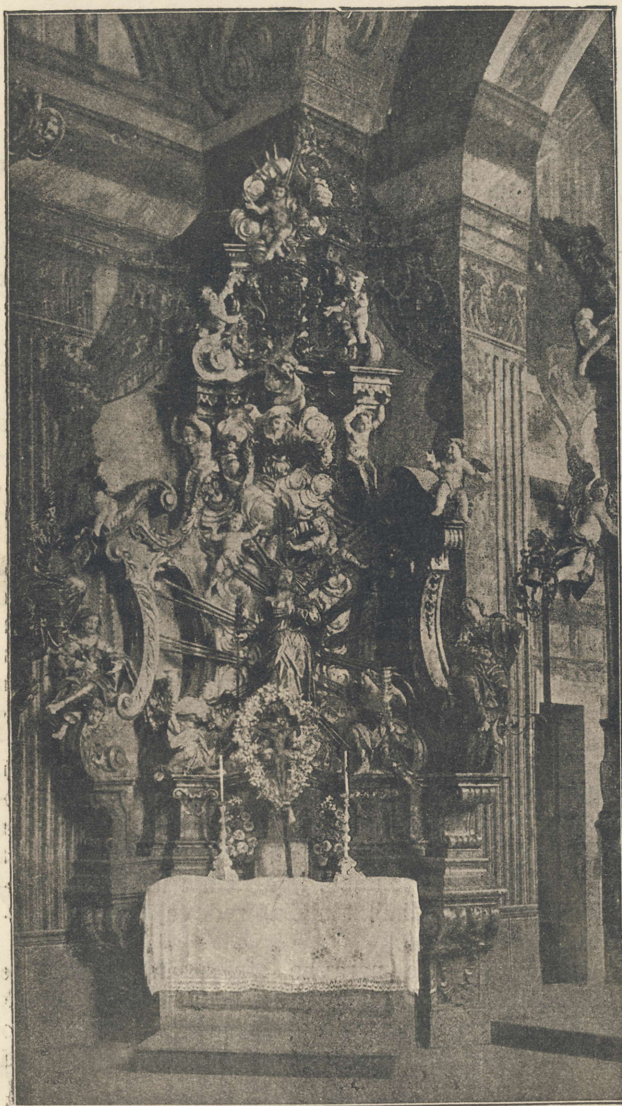
kolači, onda dezert (kava, likeri, voće). U Mlecima su gospoda običavala svako jelo blagovati u drugoj dvorani. Gozba je trajala poprečno pet sati.

Teško da je bilo i za svakog (pri većem broju) i čaša posebice. Uopće čaše za vrijeme jela nijesu stojale na stolu, kao ni pića, osim kad nije bilo slugu. Svaki gost je morao piće sam izabrati i uvijek zaiskati. Domaćine se natjecali, ko će iznijeti mnogobrojniji popis vina. Francuski poslanik de Bussy našalio se jedamput, predloživši svojim gostima »popis vina, kojih ja nemam«.

A pokraj sjaja i opulentnosti manire su dvolične. Komplimenti jednakim i surove psovke slugama, pokloni pred damama i pričanje masnih pošalica, a čas zatim kod karata u nazočnosti dama međusobno ćuškanje, da se sve praši pouder iz vlasulja. Jedino krug pariških salona bijaše kvasac za pravi bon-ton, koji se kultivirao u tim oazama.

Sa stranim svijetom, njegovim običajima ne dolažahu Hrvati (aristokrati i trgovci) samo slučajno na putovanjima u dodir, već i ablegati gradova, ljudi dakle građanskoga staleža, dolažahu u Požun na sabore, pa je razumljivo, da odulji boravak u blizini Beča i tiješnji dodir s »boljim krugovima« ostavljaše tragova u pojedinčevim manirama. Štokakve stvarce po kući dođoše tim putem u običaj. Ali oficijelna nošnja gospode ostade ipak magnatsko odijelo sa krivudastom sabljom, isto kao i u Magjara. Tako se uzdržala i dugotrajna historijska etiketa pri reprezentaciji i različitim misijama i zastupanjima pojedinih staleža, redova, tako i gradova.

Gradove same naravno stojaše to zastupanje dosta. Jer, kolikogod građani sjede u saboru, ipak su daleko od utjecaja i »vrela«. Ne odsjeda svako im Collegio Croatico u Beču. Valjalo im je plaćati



Lijevi pobočni oltar nove župne crkve u Belcu.

t. zv. »agente« iz krugova uplivne gospode kod kralja. Tako varaždinac Glik plaća »agentu pri njegove svetlosti —. za općinsko varoško dobro« 24 rajnska forinta. »Agente« podržavaju u Beču, uostalom, i pojedine vlasteoske porodice.

Agenti pak za duhovna dobra bili su vlastiti kapelani. Zavještalo se graditi crkve ili bar oltare, pa se tada metalo familijarne grbove na oltare, prozore, antependije, i angjelima na krila. Darivalo se kipove i slike, pa slikane prozore.

Naročito internacijonalni red isusovaca inaugurirao je po Hrvatskoj crkvene građevine baroknoga, gdje kada (kao Sv. Katarina u Zagrebu) baš jezuitskoga stila. Te crkve barokne imaju u sebi još renesansnih ukrasnih elemenata, ali bez harmonijskog jednačenja čitave mase. Barok je fiksirao poglede na nekoliko točaka. On je te točke izdizao i podređivao njima sve ostalo. Živost i nemir, to su baroku najpreče značajke. Da postigne jake efekte svjetla i sjene, efekte slikarske i kod građevina, fasade barokne tako reći vijore, razlomljene su; traži se pompozna veličina, ali u ljupkim bojama. I crkve treba milo da opajaju, ne treba više stroge pravilnosti. Kupole su česte. Žuta, plava, crvena boja miješaju se u dekorativu. Mramor mora da je različan, isprepleten šarolikim žilama. Serafi i kerubi, mali angjeli, svi oni imaju lik erota. Doba je vesele i vedre pobožnosti. Isusovci toga vremena akomodiraju se prilikama i ukusu. Cilj je jedno, a sredstvo druga stvar. Crkve su svjetle, martirski likovi sladostrasni, a oltari lijepušni: i u obrisima, i po sjaju, boji, čipkama, bjelini. Propovijedaonice su oratorske rostre. Crkve nijesu, dakako, uza sve to bile galantne, ali elegantne nada sve. Nestajanjem mraka javio se kult ljepote, a te je u baroknim crkvama u izobilju.



Dio slikarija na svodu župne crkve u Belcu.
(Čudo Marije Snježne).

U Zagrebu je oko 1730. u tom smislu osobito lijepo radio ljubljanski kipar Franjo Robba. Crkva sv. Katarine još i danas, a prije »gotske« devastacije i zagrebačka katedrala bile su pune njegovih umjetnina. Sada su darivane tim velebnim spomenicima seoske župne crkve u Varaždinskim Toplicama, u Sisku, pa crkva sv. Ivana u Novoj vesi zagrebačkoj.

Tako i Hrvatska ima da isusovcima zahvali nekoliko prelijepih spomenika elegantnoga baroka. Bijaše to likovanje, koje se približavalo tada savremenom životu.

Mnogi sveci nemaju svoj historički kostim, nego kao sv. tri kralja u Belcu rokoko odjeću. Najbarokniji oltar s najbujnijom kompozicijom, nema sumnje, da je oltar župne crkve Marije Snježne u Belcu. Na oltaru stoji napis:

DE NIVE VIRGO TVO NIVEO
SACRATA DECORI
PIETATE
BALTHASARIS BEDEKOVICH REGNI
V.-BANI ATQVE
ROSALIAE SOMOGI
VXORIS SVAE

Veća slova trebahu po maniri onoga vremena označiti godinu, t. j. 1743.

Za istu crkvu vrlo je bio zaslužan i drugi jedan podban, t. j. Adam Najšić (o komu govori druga knjiga ovoga djela), pa nadbiskup kaločki Gabrijel Herman Patačić, biskup Stjepan Pucz (posljednji od roda Gotalovskoga), Stj. Janković, podžupan



Francesco Robba, Angjeoska glavica na žrtveniku sv. Emerika. (Bačeno iz prvostolne crkve zagrebačke, sada u župnoj crkvi sv. Ivana u Novoj vesi.)

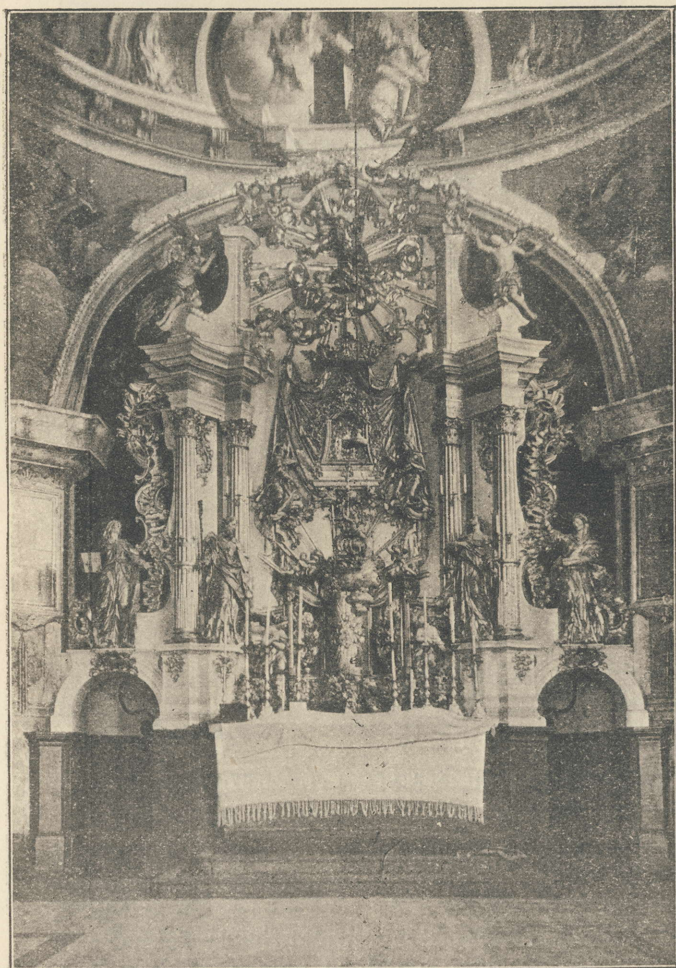
šimečki, mnogi članovi obitelji Vojkovića (Wojkffy), a brinuli su se za nju i brojni pavlinski generali i dr. vijernici.

Nije čudo, jer se radilo o privlačivosti hrama, posvećenog jednoj čudnotvornoj Gospi. Nagomilalo se crkvenog suđa i ukrasa, a od pribora iz XVIII. stoljeća najotmjenija je jedna velika monstranca. (Za nju je potrošeno 150 3/5 loti srebra, urešena je sa



Barokna crkva u Daruvaru.

56 rubina, 10 smaragda, 15 ametista, 4 hiacinta, dvije geme i 12 granata. Donatori su bili dvije gospođe (srebro), onda župan varaždinski Nikola Beděković i kanonik zagrebački Nikola Terihaj, koji darovaše dragulje, a potonji i novac za izradbu). Već po samoj slici sudeći, monstranca je pravo



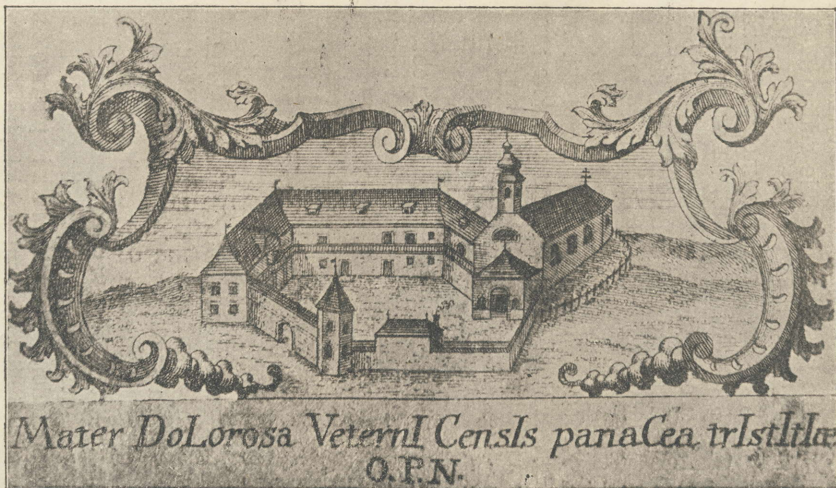
Glavni oltar župne crkve na Trškom Vrhu.

remek djelo baroknoga zlatarstva. A i slikarije su u stilu razdoblja: povećava se dojam prostornosti arhitektonskim slikarijama na zidu, dok je strop urešen ornamentima i prikazima, koji su uokvireni u medaljone. Te je poslove obavio godine 1743. najvještiji pavlinski slikar Tirolac Johann Ranger (1700.—1753.), slikar crkvi u Remetama, (nad Lepoglavom Sv. Juraj i sv. Ivan), pa u Hrašćini.

Gradili su većinom talijanski graditelji, pa majsteri iz Štajerske, te nešto domaćih, a što se tiče profanoga slikarstva malo što znamo. Piktori portreta anonimni su, a i slike su im slabo karakteristične, jer su rađene većinom šablonski. Možda su i tu fratrovi imali udjela. Osim barokne i rokoko nošnje samih likova nema n. pr. u postavu ili inače ništa značajno.

Nego, glavna grana domaćega slikarstva bijaše crkvena. Votivni darovi su množili potrebu, a čuvari hramova u prošteništima brinuli su se za raznolikost i obilatost kulta. Čudotvorna Gospa Marija Bistrička, pa Snježna Gospa Veternička i Gospa Remetska, koja je tako brzo suzbila 1710. marvinsku kugu u banskoj Hrvatskoj.

Veternićkoj Gospi posvetio je i pavlinski fratar Hilarijon Gasparotti Samoborac (1714.—1762.) u III. svesku svoga »Czveta Szveteh« (Vu Beču, 1760.) mnogo stranica svoga razmatranja. Čitav taj svezak ide u čast »žalosneh razveselitelici Jesusa Nazarenskoga kralja židovskoga roditelici, Simeona mačom prebodeni kraljici mučenikov, skupni z-Kristušem mučenici, V e t e r n i č k i p o m o ć n i c i, milošćih nadelitelici, žalosni devici pod Križom tugujući materi žalosti, Mariji«. Čislo žitija svetih i svetica, ugodnika Božjih, morališućih opservacija, mnoštvo pristalih anegdota (Historia), ukratko vjer-



Kurija s kapelom na Veternici.
(Po slici u Gasparottijevom djelu: Cvet sveteh).



Remetski samostan pokraj Zagreba u XVIII. stoljeću.



Votivna slika iz Sv. Žavera pokraj Zagreba. Sv. Franjo Xav. i donator grof Emerik Gjuro Erdoedy (u znak zahvalnosti, što se spasio od utopljenja 13. XI. 1735. postavio ovu zadužbinu 1. VI. 1736.)

ski leksikon za osrednjega vijernika toga razdoblja, a seoskom plebanušu i kup grade za nedeljne i svečane propovijedi. Sistematsko jedno nukanje na pouzdanje u čudotvornosti sa obligatnim kondicijama sine qua non...



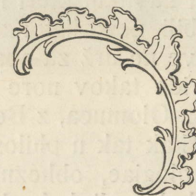
Župni dvor u Rozgi.

»Na pokonec konca — govori lepoglavski pavlin Gasparotti — poglejmo malo vu nekoje druge našega vremena Cirkvice. Jenkrat Guilla Grofica dabi bila čez Latinsku (!) zemlju putuvala, zapazi jednu cirkvicu mimo kotere je morala prejti, opita:

kakse zove? ali kojega svetca je Capella ova? Odgovorilisu: dase zove po nemški bey der armen Maria. Cirkva siromaške Marije. Ona pogleda oštro na odgovor ov, ter reče: kaj? siromaška Marija? Ah kakbise mogla ona siromaška ozavati, kotera je Boga i človeka: Odkupitela, i zveličitela neba i zemlje Gospona porodila? kotera je puna milošče božanske. I taki opita: ima li gde ona na blizom svoje kotero imanje? Odgovorilisu: da ima, kruto, bogato i veliko, vnogo vsako leto donašajuće. Ona taki ono veliko imanje Cirkvici je prikazala i zapovedala: da več nesmese siromaška Maria ozvati. O kak veće puti morbit i vu n a š i h o r v a t s k i z e m l j i, bise mogla ozvati ova, ali ona Cirkvica i Kapelica pri siromaški Marii, pri koteri n i t i j e d n e d o b r e m e š n e o p r a v e, ni n a j t i n e g v s a r a s t e r g a n a. G d e n i t i j e d n o g a d o b r o p o z l a ć e n o g a n i k e l i h a (kaleža): d a p a č e v s i p o t e r t i l a m p a š i, k o t e r i n i v u f a r n i C i r k v i p r e d s v e t e m O l t a r s k e m S a k r a m e n t o m n i g d a r n e g o r e, a k o p r e m d a n i n o ć b i m o r a l i g o r e t i. O kak več krat bise morala reći ova, ali ona Cirkva siromaške Marie, vu koteri jednoga dobro podignenoga ne oltara: dapače i k l e c a l a v s a s u p o t e r t a, k r o v i l j u k n a s t i, z - r e č j u m n i k a j n e m a, k o m a j a l m u š t v a d v a a l i t r i n o v č e c e v u s v e t e k d o b i v a; tak da dosta krat bise moralo farnikom, i onem ki skerb na cirkvicu imaju reći, kaj negda vu svetom pismu Joas Kralj velikomu Popu Jojade je rekel: Quare sarta tecta non instaurastis templi. Zakaj nepopravljate pri sveti Cirkvi kaj je poderto, poterto, razdrapano, zaprašeno, nesnažno i več nikaj nevalja. Ova, ova dragi poslušiteli niti mi nemoramo terpeti, dabi sve-

te Cirkve, hiže bosje i Device Marie ovak stale, ovakse ozvale: nego poleg mogućnosti naše pomožemo nje svetem almuštvom. Vendar nikaj z-nami neodnesemo vu grob; vendar vsa budemo morali ostaviti jenkrat, ter komuli, kajli? morebiti onem, koteri budu nad nami na zoči drugeh popevali: »Miserere«, Jaj, &c. a vu serdcu buduse nad smerćum našum veselili i »Laetare« popevali; i morbit vrage za nami vu grob naš pošiljali govoreć: Vrag za njim, naj je skreknul, vendar sem ja dobil blago njegovo«...

I onda slijedi »zmed sto takoveh peldih« pelda (primjer) Hugona kardinala iz njegove Crkvene povijesti, onda primjer skupcima i dr. Vidi se dakle metoda, kojom se pokušavalo crkve opravljati i nove dizati, te je zbilja interesantno, kakova je siromaština i nemar oko crkvi, koje nijesu bile čudotvorne, zavjetne ili pak velikaške. Primjer i u navedenim oporukama.



DEVETO POGLAVLJE.

O tadašnjim djacima. — Zak. čl. 8. hrvatskog sabora iz god. 1711. — Djak »voćar«. — Poetska rezignacija ljubavi jednog prezrenog djačeta. — Zagrebački magistrat protiv djačkih noćnih razbijača. — I u ostaloj Evropi je tako. — Zločesti Adamko Ratkaj. — Djak vagant Aleksander Patačić.

Mladost hrvatska iz plemićskih familija nije se školovala jedino u Zagrebu, stanujući u sjemeništu sv. Josipa kod otaca isusovaca, ili studirajući kasnije na akademiji zagrebačkoj, nego već koncem XVII. stoljeća sve se više ustaljivaše običaj, da ide na nauke — mimo Italije — i u ostalo inozemstvo, da, štono riječ, vidi svijeta.

A ovi djaci — izvješćuje Habdelić — »najjače se znašaju i gizdaju u navuku, kteri izda nisu pravo i zvršeno znanje dobili, nego listor znanja tenju (sjenu), i zato te takove ne drž za zpametne i vučene, nego za norce. Pride takov norc nekteri z Rima, z Padue, z Prage, z Olomuca, z Beča, z Graca etc. Potrošil je tri leta kak tak u philosophie, pridehnul je nekuliko k theologiae, obheznul je navuk od pravdi; poglej ga, kak hodi, kak gledi, kuliko bazalamenov čini, kak batrivo, da nerečem, oholo govori, kaj su oni, ki su prvo čez te navuke prešli, vsi su proti ovomu ali malo ali ništar. Videli smo malo prvo* toga takvoga kot jedno nehoblano dre-

* pag. 120. . . . Kak su neki mlahave i tupe pameti, da vnogo let iz male škole iztrebiti se nemogu kot je



Suzana grofica Bercseny, žena grofa Petra Zichy-a. (Portret iz god. 1743. Siva oprava s purpurnim plaštem, rubovi postave crveni.)

vo, a sad je kip neznam ktere Helene zlatom velikoga navuka oblečen, ali listor u svojeh očiu ter

on bil, ki dvanadeset let u prve, tri u druge (šibja li, vremena li već potrošivši, neznam, ar je negda jedan dan i po trikrat tepen, kot mi je ne zdavnja sam hvaleći se nad takovem gošćenjem, povedal) zavmen sedel...

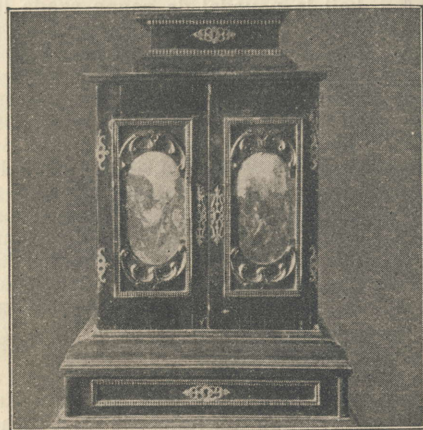
priprostoga ljuctva, ali drugeh u diaštvu novakah, pred kemi ens rations, materia prima, chimera, i hirocerous, i concavum lunae i drugo neznano iz filozofiomskoga luga dopeljano zverje vnogo trpi, ktero ovi malo vučeni norčeci niti sami pravo nerazumeju, niti ga nigdar ztolmačiti nebudu mogli, nego listor da kakvo takvo pri oneh, ki malo razmeju, od velikoga navuka ime dobe, kriče na široka vusta, razkriljivši kot da bi ves Salamon za osem svojem navukom i mudrostjum u tikvene njihove glave stan bil postavil«.

Savremenici se toga i takvoga života, vidi se, upopreko slagahu sa satiričarom onog vremena, koji reče: »Die Studenten haben lieber mit den Menschenkindern als den Büchern zu schaffen. Auf den Univesitäten lernen sie lieber Fressen und Saufen, auch das Frauenzimmer zu bedienen. (Iuris Candidati plus' curant corpus humanum, quam corpus Iuris, in Universitatibus discunt commessari, inservire Isabellis, & Domicellis)« A što je najgore, zadužuje se kod židova. Hotze Cabore! Prilike opet »internatskoga« bečkoga kruga crta nam jedno pismo iz tih godina, te pokazuje nastojanje, kako će mladi aristokrat steći realnu podlogu tako željkovane karijeraške krilatice »Aula pro nobis«. Susjedgradski baron Stefan Čikulini, kr. komornik i kapetan križevačkih krajišničkih konjanika prima od svoga prijateljskog pouzdanika iz Beča u Zagreb izvještaj, koji nam ilustrira rečenu stranu života:

> Szlusbu moiu poniznu úú miloschu moga Milostiunoga Gdina ponizno pra'porucham.
> Jaszam resolueran â Praeside Aulico za Contrascribu ij referada ieszt pri szvoie Szuetloszti, uchera iesza zaruke úúchinil zniekoiega Sekretara Firscimbuscha szeptrum, kade bilie K. Parachich Pokisar ij D: Chernkoczy, bilie takai medosztalemi nemczi, Pra'fektus Effeborum clementissimi Regis nostri Hungarici, koij ie pouedal da rauno szada iedan inos fali kraliu, & qd unu(m) ex ungaria aut Croatia ex n. familia Illustrissima Rex habere uellit, oudeuszi kralieui Inossi uszkolu hode, ipsorum cura habet da nemochi lepse, úú hintovechie krali uskolu posilia; akobi mozi biti V: Ge: Gdina Mladoga, hoteli datti; ili Gdina Orechoczya szadaie prilika, ouf Sekretar ij drugi oude prijateli V: Gctua, ij tho szam Pra'fektus bie taki pra'poruchili, napotlam bih mnogo Gdinu Mladomu tho moglo hasznitj; Nouin nemam koiebi mogal V: Gctuu, nego daie to pra'fektus pouedal daie sztanouito miruuchinien szfranczuszom, ij kaie goder na ouf krai renusa daie franczusz szuoie szuetloszti odpusztil, in reno moszt apud Argentinam niega suoie szuetloszti polie odpusztil polgaie zasze obdersal, terie tho stoie na ou krai kniemu toszi obdersaua, selim znati buli iszada... V: Gctuu potreben: moi Gn brat V: Gctúú szuoiu kapelanszku szlusbu pra'poruchaiu. Zatem úú Miloschu V: Gctua poniznosze pra'eporucha ij osztaiem. Datu' Vien. Moga Milosztiuoga Gdina
> Dogroba szluga naimainsi
> Wkmerouich Ferencz.

Tako se eto tik na osvitu XVIII. stoljeća nadomještalo novine. No da bi svakomu Gdinu Mladomu mogao strani svijet »unogo moglo hasznity« kazaće još par data. I sin bana Nikole Erdödya po imenu Nikola bijaše na naucima u Gracu. Ondje i umre 1706. Znamo, da je hrvatskih mladića išlo u to vrijeme istim poslom i u Prag, a i osim svećenika prilično i u Italiju. Ali kod kuće zlo.

Protiv zagrebačkih gimnazijalaca onda je čak sabor hrvatski morao zaključiti svoj 8. zakonski članak od god. 1711. s prostog razloga, što su sholari činili zagrepčanima mnogo štete u vrtovima, voćnjacima i vinogradima, osobito koncem kolovoza. Sabor je uvažio purgersku predstavku i tražio od jezuita, da svake godine narede ispite i ferije svakako najkasnije do 15. kolovoza. Ne učini li isusovački general, što se od njega traži, sabor



Barokni ormarić u dvoru Mirkovec s prizorima iz Sv. Pisma.

će oštrije, a magistrat će zabraniti držanje djaka u privatnim stanovima...

Ali studiosus nije samo voćar, nego djak zaljubljeni toga vremena rezignira i na život:

»Ja sem t e b e hotel vuživati, ali vidim, da mi ne more biti; anda hoću glavu pogubiti rajši nego živeti...

»Kamo cvetek mê mladosti prejde, na kaj navuk moj turobni dojde, t r i n a j s t l e t a vu kem sem potrošil, da bi jenkrat gospon bil?...

»Ali z Bogom, i ti, draga, ostaj, spozabiti se, ah prosim, z mene nemoj, niti z mene niti z moje duše, kak se ne ču ja z tvoje...

»Bog se nam daj v nebu skup spraviti, gda ne mremo na svetu živeti, Boga oca, sina, duha svetog na veke vuživati.

»Svet, svet, svet« vsigdar popevajuč i veselje ne-

besko vživajuč v u n e b e s k o j o n o j d o m o v i n i b r a t e c z d r a g u m s e s t r i c u m«.

Mali dakle discipuli bili su kao skakavci građanskim vrtovima, a stariji uza to ne samo skakavci na stabalju vani nego i familijarnim biljkama i cvijeću zagrebačkoga građanstva, te će biti, da je ovo samoubilačko nastrojenje iznimka, a manguparija najprije pravilo, gdje strah od korbača nije mnogo ulazio u obzir.

Mora da su strašni izgredi djaka u samom Zagrebu ponukali gradske vlasti, da 25. studenoga 1728. preventivnim mjerama predusretnu noćno puškaranje ovakvih grabancijaša. Bijaše gotovo noć na noć, ako ne uvijek ubojstava i požara, a to bar nesnosne halabuke, i čini se, da autoritet noćnih straža nije bio odveć izdašan.

Magistrat zato odluči, da jednim strogim statutom reguliše stambene prilike djaka. Ponajprije zabrani purgarima, da bez izričite obveze svakoga pojedinoga djaka (da ne će posjedovati oružja i da se ne će noću klatiti t. j. ljeti poslije devete, a zimi poslije osme) ne primi ni jednoga od njih na stan. Djak se ujedno mora obvezati, da nijednom »varaskomu Purgaru, allity Varaskomu kojemu god Chloveku, nj jednim nachinom neche naskoditj, allj kakoff kuar uuchinitj, negho da takoff Diak uuchinienu kakouu po kojem Purgaru szebi kriviczu pri szuojoj Instantij bude moral iszkati«. Željelo se dakle izbjeći ličnomu razračunavanju djaka, koji su svoje afere običavali rješavati najradije puškom i batinom. Ako bi purgar primio djaka bez takvog reversa, platiće prvi puta 12 dukata globe, »ako pako drugdje ij pod prepoved dalnju Statutumu ouomu budesze oponoval, P u r g a r i e k a k t i n e v e r n i k V a r a s s u b u d e s z e m e n t u v a l«.



Schall, »Izdajnička sjena« ili Mladić u kvaru. Engleska satira iz XVIII. stoljeća.

Stvar je dakle bila shvaćena i preveć ozbiljno. Nadalje je stanodavac morao paziti, da njegovo vlastito oružje ne dođe »uu kakvih zburkah« djacima u ruke, pa da ne bi mogli buniti »szuprot varasskomu miru«. Ako bi se to ipak dogodilo »zjalosztjum onoga oružja«, vlasnik oružja ne će samo platiti »birssag od 12 dukata nego će i on— a ne djak i svu štetu morati nadoknaditi. U slučaju, da je stanodavac znao i pristao, da mu djak upotrebi oružje, biće kao »zburchiteli varaski« iz varoškog kotara »zbantisan«.

Nijedan »hissar okolo »Maroffoff ij Vilicze« nije smio držati djake na stanu. Odredilo se napokon, da će gradski desetnici noću, a osobito blagdanima nadzirati ulice i pijacu, te će »tepczę ij klatese nochne poloviti, ij uu meszto nijm prisztojno posztauitj«. Ako bi straža bila preslaba moraće purgari pomoći, a djake koji su kažnjeni ili »proskribirani« strogo se zabrani držati. Sukobi se rađahu u piću, a ponajviše radi ženskinja.

Često se u preostalim spomenicima i pismima razabire tipične dogodovštine tih negdašnjih djaka, pravih vaganata, koji idu po svijetu više za muzikom no za muzama nauke, gomilajući dugove, što-no ih stekoše jamačno najprije finom reputacijom, koja se onda prometnu u bruku naroda i otadžbine njihove u tuđem svijetu. Premeću se brzo u izboru struke, od Filosofije uskaču juristi »Justinijanu«. Otac ga pita o praznicima, pa je li bar nabavio jedan Corpus Juris. Sinek potvrđuje. A je li već i uvezan? Filius odgovara: Comme vous plaira, mon Pere, uvezan u svježu kožu, te mu prezentira zaručnicu »jer za praktikante nema bolje kože«. A bilo je takvih »knjiga« u univerzitetskim mjestima na pretek, folijanata s francuskim povezom, opu-

skula, traktata, oktava, pa u dvanajstini i šesnajstini.

Šezdesetgodišnjoj gazdarici pripijeva uz to mlađahni gospodin Studiosus:

Schämt euch doch, ihr alte Mutter
Dass ihr noch ein Unterfutter
  Der Studenten wollet sein,
  Wenn euch plagt die Liebespein...
Schicken vierundzwanzig Jahre
Sich zu eurem grauen Haare
  Und ein junger frischer Leib
  Für ein alt verschrumpelt Weib?
Was wär das für eine Liebe,
Wenn man eine welke Rübe
  (Die ist für Studenten nicht)
  Neben sich ins Bette kriege?!

Dame po imenu Conscience bijahu prezrene, te su iščezavale. Nastupale su la Courtesie, la belle Jenuesie, la Galanterie, la Venerie, la Mode, la Raison d'Estat, la Mocquerie, la bonne Esperanza, la Glorie de Cour, i slične.

Konac — karcer i sramota roditeljima radi neplaćenih, nečasnih dugova.

Moy zlocheszti Adamko — piše Sig. Ratkay — leposzie ime zpravil izishelie iz Collegiuma bil ztankum uu Posun ali je Erdedi Cristoph nazad uu Collegium ga zpravil. Biće da je Adamko previše recitovao iz eposa svoga »ceha«:

Er setzt das Gläslein auf sein Mund
Run dari nella
Run dari da dari da
Rund dari da dari da.

Ha falala falala Spelmanni spellite dantzum
Ha falala falala, ha falala falala
More Palatino bibimus, ne gutta supersit,
Unde suam posset musica levare sitim.
Falila falila li la, falila lila li la.



Kako živi bekrija, a kako čestit djak. Moralisanje XVIII. stoljeća.

No ima u Hrvata i drugi jedan tip vaganta toga vremena, aristokratskog puteševstvija, koje ćemo razabrati iz nekih ulomaka u životu Aleksandra Patačića (* 13 II. 1697.) On svršava humaniora »do syntaxe« u Varaždinu i Zagrebu. Onda ide u Grac na trienij i stiče dvije javne nagrade: 1710. U Tr-



Studiosus potator — djak pijanac. (Bakrorez XVIII. stoljeća).

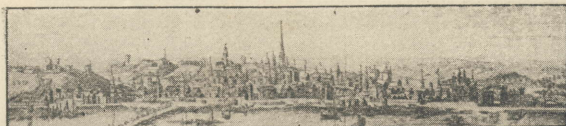
navi uči 1713. logiku, a 1714. u Zagrebu »ac ob grassantem Pestem« fiziku. Sub ausp. kard. vojv. saskog, Archi-Eposcopi Strigoniensis, polaže theses logico-physicas pod predsjedanjem P. Jos. Gottwalta S. J. i te je teze »in uno Libello Publicae Disputationi laudabiliter exposuit«. Iste je godine mladić u »političkom pubertetu« u Požunu »ad Latus Parentis sui« otišao na Generalem Diaetam Regni Hungariae, ibique Illustribus pro Actu, et die Coronationis Augustissimae Ephoebis, et Dapiferis Aulae, per Proceres Regni electis, adnumerari promeritus, ad Mensam Augustissimi Servitium praestitit, Aulico dein Prandio esse ceptus. Tako započinje sluganstvo u previšnjoj službi. Zatim pođe Patačić 1715. u Beč i započe učenje prava u dr.



Dvor Patačića u Varaždinu. (Po akvarelu iz knjige »Status familiae Patachich«.)

Schweigera, a korepetitor mu bijaše neki Martin Link. I jednom prilikom, kako sam priča, dok su bili Domini Comites Ludovicus, et Carolus de Batthyán (qvorum Prior Cancellarius, alter Generalis Eqvitatis jam essent) in privata Domo sua, te o svom studiju civilnoga i »domovinskog« prava glasno i javno raspravljali, pri čemu, ono što je otac baron Baltazar o domaćem pravu protiv njihova mnijenja izlagao, i sin Aleksander potpomaže argumentima uz aplaus Tönnemana Caesarei Confessarij i ratnog vijećnika von Öttla, te drugih presvijetlih magnata. Pravo slavlje!

Poslije toga, u rujnu 1715. pođe sedamnajstgodišnje plemče u pravi svijet (in Provincias exteras!). Roditelji mu dadoše za pratnju pomenutog »moderatora« pravnika Martina Linka (natione Fran-



Mainz u XVIII. stoljeću.

conis), koji ga je prije poučavao u pravoznanstvu, pa onda slugu Tadiju Sonnenmosera (Suevus). Put ih je vodio preko Linca, Passaua, Regensburga, Nürnberga u Würzburg. Zanimljivo je, što ondje Patačić radi. Održa pravničku disputaciju na sveučilištu s nekim Georgijem a Romeisen (cujus in Collegio Juridico Viennae Fiscum agentis notitiam habuit) u nazočnosti vojvode i biskupa. Obligatan aplaus i radi rijetkosti čina »a Saeculo integro per nullum Nobilem exerciti in Album Facultatis Juridicae, se adhuc praesente, mox post sumptam opi param Collationem, adjecto singulari Elogio, ac de Familia, Conditione, et Patria inscriptus fuerit«.

Ovdje se mladić ukazuje kao neki vitez nauke, koji traži pustolovne lovorike. Ne smiri se, već kreće dalje. Ide preko Frankfurta, Mainza, Kölna. Prelazi Moselu i u oktobru je u Louvainu (Lovanium, celeberrimam illam Belgij Universitatem!). Tu je devet mjeseci, onda u Bruselju. Ide u Holandiju, pa u London, i za Jurja II. dolazi i u dodir s dvorom. Ne može odoljeti srcu, nego pohađa Oxford; silno se osjeća djakom, ali ne proživi ni nalik buru, košto onog stoljeća Magister Lauckhard, glasoviti prototip tadašnjega studenta. Patačić bješe gospon, a ne grabancijaš.

U tuđini se i oženi. Vraća se preko Beča kući, prima imanje. Ulazi u politiku. Tradicija, imponira-



Zagreb u trećem deceniju XVIII. stoljeća.

nje tuđine privlači ga dvoru, a narodu eto privrijedi pomnjivi izvor o sebi i familiji, davši i lijepim akvarelima ovjekovječiti historiju i posjede svoje porodice u knjizi »Status Familiae Patachich«.



KAZALO ILUSTRACIJA

Strana

Strana

Strana

Strana



KNJIŽARA ST. KUGLI, ZAGREB ILICA 30.